

Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ

Розробки уроків

до підручника
«Я досліджую світ
2 клас»

Видавництво «Підручники і посібники»

Ірина Жаркова, Лариса Мечник

Я досліджую світ

2 клас

Розробки уроків

*(До підручника І. Жаркової, Л. Мечник, Л. Rogovської,
Л. Пономарьової, О. Антонова)*

Тернопіль
Видавництво «Підручники і посібники»
2022

Тема уроку. Як побудований організм людини.

Мета: ознайомити зі змістом і завданнями предмета «Я досліджую світ» у 2 класі; формувати уявлення учнів про те, як побудований організм людини, вміння пізнавати свій організм, дотримуватися правил здорового способу життя; розвивати уміння досліджувати свій організм, спостерігати та зіставляти; виховувати бажання вести здоровий спосіб життя.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми уроку.

— Сьогодні у вас перший урок з предмета «Я досліджую світ». На уроці ви дізнаєтесь, за яким підручником і робочим зошитом навчатиметесь в 2 класі.

Щоб дізнатися, про що ще йтиметься на сьогоднішньому уроці, погляньте на своїх однокласників та однокласниць і дайте відповіді на запитання.

— До якої природи належать люди?

— Чим люди схожі?

— Чим вони відрізняються одне від одного?

Сьогодні на уроці йтиметься про те, як побудований організм людини. Ви дізнаєтесь, як розташовані зовнішні та внутрішні органи вашого організму, чому потрібно дбати, щоб усі органи працювали злагоджено. Ви навчитесь складати правила, яких потрібно дотримуватися, щоб усі органи працювали справно.

Тема сьогоднішнього уроку: «Як побудований організм людини».

III. Вивчення нового матеріалу.

1. Вступна розповідь з елементами бесіди з метою формування уявлення про зміст і завдання предмета «Я досліджую світ» у 2 класі.

У попередніх класах у вас уже були уроки з предмета «Я досліджую світ».

— Пригадайте, що ви вивчали на роках з предмета «Я досліджую світ» у 1 класі. (*Відповіді учнів.*)

На уроках з предмета «Я досліджую світ» у 1 класі ви пізнавали навколишній світ і себе в ньому, спостерігали, проводили дослідження, робили відкриття.

У 2 класі ви продовжите все це робити, і допоможе вам у цьому підручник «Я досліджую світ» для 2 класу, який складається з двох частин.

Розгляньте другу сторінку підручника. На ній зображені умовні позначення, використані в підручнику. Пригадайте, що вони означають.

— Відкрийте 1-шу та 2-гу частини підручника на с. 3. Там на вас чекають ваші супутники, які супроводжуватимуть сторінками підручника. Це професор Лісовенко, дівчатка Вітамінка та Ідейка, хлопчик Розумник і мишка Дзига.

— Прочитайте, про що будуть повідомляти й чого навчати на сторінках підручника ваші супутники.

Пізнавати навколишній світ вам допоможе робочий зошит з предмета «Я досліджую світ»¹. У ньому ви виконуватимете різноманітні цікаві завдання, які допоможуть вам закріпити отримані на уроці знання.

— Розгляньте на с. 3–5 робочого зошита календар природи, у якому ви будете записувати свої спостереження за погодою та явищами природи. Розгляньте умовні знаки, якими слід робити позначення в календарі, та прочитайте їх значення.

— Яка зараз пора року? Який місяць року? Яке число місяця?

— Подивіться у вікно. Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер? Запишіть у відповідній клітинці вересня відповідні умовні знаки. (*Температуру повітря учні починають записувати в календар природи після вивчення теми «Термометр. Вимірюємо температуру повітря, води».*)

Від сьогодні ви маєте записувати в календар природи свої щоденні спостереження за погодою та явищами природи.

2. Бесіда з використанням ілюстрацій та елементами практичної роботи з метою формування уявлення про зовнішню будову організму людини.

Кожна людина неповторна за своїм зовнішнім виглядом, характером, поведінкою, уподобаннями. Проте тіло всіх людей побудоване й працює однаково. Тіло людини має дуже складну будову.

Частини тіла людини називають органами. Органи людини, які можна побачити зовні, складають її зовнішню будову.

¹ Я досліджую світ. Робочий зошит для 2 класу закладів загальної середньої освіти. У 2 ч. Ч. 1 / І. Жаркова, Л. Мечник. — Тернопіль : Підручники і посібники, 2022. — 64 с.

- Розгляньте малюнок на с. 4 в підручнику та дайте відповіді на запитання.
— Яку зовнішню будову має тіло людини? Як розташовані зовнішні органи? Які органи розташовані на голові? (Відповіді учнів.)

Тіло людини складається з голови, рук, ніг і тулуба. Зовні тіло людини вкрите шкірою, яка є органом дотику. Вона також надійно захищає організм від шкідливих впливів навколишнього середовища.

3. Бесіда з використанням ілюстрацій та елементами практичної роботи з метою формування уявлення про внутрішню будову організму людини.

Скелет та органи людини, які містяться всередині тіла, — це внутрішня будова організму. Скелет складається з кісток і є опорою тіла.

- Розгляньте малюнок на с. 5 у підручнику та дайте відповіді на запитання.
— Що є всередині тіла людини? Як розташовані внутрішні органи? (Відповіді учнів.)

Кожен орган вашого організму виконує певну роботу. Усі органи тісно між собою пов'язані. Захворювання хоча б одного з них може стати причиною погіршення стану здоров'я.

Отже, тіло людини складається із зовнішніх і внутрішніх органів.

У здорової людини всі органи працюють злагоджено. Бережіть їх!

4. Робота в парі (групі) з метою формування вміння складати правила, яких потрібно дотримуватися, щоб усі органи організму працювали справно.

Щоб не хворіли органи, організм працював справно і ви були здоровими, дотримуйтеся наступних правил:

- вживайте різноманітну й корисну їжу;
- робіть ранкову зарядку;
- займайтеся фізкультурою і спортом;
- багато рухайтесь, грайтеся на свіжому повітрі;
- стежте за чистотою свого тіла;
- загартовуйте свій організм;
- слідкуйте за своєю поставою;
- дотримуйтеся режиму дня;
- чергуйте навчання і відпочинок.

IV. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 6.

- Що пропонується зробити? (Відгадати загадки про органи тіла людини. Позначити цифрами відгадки.)
Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 6.

- Що пропонується зробити? (Позначити «+», що потрібно робити, щоб усі органи тіла працювали справно.)

2. Завдання на застосування знань.

- Навіщо потрібно знати, як побудований ваш організм?
-
-
-

V. Підсумок уроку. Рефлексія.

- Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

- За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VI. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 4–5.

Провести запропоноване після статті дослідження.

Тема уроку. Досліджуємо, як ми ростемо та розвиваємося.

Мета: формувати уявлення про періоди розвитку, які відбуваються упродовж життя людини, та що потрібно робити, щоб нормально рости й розвиватися; формувати вміння спостерігати та формулювати висновки, порівнювати, працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження; розвивати мислення, спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати бажання вести здоровий спосіб життя.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», таблиці.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

- Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?
- Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
  - Як називають частини тіла людини?
  - Яку зовнішню будову має тіло людини?
  - Яку внутрішню будову має тіло людини?
  - Чому важливо, щоб кожний орган організму був здоровий?
  - Яких правил потрібно дотримуватися, щоб усі органи організму були здоровими?
  - Навіщо потрібно знати, як побудований організм?
-
-
-

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Які ознаки властиві людині як організму? (*Відповіді учнів.*)

Людина — частина живої природи. Отже, як і всі організми, вона дихає, живиться, розмножується, росте і розвивається.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які періоди розвитку відбуваються упродовж життя людини та які зміни відбуваються з організмом. Ви довідаєтеся, що потрібно робити, щоб нормально рости й розвиватися. Ви навчитеся визначати зміни, які відбулися з вами від народження.

Тема сьогоднішнього уроку: «Досліджуємо, як ми ростемо та розвиваємося».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з метою формування уявлення про періоди розвитку людини.

Ви вже навчаєтеся у другому класі.

- Погляньте кожний на своїх однокласників і дайте відповіді на запитання.
- Чи змінилися вони за рік, що минув? Якщо відбулися зміни, то які саме? (*Відповіді учнів.*)
За рік, що минув, ви і ваші однокласники подорослішали: підросли, стали сильнішими та розумнішими, багато чого навчилися.
- Про що свідчать зміни, які відбулися з вашими організмами?
Зміни, які відбулися з вами, свідчать про те, що ви ростете та розвиваєтеся.
Організм людини не залишається постійним упродовж життя, особливо в дитячому віці. Він перебуває в постійному процесі росту та розвитку. Життя людини умовно поділяють на періоди.
- Розгляньте малюнки на с. 6 у підручнику та дайте відповідь на запитання.
- Які періоди розвитку відбуваються впродовж життя людини?
  - Протягом першого року життя дитина швидко росте. У 6 місяців у немовлят починають прорізуватися перші зуби, вони вже можуть самостійно сидіти, а в 12 місяців — ходити.

- Протягом дитинства людина вчиться розмовляти, гратися. У молодшому шкільному віці діти навчаються грамоти, читання, математики, у них розвиваються розумові здібності. Вони вже багато чого можуть робити самостійно та прагнуть вчитися робити ще більше.
- У підлітковому віці діти швидко ростуть і розвиваються. Підлітки прагнуть бути в колективі, товаристві, мати друзів.
- У юнацькому віці людина вибирає, що вона робитиме в майбутньому, задумується над тим, яким має бути її життя.
- У зрілому віці людина створює сім'ю, народжує та виховує дітей, працює за обраною професією.
- У похилому віці людина виходить на заслужений відпочинок — на пенсію. В неї вже дорослі діти, підрастають онуки.

— Що ви вже вмієте робити самостійно? (Відповіді учнів.)

— Чого прагнете навчитися робити самостійно?

2. *Бесіда з метою формування уявлення про правила, яких потрібно дотримуватися, щоб нормально рости й розвиватися.*

У віці до 20 років розвиток організму людини супроводжується його ростом. У вас збільшується маса тіла, зріст, розмір ноги, руки, голови, молочні зуби змінюються на постійні. Міцнішими стають кістки скелета, сильнішають м'язи. Важливо, щоб ріст і розвиток організму відбувався відповідно до віку.

— Прочитайте на с. 7 у підручнику правила, яких потрібно дотримуватися, щоб нормально рости й розвиватися відповідно до вашого віку.

— Розкажіть, як потрібно виконувати ці правила. (Учні читають правила і коментують, як вони їх розуміють.)

Щоб нормально рости і розвиватися:

- вживайте різноманітну й корисну їжу;
- робіть ранкову зарядку, займайтеся спортом;
- багато рухайтесь, грайтеся на свіжому повітрі;
- стежте за чистотою свого тіла і своєю поставою;
- дотримуйте режиму дня — чергуйте навчання й відпочинок.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. *Робота в зошиті з друкованою основою.*

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 7.

— Що пропонується зробити? (З'єднати лініями.)

2. *Завдання на застосування знань.*

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 7 у підручнику. Чому в народі кажуть: «Якщо дитина бігає і грається, то їй здоров'я усміхається»?

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— З якими новими словами ви сьогодні ознайомилися?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 6–7.

Провести запропоновані після статті дослідження.

Тема уроку. Твій характер. Твої захоплення.

Мета: формувати уявлення про характер людини та риси, які потрібно виховувати в собі, щоб досягнути успіхів у житті, корисні захоплення; виробляти вміння спостерігати і формулювати висновки, порівнювати, працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження; розвивати мислення, спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати бажання розвивати в собі позитивні риси характеру.

Обладнання: підручник, робочий зошит, кольорові олівці, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», таблиці.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

— Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

— Що ви вивчали на попередньому уроці?

— Які періоди розвитку відбуваються впродовж життя людини?

— Що свідчить про те, що ви ростете й розвиваєтеся?

— Як змінився ваш організм від народження?

— Що ви навчилися робити самостійно?

— Яких правил потрібно дотримуватися, щоб нормально рости й розвиватися?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Чим однокласники подібні між собою? Чим вони відрізняються? (*Відповіді учнів.*)

— Складіть словесний портрет, тобто опишіть словами зовнішній вигляд свого сусіда чи сусідки по парті: якого кольору в них волосся та очі, якої форми очі, ніс і рот.

Ви переконалися, що всі різні. Кожен із вас неповторний, по-своєму гарний і привабливий.

Спільним для всіх вас є те, що ви — люди, ви — українські діти, ви — учні, ви — однокласники.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, що люди відрізняються не тільки зовнішністю, а й характером, довідаєтеся, які позитивні риси характеру потрібно виховувати в собі, які захоплення є корисними.

Тема сьогоднішнього уроку: «Твій характер. Твої захоплення».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з метою формування уявлення про характер людини.

Люди відрізняються між собою не лише зовнішнім виглядом, а й характером.

Зовнішність — це всі видимі ознаки людини.

Характер — це якості людини, які виявляються в її поведінці та вчинках.

Вам, як і кожній людині, властиві певні якості, тобто риси характеру. Від вашого характеру залежать успіхи в навчанні, ставлення до праці, стосунки з іншими людьми та ставлення до себе.

Ви маєте виховувати в собі позитивні риси характеру, тобто риси, які цінуються іншими людьми: ввічливість, чуйність, працьовитість, відповідальність, охайність, чесність, щедрість, доброзичливість, самостійність. Ці риси характеру допоможуть вам досягнути успіхів у житті.

— Доберіть до позитивних рис характеру, які вказані на с. 8 у підручнику (5 абзац), негативні, тобто такі, які засуджуються людьми.

- Увічливість — грубість;
- чуйність — жорстокість;
- працьовитість — лінь;
- відповідальність — безвідповідальність;
- охайність — неохайність;
- чесність — брехливість;
- щедрість — скупість;
- доброзичливість — ворожість;
- самостійність — несамостійність.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 8 у підручнику. Скориставшись малюнками, визначте, про які риси характеру дітей можна дізнатися з їхніх учинків.

1-ша група розглядає перший малюнок; 2-га група — другий малюнок; 3-тя — третій малюнок. (*Учитель / учителька вислуховує й доповнює відповіді учнів.*)

- На першому малюнку зображена дівчинка, яка пригощає яблуком свою подругу. Про неї можна сказати, що вона щедра, дружелюбна, доброзичлива, чуйна, товариська, вміє проявляти співчуття до інших.
- На другому малюнку зображений хлопчик, який прибирає в кімнаті. Про нього можна сказати, що він працьовитий, охайний, хазяйновитий, самостійний, акуратний.
- На третьому малюнку зображена дівчинка, яка складає шкільне приладдя, підручники та зошити в ранець. Про неї можна сказати, що вона відповідальна, охайна, серйозна, самостійна, сумлінна.

— Які риси характеру властиві вам? (*Відповіді учнів.*)

— Які риси характеру вам слід виховувати, а яких — позбутися?

2. *Бесіда з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про корисні захоплення людини.*

У вас, як і в кожній людині, є те, чим ви любите займатися. Це — ваші захоплення. Велику користь приносить людині творчість. Творча робота дає можливість розвинути свої здібності, краще пізнати себе, спонукає до наполегливості.

— Розгляньте малюнки на с. 9 у підручнику та дайте відповіді на запитання.

— Чим захоплюються діти?

— Чи можна назвати корисними захоплення дітей, зображених на малюнках? Чому ви так вважаєте?

Корисними захопленнями є: читання книг, заняття спортом, заняття музикою, малювання, догляд за домашніми улюбленицями, гра в шахи, перегляд пізнавальних телепередач, відвідування танцювального чи іншого гуртка, фотографування, вишивання, колекціонування, створення аплікацій, ліплення, дослідження природи тощо.

Корисні захоплення розвиватимуть ваші таланти. Займаючись улюбленою справою, ви переходите від одного виду діяльності до іншого (наприклад, після навчання у школі позаймаєтесь спортом).

Корисні захоплення сприятимуть розвитку у вас таких позитивних рис характеру, як цілеспрямованість, уважність, товариськість, посидючість, терпіння тощо. Можливо, ваші захоплення визначать вибір у майбутньому вашої професії.

— Чим ви захоплюєтесь? Чи можна назвати ваші захоплення корисними?

— Чим захоплюються ваші друзі? Чи можна назвати захоплення ваших друзів корисними?

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 8.

— Що пропонується зробити? (*Підписати під малюнками, які риси характеру властиві дітям. Усно пояснити, чому ви так вважаєте.*)

Працьовитість, жорстокість, щедрість, чуйність, жадібність, охайність.

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 9.

— Що пропонується зробити? (*Зафарбувати кружечки в зелений колір, якщо захоплення дітей корисні для здоров'я, а в червоний — якщо шкідливі.*)

Виконаємо завдання 3 в зошиті на с. 9.

— Що пропонується зробити? (*Розфарбувати малюнки, на яких зображені ваші захоплення.*)

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— З якими новими словами ви сьогодні ознайомилися?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 8–9.

Провести запропоноване після статті дослідження.

Тема уроку. Здоров'я і хвороби. Що робити, щоб не захворіти?

Мета: формувати уявлення про ознаки здорової людини, важливість збереження здоров'я людини та правила, яких потрібно дотримуватися, щоб зберегти здоров'я; виробляти вміння спостерігати і формулювати висновки, порівнювати, працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження; розвивати мислення, спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати бажання дотримуватися правил збереження здоров'я.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего».

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

- Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?
- Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
  - Що таке зовнішність людини?
  - Якими ознаками люди відрізняються зовні?
  - Що таке характер людини?
  - Які риси характеру потрібно виховувати в собі, щоб досягнути успіхів у житті?
  - Що таке захоплення?
  - Які захоплення є корисними? Чому ви так вважаєте?
  - Які у вас захоплення? Які захоплення допомагають вам у навчанні?
-
-
-
-

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Чи доводилося вам колись хворіти? (Відповіді учнів.)
  - Які у вас були відчуття під час хвороби?
Найбільше щастя у житті — це здоров'я. Збереження здоров'я у значній мірі залежить від того, який спосіб життя ви ведете. Завдаючи шкоди своєму здоров'ю, ви позбавляєте себе радощів життя.
Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які ознаки властиві здоровій людині. Ви дізнаєтеся, що може стати причиною захворювань у дітей, яких правил потрібно дотримуватися, щоб бути здоровими.
Тема сьогоднішнього уроку: «Здоров'я і хвороби. Що робити, щоб не захворіти?».
-
-
-
-

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи в парі (групі) з метою формування уявлення про ознаки, властиві здоровій людині.

- Що таке, на вашу думку, здоров'я? (Відповіді учнів.)
Здоров'я — це не просто відсутність хвороб. Це хороше самопочуття, гарний настрій, бажання навчатися, працювати, гратися, спілкуватися, мріяти.
- Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 13 у підручнику. Скориставшись малюнками, визначте та назвіть ознаки, властиві здоровим дітям. (Учитель / учителька вислуховує й доповнює відповіді учнів.)
Здорові діти стійкі до хвороб, у них сильний організм, хороший апетит і міцний сон. Здоровій дитині все цікаво, вона доброзичлива й привітна.
Діти, які страждають на різні хвороби, не завжди мають апетит, можуть бути кволими, швидко втомлюватися, погано спати, у них може псуватися настрій.
Хвороби руйнують здоров'я. Щоб рости здоровим, потрібно знати, від чого можна захворіти.
- Розгляньте малюнки на с. 14 у підручнику та дайте відповідь на запитання.
- Що може стати причиною захворювань дітей? (Учитель / учителька вислуховує й доповнює відповіді учнів.)

Розлади із вашим здоров'ям, а потім і хвороби можуть статися внаслідок:

- неправильного харчування;
- малорухомого способу життя;
- образ, суперечок, хвилювань;
- переохолодження або перегрівання організму;
- недотримання правил особистої гігієни;
- порушення постави;
- травм, отриманих від падінь чи ударів.

2. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи в парі (групі) з метою формування уявлення про правила збереження здоров'я людини.

Послухайте вірш і дайте відповідь на запитання, поставлене у ньому.

Зрозуміло, всім відомо,
що приємно бути здоровим.
Тільки треба знати,
як здоровим стати.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 14 у підручнику. Складіть за малюнками правила збереження здоров'я. (*Учитель / учителька вислуховує й доповнює відповіді учнів.*)

Щоб бути здоровими і не хворіти, дотримуйтеся таких правил:

- одягайтеся по погоді, щоб не мерзнути і не пітніти;
- правильно харчуйтеся;
- слідкуйте за чистотою тіла;
- дотримуйтеся розпорядку дня;
- якомога більше рухайтесь, загартовуйтеся;
- чергуйте працю і відпочинок;
- доброзичливо ставтеся до людей.

Все, що допоможе вам зберегти та зміцнити здоров'я, потрібно виконувати щоденно.

— Як ви протягом дня дбаєте про своє здоров'я? (*Відповіді учнів.*)

Отже, важливим у житті є здоров'я! Щоб зберегти його, дотримуйтеся відповідних правил.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 10.

— Що пропонується зробити? (*З'єднати лініями.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 10.

— Що пропонується зробити? (*Прочитати і записати прислів'я. Усно пояснити його.*)

Виконаємо завдання 3 в зошиті на с. 11.

— Що пропонується зробити? (*Позначити «+», як потрібно дбати про здоров'я.*)

2. Завдання на застосування знань.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване після статті на с. 14 у підручнику. Чому в народі кажуть: «Здоров'я маємо — не дбаємо, а загубивши — плачемо»?

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— З якими новими словами ви сьогодні ознайомилися?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 13–14.

Тема уроку. Твоя гігієна. Догляд за зубами.

Мета: узагальнити уявлення про правила особистої гігієни та їх значення для здоров'я людини; формувати вміння виконувати гігієнічні процедури, спостерігати і формулювати висновки, порівнювати, працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження; розвивати мислення, спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати бажання дотримуватися правил особистої гігієни.

Обладнання: підручник, робочий зошит, кольорові олівці, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего».

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

- Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?
- Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
  - Які ознаки властиві здоровій дитині?
  - Які ознаки властиві хворій дитині?
  - Що може стати причиною захворювань дітей?
  - Яких правил збереження здоров'я потрібно дотримуватися?
  - Як ви дбаєте протягом дня про своє здоров'я?
-
-
-

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Чого навчають правила особистої гігієни? (*Відповіді учнів.*)
- Які правила особистої гігієни вам відомі?

Для збереження здоров'я дуже важливо щодня виконувати ранкові та вечірні гігієнічні процедури.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які саме ранкові та вечірні гігієнічні процедури потрібно виконувати щодня. Ви дізнаєтеся також, як правильно чистити зуби.

Тема сьогоднішнього уроку: «Твоя гігієна. Догляд за зубами».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи в парі (групі) з метою формування уявлення про ранкові та вечірні гігієнічні процедури.

- Розгляньте малюнки на с. 15 у підручнику та дайте відповідь на запитання.
- Які процедури потрібно виконувати щодня зранку й увечері? (*Учитель / учителька вислуховує й доповнює відповіді учнів.*)

Надійним захистом організму від холоду та спеки, від проникнення хвороботворних бактерій є здорова шкіра. Щоб шкіра була здоровою, необхідно підтримувати її у чистоті.

Щодня зранку треба мити руки й обличчя, а увечері ще й вуха та шию. Зранку або увечері можна приймати душ, але не завжди з милом, щоб не пересушити шкіру.

Щодня слід мити вуха, ретельно промиваючи всі завитки вухної раковини. Чистити вуха потрібно за допомогою спеціальних ватних паличок.

Постійного догляду потребують ноги. Їх потрібно мити щоденно увечері перед сном теплою водою з милом. Після миття ноги потрібно ретельно витирати окремим рушником, особливо між пальцями.

Доглядайте за своїм волоссям. Головна процедура догляду за волоссям — миття. Мийте його, використовуючи шампунь. Після миття витирайте м'яким рушником. Розчісуйте лише своїм гребінцем. Довге волосся розчісують з кінців, а коротке — починаючи від шкіри.

Важливе значення має зачіска. Вона повинна бути такою, щоб за нею було легко доглядати, а волосся щоб не заважало.

Важливо постійно стежити за чистотою своїх рук. Упродовж дня на них збирається багато бруду, тому їх потрібно ретельно мити з милом кілька разів на день.

На руках, старанно вимитих із милом, мікроби гинуть приблизно через 5 хвилин, а на брудних живуть дуже довго. Ці мікроби, потрапивши в організм із брудних рук, можуть спричинити небезпечні хвороби.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 15 у підручнику. Складіть правила, у яких випадках потрібно мити руки. (*Учитель / учителька вислуховує й доповнює відповіді учнів.*)

Щоб руки були чистими, їх потрібно мити декілька разів на день:

- після ігор і прогулянок;
- перед їдою;
- після спілкування з домашніми тваринами;
- після прибирання;
- після роботи на подвір'ї чи городі;
- після відвідування туалету.

2. *Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з метою формування уявлення про правила чищення зубів.*

Відгадайте загадку.

Коли ми їмо — вони працюють,
коли не їмо — вони відпочивають. (*Зуби*)

Ваші зуби потребують щоденного догляду. Якщо їх не чистити, то в роті швидко розмножуються мікроби та виробляють речовину, що руйнує зуби.

Щоб зуби були здоровими, потрібно вміти правильно їх чистити. Зубної пасти на щітку варто видавлювати завбільшки з горошину. Щітка має бути якісною і відповідати віковій власника. Її слід міняти раз на три місяці. Чищення зубів має тривати 2–3 хвилини. Чистити зуби потрібно двічі на день: зранку та ввечері.

— Розгляньте малюнки на с. 16 у підручнику та дайте відповідь на запитання.

— Як правильно чистити зуби?

Отже, щоб зберегти здоров'я, щоденно виконуйте ранкові та вечірні гігієнічні процедури.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. *Робота в зошиті з друкованою основою.*

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 12.

— Що пропонується зробити? (*Розгадати кросворд. У виділених клітинках прочитати, що є запорукою здоров'я.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 12.

— Що пропонується зробити? (*Дописати речення.*)

Виконаємо завдання 3 в зошиті на с. 13.

— Що пропонується зробити? (*Доповнити правила догляду за зубами словами «не можна» або «потрібно».*)

Виконаємо завдання 4 в зошиті на с. 13.

— Що пропонується зробити? (*Намалювати зачіски для учнів.*)

2. *Завдання на застосування знань.*

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване після статті на с. 16 у підручнику. Чому в народі кажуть: «Твоє здоров'я у твоїх руках»?

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— З якими новими словами ви сьогодні ознайомилися?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 15–16.

Тема уроку. Харчування і здоров'я.

Мета: узагальнити уявлення про правила здорового харчування; формувати вміння обирати корисні для здоров'я продукти, спостерігати і формулювати висновки, порівнювати, працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження; розвивати мислення, спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати бажання дотримувати правил здорового харчування.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего».

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

- Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?
- Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
  - Які гігієнічні процедури потрібно виконувати щодня зранку й увечері?
  - Чому гігієнічні процедури потрібно виконувати щодня зранку й увечері?
  - Які гігієнічні процедури ви виконуєте щодня зранку й увечері?
  - У яких випадках треба мити руки?
  - Чому потрібно постійно стежити за чистотою рук?
  - Яких правил догляду за зубами потрібно дотримуватися?
-
-
-

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Навіщо людині харчуватися? (Відповіді учнів.)
  - Звідки людина отримує продукти харчування?
Людина — частина живої природи. Як і всім організмам, їй потрібно живитися.
Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, як потрібно харчуватися, щоб рости здоровими. Ви довідаєтеся також, яких правил здорового харчування потрібно дотримуватися. Ви навчитеся обирати корисні для свого здоров'я продукти.
Тема сьогоднішнього уроку: «Харчування і здоров'я».
-
-
-

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи в парі (групі) з метою формування уявлення про корисні та шкідливі для здоров'я продукти харчування.

Харчування — необхідна умова нашого життя. Їжа дає енергію, необхідну для роботи всіх наших органів. Від того, яку їжу ви вживаєте, залежить, як ви ростете й розвиваєтеся.

Ваша їжа має бути різноманітною — яку отримують і від рослин, і від тварин. У такій їжі містяться корисні для здоров'я поживні речовини та вітаміни. Без вітамінів неможливий нормальний ріст і розвиток організму. Багато вітамінів є в овочах і фруктах.

- Які продукти харчування людина отримує від рослин?
- Які продукти харчування людина отримує від тварин? (Учитель / учителька вислуховує й доповнює відповіді учнів.)
  - Крупи, хліб, овочі, фрукти, соки, олія, горіхи, гриби — це продукти рослинного походження, їх отримують від рослин.
  - М'ясо, риба, молоко та молочні вироби (масло, сметана, сир, кефір, йогурт), яйця, ковбаса — це продукти тваринного походження, їх отримують від тварин.
  - Молоко й молочні продукти зміцнюють кістки та зуби, допомагають рости.
  - Овочі та фрукти містять багато вітамінів, допомагають бути здоровими.
  - Хлібобулочні вироби і крупи — джерело енергії для роботи м'язів, мозку і серця.

Проте є продукти, уживання яких потрібно обмежити. Це — чипси, сухарики, солодкі газовані напої, солодоші, копчені, жирні та солоні страви.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 17 у підручнику. Назвіть зображені продукти харчування. Які з них корисні для вашого здоров'я, а які — шкідливі?

1-ша група — називає корисні для здоров'я продукти харчування; 2-га група — називає шкідливі для здоров'я продукти харчування.

Здоров'я залежить не лише від того, що ви їсте, а й від того, як часто й коли ви вживаєте їжу. Вам потрібно їсти 4 рази на день. Найкраще вживати їжу завжди в один і той самий час. Якщо дотримуватися цього правила, то перед їдою з'являється апетит, їжа краще засвоюється.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 18 у підручнику. О котрій годині у вас має бути сніданок, обід, підвечірок, вечеря?

— Чи дотримуетесь ви такого розпорядку прийому їжі? (Відповіді учнів.)

2. **Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про правила здорового харчування.**

Щоб бути здоровими, потрібно дотримуватися наступних правил:

- уживайте різноманітну та корисну їжу;
- їжте 4–5 разів на день у той самий час;
- коли їсте, не поспішайте, добре пережовуйте їжу;
- не переїдайте;
- вечеряйте не пізніше як за 2 години до сну.

— Чи дотримуетесь ви правил здорового харчування? (Відповіді учнів.)

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. **Робота в зошиті з друкованою основою.**

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 14.

— Що пропонується зробити? (Позначити цифрами, як часто потрібно вживати вказані в переліку продукти харчування.)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 14.

— Що пропонується зробити? (Розгадати кросворд. У виділених клітинках прочитати, що міститься в овочах і фруктах.)

Виконаємо завдання 3 в зошиті на с. 15.

— Що пропонується зробити? (Перевірити, чи дотримуетесь ви правил здорового харчування. Поставте «+», якщо виконуете написане.)

Виконаємо завдання 4 в зошиті на с. 15.

— Що пропонується зробити? (Дати відповідь на запитання.)

2. **Завдання на застосування знань.**

— Чому в народі кажуть: «Як жуєш, так і живеш»?

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— З якими новими словами ви сьогодні ознайомилися?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 17–18.

Провести запропоноване після статті дослідження.

Тема уроку. Фізичні вправи та здоров'я.

Мета: формувати уявлення про необхідність виконання фізичних вправ протягом дня, вміння обирати корисні для здоров'я фізичні вправи, спостерігати і формулювати висновки, порівнювати, працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження; розвивати мислення, спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати бажання дотримуватися правил здорового харчування.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего».

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

- Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?
- Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?

Дидактична гра «Що правильно, а що — ні?».

— Я буду читати речення. Ви уважно слухаєте і, якщо твердження правильне, покажете зелену сигнальну картку, якщо ні — червону. (За відсутності сигнальних карток діти плескають у долоні, якщо твердження правильне. Кожне неправильне твердження діти коментують і виправляють.)

- Їжа дає енергію, необхідну для роботи всіх органів нашого організму.
- Наша їжа має бути різноманітною.
- Овочі й фрукти містять багато вітамінів.
- Наше здоров'я не залежить від того, яку їжу ми вживаємо.
- Їсти потрібно швидко, щоб з'їсти більше.
- Їсти потрібно 4–5 разів на день у той самий час.
- Під час вживання їжі можна займатися сторонніми справами.
- Шкідливо переїдати.
- Корисно вечеряти перед самим сном.
- Потрібно обмежити вживання чипсів, солодоців, газованих напоїв, жирних страв.

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Які є види відпочинку? Наведіть приклади. (Відповіді учнів.)
- Як ви зазвичай відпочиваєте?

У вільний від навчання та домашніх справ час вам потрібно відпочивати. Під час відпочинку відновлюються сили. Якщо під час відпочинку ви мало рухаєтеся, то це — пасивний відпочинок. Наприклад, читання книг, малювання, перегляд телепередач, гра на комп'ютері тощо.

Якщо під час відпочинку ви багато рухаєтеся, то це — активний відпочинок. Наприклад, прогулянки та рухливі ігри на свіжому повітрі, заняття спортом тощо.

- Який відпочинок є корисним після навчання?

Після навчання в школі корисно погратися на свіжому повітрі, побігати разом із друзями, покататися на самокаті чи велосипеді тощо.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, що для того, щоб рости здоровими, потрібно якомога більше рухатися, довідаєтеся також, які фізичні вправи можна виконувати впродовж дня. Ви навчитеся обирати корисні для свого здоров'я фізичні вправи.

Тема сьогоднішнього уроку: «Фізичні вправи та здоров'я».

V. Вивчення нового матеріалу.

Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про фізичні вправи, які можна виконувати щодня, та їхню користь.

Для вашого здоров'я велике значення мають фізичні вправи. Без них м'язи будуть слабкі, серце і легені погано розвиватимуться, ви будете кволими, вам буде важко навчатися в школі.

Фізичні вправи — це різноманітні рухи, які можна виконувати впродовж дня. Якщо ви багато рухатимеся, ваші м'язи будуть міцними, ви будете рости й розвиватися.

— Розгляньте малюнки на с. 21 у підручнику та дайте відповідь на запитання.

— Які фізичні вправи можна виконувати впродовж дня? (*Учитель / учителька вислуховує й доповнює відповіді учнів.*)

- Вранці обов'язково робіть ранкову зарядку. Не забувайте перед цим провітрити кімнату. Ранкова зарядка дає заряд хорошого настрою на весь день, допомагає швидко здолати млявість і сонливість. Робити зарядку потрібно до сніданку. Вправи слід виконувати старанно й енергійно протягом 10 хвилин. Кожну вправу повторювати не менше 8–12 разів.
- Намагайтеся якомога більше ходити пішки, наприклад, до школи та додому. Часто прогулюйтеся.
- Грайте в рухливі ігри на свіжому повітрі. Залежно від пори року, катайтеся на велосипеді, роликах, лижах, санчатах, ковзанах.
- Займайтеся у спортивних секціях, танцювальних гуртках.
- Будьте активними на уроках фізкультури, старанно виконуйте всі вправи.
- На уроці старанно робіть вправи під час фізкультхвилинки.

— Розгляньте малюнки на с. 22 в підручнику та дайте відповіді на запитання.

— У які рухливі ігри під час прогулянки грають діти?

— У які рухливі ігри граєте ви? (*Учитель / учителька вислуховує й доповнює відповіді учнів.*)

Під час прогулянки на свіжому повітрі можна грати в такі рухливі ігри: стрибати на скакалці чи гумках, грати в хованки чи в доганялки, у спортивні ігри (футбол, волейбол, баскетбол, бадмінтон, хокей).

Щоб бути бадьорими й здоровими, намагайтеся протягом дня якомога більше рухатися. Використовуйте для цього кожен можливість. Робіть це вдома, у школі, під час прогулянок.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 16.

— Що пропонується зробити? (*Позначити «+» свої улюблені ігри.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 17.

— Що пропонується зробити? (*Підкреслити назви відомих видів спорту.*)

Виконаємо завдання 3 в зошиті на с. 17.

— Що пропонується зробити? (*Перевірити, чи достатньо ви рухаєтеся. Поставте «+», якщо виконуете написане.*)

2. Завдання на застосування знань.

— Чому в народі кажуть: «Рух — це життя»?

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— З якими новими словами ви сьогодні ознайомилися?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 21–22.

Провести запропоноване після статті дослідження.

Тема уроку. Загартовування.

Мета: формувати уявлення про правила та процедури загартовування, вміння обирати корисні для здоров'я фізичні вправи, спостерігати і формулювати висновки, порівнювати, працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження; розвивати мислення, спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати бажання дотримувати правил здорового харчування.

Обладнання: підручник, робочий зошит, кольорові олівці, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего».

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

— Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
  - Які фізичні вправи можна виконувати упродовж дня?
  - Яке значення мають фізичні вправи для дитини?
  - У яких випадках можна ходити пішки?
  - У які рухливі ігри можна грати під час прогулянки?
  - Розкажіть, як часто ви рухаєтеся впродовж дня.
-
-

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Які ознаки властиві здоровій дитині? (*Відповіді учнів.*)

— Що ви робите для того, щоб бути здоровими?

Здоров'я — це не просто відсутність хвороби, це хороше самопочуття, гарний настрій, бажання навчатися, працювати, гратися, спілкуватися, мріяти про майбутнє.

Здорова дитина рідко хворіє, у неї приваблива зовнішність, сильний і здоровий організм, хороший апетит і здоровий сон, вона життєрадісна, загартована, бадьора та доброзичлива, у неї хороший настрій.

Ви вже знаєте, що для того, щоб бути здоровими, потрібно дотримуватися правил особистої гігієни, правильно харчуватися, багато рухатися.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, що для того, щоб не піддаватися застудним захворюванням, потрібно зміцнювати свій організм, тобто загартовуватися. Ви довідаєтеся також, які є способи та процедури загартовування. Ви навчитеся обирати корисні для свого здоров'я способи загартовування.

Тема сьогоднішнього уроку: «Загартовування».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про способи загартовування.

Загартовування — це використання повітря, води та Сонця для зміцнення здоров'я. Гартувати свій організм необхідно кожному. Загартовування не лікує, а попереджує хвороби, особливо простудні. Загартована людина витриваліша, у будь-яких умовах зберігає спокій і бадьорість.

Почати загартовуватися можна в будь-якому віці. Але що раніше ви розпочнете, тим здоровішими будете.

— Розгляньте два верхні малюнки на с. 23 в підручнику та дайте відповідь на запитання.

— Які є способи загартовування повітрям? (*Учитель / учителька вислуховує й доповнює відповіді учнів.*)

Загартовування повітрям — це:

- сон у теплу пору року при прочиненому вікні;
- ранкова зарядка при відчиненій квартирі;
- прогулянки та рухливі ігри на свіжому повітрі.

Починати загартовування потрібно з повітряних ванн. Повітряні ванни — це прогулянки на свіжому повітрі. Їх можна приймати всюди, де повітря чисте. Найкращі місця — лісові галявини, пляж. Починати

приймання повітряних ванн потрібно за температури +20°, поступово привчаючи своє тіло до холоднішого повітря. Тривалість повітряних ванн слід поступово збільшувати з 15 хвилин до 1 години. Під час цього можна гратися в рухливі ігри, виконувати фізичні вправи тощо.

Після повітряних процедур доцільно проводити загартовування водою, або водні процедури.

— Розгляньте наступні два малюнки на с. 23 в підручнику та дайте відповідь на запитання.

— Які є способи загартовування водою? (*Учитель / учителька вислуховує й доповнює відповіді учнів.*)

Загартовування водою — це обтирання вологим рушником, обливання водою або душ, купання та плавання.

Усі водні процедури потрібно проводити за поступового зниження температури води від +35° до +20°. Температуру води знижувати на 1°С кожні 2–3 дні.

Загартовування водою можна розпочинати з обтирань вологим рушником за температури повітря +20°. Потім можна поступово переходити до обливання, душу та купання.

Загартовування Сонцем, або сонячні ванни, — це перебування під сонячними променями в теплу пору року.

— Розгляньте малюнок на с. 24 в підручнику та дайте відповідь на запитання.

— Як можна загартовуватися сонячними променями? (*Учитель / учителька вислуховує й доповнює відповіді учнів.*)

Сонячні ванни можна приймати вранці — з 9 до 11 години — у легкому головному уборі. Тривалість сонячних ванн збільшують поступово з 10 хвилин до 1 години.

Проте неправильне користування сонячним промінням шкідливо впливає на організм людини, зокрема, може призвести до опіків, сонячного або теплового удару. Опіки, як правило, виявляються через кілька годин після опромінювання у вигляді почервоніння шкіри.

— Чи загартовуєте ви свій організм? (*Відповіді учнів.*)

— Які способи загартовування використовуєте?

2. Розповідь з метою формування уявлення про правила загартовування.

Правила загартовування:

- перед тим як вибрати спосіб загартовування, порадьтеся з батьками та лікарями;
- загартовуйтеся поступово й щоденно;
- використовуйте різні способи загартовування.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 18.

— Що пропонується зробити? (*З'єднати лініями правила загартовування.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 19.

— Що пропонується зробити? (*Зафарбувати кружечки в зелений колір, якщо діти дотримуються правил загартовування, а в червоний — якщо ні.*)

2. Завдання на застосування знань.

— Чому в народі кажуть: «Сонце, повітря й вода — твої найкращі друзі?»

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— З якими новими словами ви сьогодні ознайомилися?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 23–24.

Провести запропоноване після статті дослідження.

Тема уроку. Звички та здоров'я. Здорові та шкідливі звички.

Мета: формувати уявлення про правила та процедури загартовування, вміння обирати корисні для здоров'я фізичні вправи, спостерігати і формулювати висновки, порівнювати, працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження; розвивати мислення, спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати бажання дотримувати правил здорового харчування.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего».

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

- Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?
- Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
  - Що таке загартовування?
  - Які є способи загартовування повітрям?
  - Які є способи загартовування водою?
  - Які є способи загартовування Сонцем?
  - Яких правил загартовування потрібно дотримуватися?
  - Розкажіть, як ви загартовуєте свій організм.
-
-
-

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Що ви зазвичай робите зранку, коли прокидаєтесь? (*Відповіді учнів.*)
- Чим займаєтесь у вільний від занять час?

У вас, як і в кожного з нас, є вчинки, які ви зазвичай робите. Це — ваші звички. Наприклад, одні діти прокидаються зранку й роблять ранкову зарядку, а інші люблять довше полежати в ліжку. Одні відпочивають на свіжому повітрі, грають у рухливі ігри, а інші мають звичку посидіти біля телевізора чи пограти на телефоні. Таких прикладів різних звичок можна наводити дуже багато.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтесь, якими бувають звички, які з них корисні для здоров'я, а які — шкідливі. Навчитесь оцінювати, які звички переважають у вас, та думати, що потрібно робити, щоб позбутися шкідливих звичок, якщо вони у вас є.

Тема сьогоднішнього уроку: «Звички та здоров'я. Здорові та шкідливі звички».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи в парі (групі) з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про здорові звички.

Звички — це вчинки, які ви постійно робите, навіть не задумуючись над своїми діями. Одні з них корисні для здоров'я. Це — здорові звички, які сприяють збереженню і зміцненню здоров'я.

- Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 25 у підручнику. Скориставшись малюнками, назвіть здорові звички. Які ще корисні для здоров'я звички ви знаєте? (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів і робить узагальнюючу розповідь.*)

Здорові звички — це:

- дотримуватися правил особистої гігієни (мити руки перед вживанням їжі, чистити зуби зранку та ввечері, мити ноги перед сном, чистити вуха, щодня приймати душ, правильно розчісувати волосся, стригти нігті тощо);
- займатися фізичними вправами, відпочивати активно, багато рухатися на свіжому повітрі, відвідувати спортивні секції тощо;
- готувати все необхідне для уроків у школі, складати ранець;

- дотримуватися режиму дня;
- бути охайними, слідкувати за чистотою свого одягу і взуття;
- стежити за своєю поставою;
- вживати корисну їжу, дотримуватися правил здорового харчування;
- завжди снідати зранку;
- вчасно лягати спати;
- робити ранкову зарядку;
- провітрювати приміщення;
- прибирати своє робоче місце;
- доброзичливо спілкуватися.

Завдяки здоровим звичкам ви забезпечитеся від багатьох захворювань, будете бадьорими, успішно навчатиметеся, досягнете успіхів у житті.

2. *Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи в парі (групі) з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про шкідливі звички.*

Звички, які псують здоров'я та руйнують життя, це — шкідливі звички. Що довше людина не може або не хоче позбавлятися від шкідливої звички, то більш згубними є її наслідки.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 26 у підручнику. Скориставшись малюнками, назвіть шкідливі звички. Якої шкоди такі звички можуть завдати здоров'ю? (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів і робить узагальнюючу розповідь.*)

Шкідливі звички — це:

- носити ранець на одному плечі (псується постава);
- гризти олівці, ручки та нігті (бруд, яйця глистів і бактерії з ручки чи з-під нігтів потрапляють у шлунок, що може стати причиною захворювання);
- мало рухатися, віддавати перевагу пасивному відпочинку (виникає зайва вага, млявість, затримка росту й розвитку);
- їсти на робочому місці (їжа не пережовується ретельно, виникають хвороби шлунка);
- переїдати, не дотримуватися режиму харчування, вживати багато солодощів та іншої шкідливої їжі (виникає зайва маса тіла, ожиріння, важко рухатися, нелегко працювати серцю);
- багато часу проводити за комп'ютером, граючи в ігри (порушується увага, псується зір, з'являються часті головні болі, розлади сну).

Змінити звичку нелегко. Ви не замислюєтеся, чому робите саме так. Така поведінка стає звичною. Тому важливо набувати корисних і позбуватися шкідливих звичок.

Пам'ятайте, що здорові звички корисні для вашого здоров'я, а шкідливі псують його. Намагайтеся позбавитися шкідливих звичок.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. *Робота в зошиті з друкованою основою.*

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 20.

— Що пропонується зробити? (*Поставити «+» біля опису своїх звичок.*)

2. *Завдання на застосування знань.*

— Чому в народі кажуть: «Все добре переймай, а поганого — уникай»?

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— З якими новими словами ви сьогодні ознайомилися?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 25–26.

Провести дослідження, запропоноване після статті.

Тема уроку. Явища природи.

Мета: формувати уявлення про явища природи, вміння їх описувати, визначати, для якої пори року вони притаманні; розвивати вміння спостерігати та зіставляти; виховувати бажання пізнавати світ природи, бережно ставитись до неї.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображенням явищ природи у різні пори року.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

— Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Відгадайте загадку.

Що за книга — без букв, без сторінок,
а багато чого навчить? (*Книга природи*)

— На уроках з якого навчального предмета ви ознайомилися з природою в 1 класі?

— Про що ви довідалися на уроках «Я досліджую світ» у 1 класі?

На уроках «Я досліджую світ» у 1 класі ви дізналися, що таке природа, що вона буває неживою та живою. Ви здійснювали уявні мандрівки рідним краєм і рідною країною, ознайомилися зі світом природи, серед якої живете. Ви розкрили деякі таємниці природи, отримали відповіді на багато запитань, найголовніше серед яких — чому потрібно берегти природу та як поводитись серед природи, щоб не шкодити їй.

— Пригадайте, що таке природа. (*Відповіді учнів.*)

— Що належить до тіл живої та неживої природи?

— Якими ознаками жива природа відрізняється від неживої?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтесь, що таке явища природи, які явища притаманні різним порам року.

Тема сьогоднішнього уроку: «Явища природи».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з елементами бесіди та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про явища природи.

— Розгляньте ілюстрації (*учитель / учителька розміщує на дошці ілюстрації із зображенням яблуні або будь-якого дерева чи куща навесні, влітку, восени та взимку*).

— Опишіть те, що зображено на малюнках. Які зміни відбулися з рослиною упродовж року?

Упродовж року з рослиною відбулися зміни. Навесні вона зацвіла, влітку на ній з'явилися плоди, восени плоди достигли, а листя пожовтіло. Потім рослина скинула листки та підготувалась до зими. Але прийде весна, і все повториться знову.

Щодня ви спостерігаєте, як у навколишньому світі відбуваються зміни. Сонце сходить і заходить, утворюються хмари, падає дощ або сніг, прилітають з вирію птахи, дме вітер, жовкне листя на деревах і кушах.

Усі зміни, що відбуваються у природі, називають явищами природи.

Явища природи відбуваються незалежно від сподівань і бажань людини. Людина не може їх зупинити чи відмінити.

— Розгляньте світлини на с. 31 у підручнику, назвіть зображені явища природи та дайте відповідь на запитання.

— Які із зображених явищ природи є явищами неживої природи, а які — живої? (*Відповіді учнів.*)

Явища неживої природи:

- веселка;
- блискавка.

Явища живої природи:

- достигання плодів каштана;
- будівництво гнізда вивільгою.

— Наведіть приклади явищ неживої та живої природи, які вам доводилося спостерігати.

Снігопад, замерзання водойм, танення снігу, листопад, цвітіння дерев, дозрівання плодів, випадання дощу, гроза, зміна дня і ночі — усе це явища природи.

2. Розповідь з елементами бесіди та практичної роботи з метою формування уявлення про явища природи, характерні для різних пір року, та вміння їх розпізнавати.

- Багато явищ природи пов'язані зі зміною пір року. Кожній порі року притаманні свої природні явища.
- Скільки є пір року? Назвіть їх.
  - Скільки місяців триває кожна пора року?
  - Яка пора року зараз? Назвіть осінні місяці. Чому, на вашу думку, вони отримали такі назви?
  - Яка пора року прийде на зміну осені? Назвіть зимові місяці. Чому вони отримали такі назви?
  - Яка пора року прийде на зміну зими? Назвіть весняні місяці. Чому вони отримали такі назви?
  - Яка пора року прийде на зміну весні? Назвіть літні місяці. Чому, на вашу думку, вони отримали такі назви?
  - Відгадайте загадки і скажіть, які слова-підказки допомогли вам їх відгадати.

Жовте листячко летить, під ногами шелестить.
Журавлиний клин курличе, птахів усіх у вирій кличе.
Часто дощик накрапає. Коли це буває? (*Восени*)

Задзвеніли струмки, прилетіли шпаки.
У вулик бджола перший мед принесла.
Хто скаже, хто знає, коли це буває? (*Навесні*)

В небі ластівка летить, з вітром листя шелестить.
Воду п'є лелека, сонце палить. Спека.
Жито дозріває. Коли це буває? (*Влітку*)

Сніг на полях, лід на річках,
завірюха гуляє. Коли це буває? (*Взимку*)

Загадки про пори року вам допомогли відгадати слова-підказки, у яких йдеться про явища природи, притаманні кожній порі року.

- Які явища природи характерні для осені? Зими? Весни? Літа?
- Пори року змінюють одна одну та несуть за собою певні зміни в природі. Для кожної пори року притаманні свої явища природи.
- Для осені — досягання плодів, похолодання, пожовтіння листя і листопад, зяжні дощі, укрите сірими хмарами небо, скорочення тривалості дня, відліт птахів у вирій.
  - Для зими — снігопад, завірюха, замерзання водойм, морози, короткий день і довга ніч.
  - Для весни — потепління, танення снігу й льоду на водоймах, цвітіння ранньоквітучих рослин, розпускання бруньок на деревах і кущах, збільшення тривалості дня.
  - Для літа — спека, блакитне небо з білими хмарами, зливи, грози, дозрівання збіжжя на полях, довгі дні й короткі ночі.
- Розгляньте малюнки (*учитель / учителька демонструє ілюстрації із зображенням явищ природи*). Які явища природи зображені на малюнках? Для яких пір року вони притаманні?

V. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

- Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 21.
- Що пропонується зробити? (*Дописати речення.*)
- Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 21.
- Що пропонується зробити? (*Розгадати кросворд «Природа».*)

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

- Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».
- За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.
Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».
Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».
Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VII. Завдання додому.

- Опрацювати статтю в підручнику на с. 31 та провести запропоноване дослідження.
Підготувати розповідь про одне з явищ природи, яке відбувається у вашому рідному краї.

Тема уроку. Земля та її форма. Глобус — модель Землі.

Мета: формувати уявлення про форму Землі та глобус, вміння спостерігати і формулювати висновки, пояснювати причину виникнення тіні, порівнювати, працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження; розвивати мислення, спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати любов і бережне ставлення до природи.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», глобус, джерело світла (настільна лампа), ілюстрації із зображенням Землі з космосу, таблиці.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

— Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

— Що ви вивчали на попередньому уроці?

— Що називають явищами природи?

— Наведіть приклади явищ природи.

— Скільки є пір року? Назвіть їх у тій послідовності, у якій вони змінюють одна одну.

— Яка тривалість кожної пори року?

— Назвіть місяці осені, зими, весни, літа.

— Розгляньте ілюстрацію (*учитель / учителька демонструє по черзі ілюстрації із зображенням різних пір року*). Назвіть зображені на ній явища природи. Для якої пори року вони характерні?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Які є небесні тіла? До якої природи вони належать? Яку форму мають Сонце та Місяць? (*Відповіді учнів.*)

— Якими тілами є Сонце, Місяць, зорі, планети?

— Як називається планета, на якій ми з вами живемо?

— Яке значення має Сонце для життя на Землі?

Ми з вами живемо на планеті, яка називається Земля. Її оточують небесні тіла: Сонце, Місяць, зорі та інші планети. Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, яку форму має наша планета і що таке глобус. Ви навчитеся порівнювати небесні тіла.

Тема сьогоднішнього уроку «Земля та її форма. Глобус — модель Землі».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про форму Землі та докази кулястості Землі.

Місяць, Сонце, зорі, Земля — це небесні тіла. Місяць, Сонце та зорі можемо спостерігати на небі.

Землю можна побачити з космосу.

— Чи знаєте ви, хто такий космонавт?

Космонавт — це людина, яка керує космічним кораблем і проводить дослідження під час польоту в космос. Космос — це позаземний простір. Космонавти на космічних кораблях можуть спостерігати нашу планету з великої висоти.

— Хто був першим у світі космонавтом?

Першим у світі космонавтом був Юрій Гагарін. Він 12 квітня 1961 року на космічному кораблі «Восток-1» приблизно за 2 години облетів Землю і повернувся назад. Із висоти космічного польоту (це близько 200–300 км) Ю. Гагарін побачив нашу планету та навів незаперечний доказ, що Земля має форму кулі, про що свідчать фотографії, зроблені з космосу.

— Хто був першим українським космонавтом? (*Леонід Каденюк.*)

— Розгляньте на с. 33 в підручнику знімок Землі, зроблений космічним апаратом, який досліджував поверхню Місяця.

— Яку форму має наша Земля?

На фотографіях, зроблених із космосу, видно, що Земля має форму кулі.

Земля має форму кулі, тому поширений вислів «земна куля». На даний час відомо 8 планет, однією з яких є наша планета. Земля — єдина з відомих планет, на якій існує життя.

2. Робота в парі (групі) з використанням ілюстрацій з метою формування вміння порівнювати космічні тіла.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 33 в підручнику. Розгляньте ілюстрації на с. 22 у робочому зошиті (завдання 2). Порівняйте між собою Сонце, Землю й Місяць. Допишіть у зошиті речення.

Спільним для Сонця, Землі та Місяця є те, що вони мають кулясту форму.

Відрізняються Сонце, Земля та Місяць тим, що вони мають різні розміри.

3. Бесіда з елементами розповіді та демонстрацією наочності з метою формування уявлення про глобус — модель Землі.

Ви вже знаєте, що побачити всю земну поверхню можна лише з космосу. Але це можуть зробити лише космонавти. Щоб побачити все, що розташоване на поверхні Землі, вчені виготовили зменшене зображення — її модель. У багатьох із вас є різноманітні моделі: моделі автомобілів, літаків, пароплавів, будинків.

— Що таке, на вашу думку, модель?

Модель — це відтворення якогось об'єкта, зазвичай у зменшеному вигляді.

— Як називається ця модель? (*Учитель / учителька демонструє глобус.*)

Це глобус — модель Землі, яка у зменшеному вигляді копіює нашу планету. Глобус відтворює найважливішу ознаку Землі.

— Назвіть цю ознаку.

Глобус відображає кулясту форму Землі, тобто її зовнішній вигляд. Він дає нам уявлення про її форму.

У перекладі слово «глобус» означає «куля».

— Що можна побачити на глобусі?

На глобусі можна побачити все, що є на земній поверхні.

Отже, Земля має форму кулі. Глобус — це модель Землі.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 22.

— Що пропонується зробити? (*Дописати речення.*)

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— З якими новими словами ви сьогодні ознайомилися?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 33.

Підготувати розповідь про дослідження людиною небесного тіла (на вибір).

Тема уроку. Обертання Землі навколо своєї осі. Доба.

Мета: формувати уявлення про обертання Землі навколо своєї осі та його наслідки, вміння, використовуючи глобус, пояснювати, чому на Землі буває день і ніч, працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження; розвивати спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати любов і бережне ставлення до природи.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», телурій або глобус і джерело світла (настільна лампа), таблиці.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

- Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?
- Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Яку форму має планета Земля?
- Які є докази, що планета Земля має кулясту форму?
- Що таке глобус?
- Яку найважливішу ознаку Землі відтворює глобус?
- Порівняйте Сонце, Землю та Місяць.
- Презентуйте розповідь про дослідження людиною небесного тіла.

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- З яких частин складається доба? Допоможуть вам дати відповідь на це запитання загадки, якщо ви їх розгадаєте.

Наче виключили світло,
заховали в скриньку день,
небо зорями розквітло,
місяць заспівав пісень. (*Ніч*)

У цій порі на небі Сонце,
радо скаче промінець.
Видно все через віконце,
бавить листя вітерець. (*День*)

Доба складається з дня і ночі. День і ніч разом — це доба.

- Чи можливо таке, щоб на зміну ночі не прийшов день, а на зміну дню не прийшла ніч? (*Відповіді учнів.*)

Ми з вами живемо на планеті, яка називається Земля. Завжди на Землі день змінюється на ніч і навпаки. Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, що Земля обертається навколо своєї осі. Ви також дізнаєтеся, чому на Землі відбувається зміна дня і ночі. Ви навчитеся пояснювати, чому буває день і ніч.

Тема сьогоднішнього уроку: «Обертання Землі навколо своєї осі. Доба».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та демонстрацією руху Землі навколо своєї осі з метою формування уявлення про обертання Землі навколо осі.

- Пригадайте, як називають модель Землі. (*Учитель / учителька демонструє глобус.*)

За допомогою глобуса можна не тільки уявити, яку форму має Земля, а також спостерігати обертання Землі навколо своєї осі. (*Учитель / учителька демонструє обертання Землі навколо осі за допомогою глобуса.*)

Земля весь час обертається навколо своєї осі, яка постійно нахилена.

Вісь Землі — це уявна лінія, яка проходить через центр планети та навколо якої вона обертається.

У глобуса замість уявної осі вставлена справжня металева вісь. (*Учитель / учителька демонструє вісь глобуса.*)

Наша планета Земля постійно рухається в космосі. Ми цього не відчуємо й не помічаємо, тому що рухаємося разом із нею.

2. Бесіда з елементами розповіді та демонстрацією руху Землі навколо своєї осі з метою формування уявлення про зміну дня і ночі.

— Розгляньте малюнок на с. 34 в підручнику та дайте відповіді на запитання.

— Чи можуть сонячні промені освітити всю планету одночасно? Чому?

— Яка частина земної кулі освітлюється сонячними променями?

Земля — куля, тому вся вона не може бути освітлена сонячними променями. Обернена до Сонця частина земної кулі освітлена, а протилежна перебуває в тіні.

Постійно обертаючись навколо своєї осі, Земля повертається до Сонця то одним, то іншим боком.

- Зранку Сонце піднімається по небосхилу.
- У полудень Сонце стоїть найвище.
- Пополудні Сонце опускається.

На оберненому до Сонця боці Землі, який освітлюється його променями, — день. На протилежному боці, куди не потрапляють сонячні промені, — ніч.

Повний оберт навколо осі Земля робить за проміжок часу, який називають добою.

Упродовж доби відбувається зміна дня і ночі. Триває доба 24 години. (*Учитель / учителька супроводжує свою розповідь демонстрацією за допомогою телурія або глобуса й джерела світла.*)

Отже, внаслідок обертання Землі навколо своєї осі відбувається зміна дня і ночі. Повний оберт навколо осі Земля робить за добу, яка триває 24 години.

3. Практична робота з метою формування умінь демонструвати рух Землі навколо своєї осі та пояснювати причину зміни дня і ночі.

— Виконайте практичну роботу, запропоновану на с. 35 у підручнику.

Там, де світло, — день, а там, де темно, — ніч. Поверніть глобус навколо осі протилежним боком до світла. Там, де був день, настала ніч, а там, де була ніч, настав день.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 23.

— Що пропонується зробити? (*Дописати речення.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 23.

— Що пропонується зробити? (*Зробити на малюнку відповідні позначення.*)

Виконаємо завдання 3 в зошиті на с. 23.

— Що пропонується зробити? (*Використовуючи слова для довідки, описати шлях, який проходить Сонце впродовж дня.*)

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— З якими новими словами ви сьогодні ознайомилися?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 34–35.

Тема уроку. Обертання Землі навколо Сонця. Пори року.

Мета: формувати уявлення про обертання Землі навколо Сонця та його наслідки, вміння пояснювати, чому на Землі бувають пори року, працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження; розвивати спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати любов і бережне ставлення до природи.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», телурій або глобус і джерело світла (настільна лампа), ілюстрації із зображенням пір року, таблиці.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Що таке вісь Землі?
- Як рухається Земля?
- Поясніть, використовуючи глобус, чому на Землі буває день і ніч.
- Що є причиною зміни дня і ночі на Землі?
- Що таке доба? Яка її тривалість?
- З яких частин складається доба?
- Опишіть шлях Сонця впродовж дня.

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Щоб дізнатися, про що йтиметься на сьогоднішньому уроці, вам потрібно відгадати загадку.

Перша сестра від квітів рябіє,
друга сестра палить, як вогнище,
третья сестра від дощів мокра,
а четверта сестра — сувора, жак! (*Пори року*)

— Які є пори року? Яка зараз пора року? Чому влітку спекотно, а взимку — найхолодніше? (*Відповіді учнів.*)
На Землі відбувається зміна пір року. Теплі пори року (весна, літо) змінюються холодними (осінь, зима). Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, чому впродовж року висота Сонця на небосхилі змінюється, чому на Землі існують пори року.

Тема сьогоднішнього уроку: «Обертання Землі навколо Сонця. Пори року».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Практична робота з метою формування уявлення про полудневе розташування Сонця у різні пори року та його вплив на нагрівання земної поверхні.

Залежно від пори року, Сонце в полудень піднімається на різну висоту над земною поверхнею, тому світить і гріє по-різному. Від полудневої висоти Сонця на небосхилі залежить нагрівання земної поверхні.

— Розгляньте схему на с. 38 у підручнику та дайте відповіді на запитання.

— Що відбувається, якщо Сонце стоїть високо над земною поверхнею?

Якщо Сонце піднімається високо, то промені падають під великим кутом, земна поверхня освітлюється й нагрівається сильно.

— Що відбувається, якщо Сонце стоїть низько над земною поверхнею?

Якщо Сонце піднімається низько, то промені падають під малим кутом, земна поверхня освітлюється й нагрівається слабо.

Отже, нагрівання земної поверхні залежить від висоти Сонця над земною поверхнею.

Улітку Сонце в полудень піднімається високо, тому спекотно.

Узимку Сонце перебуває низько над земною поверхнею, тому холодно.

2. Бесіда з елементами розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про обертання Землі навколо Сонця та його наслідки.

Земля обертається не тільки навколо своєї уявної осі, вона обертається ще й навколо Сонця. (*Учитель / учителька демонструє рух Землі навколо Сонця за допомогою телурія або глобуса та джерела світла.*)

— Чи змінюється розташування земної осі під час руху навколо Сонця?

Пори року змінюються, тому що Земля обертається навколо Сонця і її вісь постійно нахилена. Саме тому до Сонця нахилється то одна, то інша півкуля.

— Розгляньте малюнок на с. 38 у підручнику та зверніть увагу, що:

- на півкулю, яка нахилена до Сонця, сонячні промені падають під великим кутом і сильно її нагрівають;
- на півкулю, яка відхилена від Сонця, сонячні промені падають під малим кутом, тому слабо її нагрівають.

— Яка пора року на півкулі, нахиленій до Сонця, а яка на півкулі, що відхилена від Сонця?

- На півкулі, яка нахилена до Сонця, — літо.
- На півкулі, яка відхилена від Сонця, — зима.

Між літом і зимою настають осінь і весна. Тоді обидві півкулі освітлюються та нагріваються однаково.

Повний оберт навколо Сонця Земля робить за проміжок часу, який називають роком. Упродовж нього змінюються пори року. Рік триває 365 діб.

3. Демонстрація за допомогою телурія руху Землі навколо Сонця з метою продовження формування уявлення про зміну пір року на Землі.

Земна вісь постійно нахилена. Коли Земля обертається навколо Сонця, земна вісь не змінює свого положення. (*Учитель / учителька обертає модель земної кулі навколо Сонця.*)

Положення Землі під час руху навколо Сонця постійно змінюється. Земля повертається до Сонця то однією, то іншою півкулею. (*Учитель / учителька починає демонстрацію руху Землі навколо Сонця за допомогою телурія або глобуса і настільної лампи.*)

На півкулі, яка нахилена до Сонця, Сонце піднімається високо на небосхилі, там дуже тепло, настає літо.

Земля ні хвилину не зупиняється і продовжує свій рух навколо Сонця, внаслідок чого змінюється її положення відносно Сонця. (*Учитель / учителька продовжує демонстрацію руху Землі навколо Сонця.*)

Півкуля, яка була нахилена до Сонця, поступово відхиляється від нього. Висота Сонця на цій півкулі зменшилася, там стало холодніше. Настає осінь.

Земля далі продовжує свій рух навколо Сонця, внаслідок чого змінюється її положення відносно Сонця.

Півкуля, яка була нахилена до Сонця, відхилилася від нього. На півкулі, яка відхилилася від Сонця, Сонце піднімається низько на небосхилі, і там стає дуже холодно, настає зима.

Земля продовжує свій рух навколо Сонця, внаслідок чого змінюється її положення відносно Сонця.

Півкуля, яка була відхилена від Сонця, поступово нахиляється до нього. Висота Сонця в цій півкулі збільшилася, там стало тепліше. Настає весна.

Отже, внаслідок того, що Земля обертається навколо Сонця і її вісь постійно нахилена, відбувається зміна пір року. Повний оберт навколо Сонця Земля робить за рік, який триває 365 діб.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 24.

— Що пропонується зробити? (*Заповнити схеми, користуючись малюнками та словами для довідки.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 25.

— Що пропонується зробити? (*Позначити «+» правильні твердження.*)

Виконаємо завдання 3 в зошиті на с. 25.

— Що пропонується зробити? (*Зробити на малюнку відповідні позначення.*)

2. Робота в парі (групі).

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 39 у підручнику. Скориставшись малюнком, поясніть, як відбувається зміна пір року на Землі.

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібні трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 38–39.

Тема уроку. Досліджуємо властивості повітря.

Мета: розширити уявлення про повітря та його властивості; формувати вміння проводити та описувати дослідження, пояснювати результати дослідів, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки та узагальнення; розвивати уяву, вміння спостерігати та зіставляти, складати розповідь; виховувати бажання пізнавати світ природи, бережно ставитися до неї.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего».

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

— Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

— Що ви вивчали на попередньому уроці?

— Які рухи здійснює планета Земля?

— За скільки часу Земля здійснює повний оберт навколо Сонця?

— Яка тривалість року?

— Що є причиною зміни пір року на Землі?

— Поясніть, використовуючи телурій (чи глобус і джерело світла), чому на Землі бувають пори року.

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Щоб дізнатися, про що йтиметься на сьогоднішньому уроці, вам потрібно відгадати загадку.

Куди ступиш — всюди маєш, хоч не бачиш, а вживаєш. (*Повітря*)

— До якої природи належить повітря? (*Відповіді учнів.*)

— Де міститься повітря?

— Пригадайте, що вам відомо про властивості повітря.

Повітря — це тіло неживої природи. Воно міститься в усіх, не зайнятих нічим іншим, порожнинах. Вам уже відомо, що повітря безбарвне й прозоре. Воно не має запаху.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які ще властивості має повітря, чим воно забруднюється. Ви будете вчитися проводити досліди та досліджувати забрудненість повітря там, де ви живете.

Тема сьогоднішнього уроку: «Досліджуємо властивості повітря».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді з метою розширення уявлення про місцезнаходження повітря та його значення.

Повітря оточує Землю потужним шаром, товщина якого перевищує 1000 км. Цей шар можна порівняти з океаном, у якому замість води — повітря. Ми живемо на самому дні повітряного «океану». Кожна щілина, будь-який простір, не зайнятий нічим іншим, заповнений повітрям.

— Пригадайте, які досліди ми проводили в 1 класі на уроках «Я досліджую світ», щоб дізнатися, що повітря існує і займає будь-який простір. (*Повітря можна відчутти, коли помахати зошитом перед обличчям. Повітря можна побачити, коли кинути в склянку з водою шматок цегли. Повітря можна потримати в руках, якщо наповнити ним поліетиленовий мішечок чи кульку.*)

— Пригадайте, для чого необхідне повітря. (*Повітря необхідне для дихання людям, рослинам і тваринам.*)

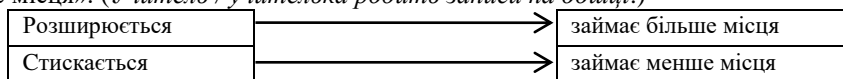
Повітря має велике значення для нашої планети, і насамперед — для всього живого на Землі. Повітрям дихають люди, рослини, тварини. Якщо без їжі людина може прожити місяць, без води — тиждень, то без повітря не зможе прожити й кількох хвилин. Повітрям дихають також тварини і рослини, які живуть у воді, завдяки тому, що повітря розчиняється у воді.

Як товста «ковдра», повітря огортає Землю і зберігає тепло, яке вона отримує від Сонця. Якби довкола Землі не було повітряного шару, то вдень земна поверхня сильно б нагрівалась, а вночі — охолоджувалась. Отже, без повітря життя на Землі було б неможливим.

Якби Земля не була оточена повітрям, ми бачили б на чорному небі вогняний диск Сонця. Ніч наставала б раптово з останнім променем, а день — із першим. Якби не було повітря, усюди, куди не проникало б пряме сонячне проміння, було б темно.

2. Практична робота з метою розширення уявлення про властивості повітря.

- Повітря ще має властивість розширюватися під час нагрівання та стискатися під час охолодження.
- Щоб перевірити це, виконаємо дослід, запропонований на с. 40 у підручнику.
Виконаємо пункт 1 дослід.
  - Надінемо на шийку пляшки повітряну кульку.
  - Чи відбуваються з повітряною кулькою якісь зміни?
Зміни з повітряною кулькою не відбуваються.
  - Виконаємо пункт 2 дослід.
Поставимо пляшку в посудину з теплою водою.
  - Що ви побачили? Які зміни відбулися з кулькою?
Кулька надулася.
Отже, під час нагрівання повітря розширюється і займає більше місця.
  - Виконаємо пункт 3 дослід.
Витягнемо пляшку з води.
  - Що ви побачили? Які зміни відбулися з кулькою?
Повітряна кулька стала такою, як була.
Отже, під час охолодження повітря стискається і займає менше місця.
  - Доповніть слова «розширюється» і «стискається» тотожними висловами «займає більше місця» і «займає менше місця». (*Учитель / учителька робить записи на дошці.*)

- Що відбувається з повітрям під час нагрівання?
Під час нагрівання повітря розширюється.
- Що відбувається з повітрям під час охолодження?
Під час охолодження повітря стискається.
- Отже, повітря має такі властивості: воно прозоре, безбарвне, не має ні запаху, ні смаку. Під час нагрівання повітря розширюється, а під час охолодження — стискається.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

- Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 26.
- Що пропонується зробити? (*Дописати речення.*)

2. Завдання на застосування знань.

- Поміркуйте, чому, коли хочуть наголосити на важливості чогось, то кажуть: «Потрібний як повітря».

VII. Підсумок уроку.

- Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».
- З якими новими словами ви сьогодні ознайомилися?
- За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.
Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Може пояснити матеріал іншим».
- Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».
- Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

- Опрацювати статтю в підручнику на с. 40. Провести вдома дослідження, запропоноване в кінці статті. Результати дослідження записати в робочому зошиті (завдання 3, с. 26).

Тема уроку. Як виникає вітер.

Мета: розширити уявлення про вітер; формувати розуміння причин виникнення вітру, значення вітру в природі та житті людини, вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки та узагальнення; розвивати уяву, вміння спостерігати та зіставляти, складати розповідь за малюнками; виховувати бажання пізнавати світ природи, бережно ставитися до неї.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего».

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

— Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

— Що ви вивчали на попередньому уроці?

— Які властивості має повітря?

— Чому повітря називають «невидимкою»?

— Які властивості повітря ви виявили, провівши вдома дослід із порожньою пляшкою?

— Чому без повітря неможливе життя? Чому в народі кажуть: «Потрібний як повітря»?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Щоб дізнатися, про що йтиметься на сьогоднішньому уроці, вам потрібно відгадати загадку.

Хоч без крил, але літаю,
вербі коси розплітаю.
Погойдаю в лісі гілку,
заколишу в квітці бджілку.
Якщо добре розлютити,
можу шкоди наробити. (*Вітер*)

— Пригадайте, що таке вітер. (*Відповіді учнів.*)

Ви вже знаєте, що вітер — це рух повітря.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, чому виникає вітер та як він впливає на природу. За допомогою малюнка ви пояснюватимете, як виникає вітер.

Тема сьогоднішнього уроку: «Як виникає вітер».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про вітер та причини його виникнення.

Повітря перебуває в постійному русі. Воно піднімається вгору, рухається над землею поверхнею.

— Помахайте зошитом біля свого обличчя. Що ви відчули?

Якщо побачити повітря ви не можете, то можете його відчути. Коли повітря рухається, виникає вітер. Він розтріпує волосся, гойдає гілками дерев, здіймає куряву на дорозі тощо.

Вітер — це рух повітря уздовж земної поверхні.

Сонячні промені нагрівають земну поверхню, від якої нагрівається повітря.

Тепле повітря розширюється, стає легким і піднімається вгору. На його місце надходить важче холодне повітря.

Холодне повітря важче, воно рухається низом, уздовж земної поверхні.

У тому, що тепле, легке повітря піднімається вгору, а холодне, важче стелиться низом, ви зможете переконатися, якщо відчините зовнішні двері, коли надворі холодно. Ви одразу відчуєте, як по ногах дме холодне повітря, що низом «заходить» у кімнату. У той же час тепле кімнатне повітря, піднявшись вгору, «виходить» на вулицю. Якщо потримаєте двері відчиненими довше, то через деякий час у кімнаті стане майже так само холодно, як і надворі.

2. Робота в парі (групі) з метою формування умінь пояснювати причини виникнення вітру.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 41 у підручнику. Скориставшись малюнком, поясніть, як виникає вітер.

Отже, вітер утворюється, коли тепле повітря піднімається вгору, а на його місце вздовж земної поверхні рухається холодне повітря.

3. *Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про значення вітру в природі та житті людини.*

— Послухайте вірш і дайте відповідь на запитання.

— Як вітер впливає на природу та життя людей?

Розгулявся нині вітер,
не дає спокою вітам.
Скрізь, де тільки він буває,
спокою уже немає.

Позганяв чорнющі хмари
у великій отари
і примусив сльози лити,
щоб дощами землю вкрити.

Перехожі полякались,
у домівки поховались,
а вітрисько знай радіє,
що і він лякати вміє. (Г. Мороз)

Від вітру залежить погода. Вітер може приганяти хмари і приносити опади, або ж навпаки. Може приносити потепління чи похолодання. А погода, як ви вже знаєте, значною мірою впливає на життя людей: на планування польових робіт, відпочинку, роботу транспорту тощо.

Вітер може виконувати різну роботу — як корисну, так і шкідливу.

Корисним є те, що вітер:

- охолоджує нас у спеку;
- обертає крила вітряного млина, який розмелює зерно на борошно;
- допомагає рухатися вітрильникам — суднам із вітрилами;
- обертає крила вітряків, які виробляють електроенергію;
- розносить плоди й насіння багатьох рослин, сприяючи їх поширенню на значні відстані.

— Якої шкоди вітер завдає природі й людині?

Шкідливим є те, що вітер:

- ламає дерева, вириває їх із коренем;
- руйнує будівлі;
- перекидає автомашини, затоплює кораблі в морі;
- обриває дроти ліній електропередач.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. *Робота в зошиті з друкованою основою.*

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 27.

— Що пропонується зробити? (*Скориставшись схемою, описати, як утворюється вітер.*)

2. *Завдання на застосування знань.*

На запитання вчителя, як виникає вітер, учень відповів, що його здіймають дерева, хитаючи своїми гілками.

— Чи правильно відповів учень? (*Учень відповів неправильно.*)

— Яка ваша відповідь? (*Вітер буває, тому що легке, тепле повітря піднімається вгору, а на його місце низом уздовж земної поверхні рухається важке, холодне повітря.*)

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— З якими новими словами ви сьогодні ознайомилися?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 41. Провести запропоноване після статті дослідження.

Тема уроку. Водойми рідного краю.

Мета: формувати уявлення про водойми, вміння описувати водойми свого краю, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження; розвивати спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати любов і бережне ставлення до природи.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», глобус, ілюстрації із зображенням водойм.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

— Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

— Що ви вивчали на попередньому уроці?

— Що таке вітер?

— Як виникає вітер?

— Яку користь приносить вітер?

— Якої шкоди може завдати вітер?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Відгадайте загадку.

Відома звіку рідина,
усяк її вживає,
буває хмаркою вона,
сніжинкою буває,
бува, як скло,
крихка, тверда
звичайна, підкажіть, ... (вода).

— До якої природи належить вода? (Відповіді учнів.)

— Де в природі міститься вода?

Вода належить до неживої природи. Майже в кожному місті чи селі, або поблизу них є водойми. Ще з давніх-давен люди селилися там, де є вода.

— Як ви вважаєте, чому свої поселення люди створювали там, де була вода?

Вода — це джерело життя. Без води не зможуть існувати не тільки люди, а й рослини і тварини.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, де на Землі міститься вода, якими бувають водойми, яка в них вода. Ви також дізнаєтеся, які водойми є там, де ви живете, як люди використовують водойми рідного краю. Ви навчитеся описувати водойму, яка є у вашій місцевості.

Тема сьогоднішнього уроку: «Водойми рідного краю».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та використанням наочності з метою формування уявлення про поверхневі водойми.

— Розгляньте глобус і скажіть, які кольори переважають на ньому.

Синім і блакитним кольорами на глобусі позначають водойми. Більше половини земної поверхні вкритою водою, за що Землю називають «голубою планетою».

На Землі вода міститься у водоймах. Найбільше води в океанах і морях.

— Які моря є в Україні?

— Яка на смак вода в морях і океанах?

В океанах і морях вода солонa, у ній розчинено багато різних солей, серед яких найбільше кухонної солі. Така вода непридатна для використання. Для життя людей, більшості рослин і тварин потрібна прісна вода, у якій дуже мало солей. У природі прісна вода міститься у поверхневих водоймах і під землею.

— Розгляньте світлини на с. 44 в підручнику та дайте відповідь на запитання.

— Які бувають поверхневі водойми?

Поверхневі водойми — це річки, озера, ставки, канали. Вони бувають природними та штучними.

Природні водойми створені природою. До них належать:

- річка;
- озеро.

Штучні водойми створені людиною. До них належать:

- канал;
- ставок.

— Які великі річки є в Україні?

Найбільшими річками України є Дніпро, Дунай, Дністер, Південний Буг, Сіверський Донець.

— Які великі озера є в Україні?

Найбільше прісне озеро в Україні — Ялпуг. Найглибше озеро в Україні — Світязь, його глибина понад 50 м.

Отже, поверхневі води бувають природними (річка, озеро) і штучними (канал, ставок).

2. *Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про водойми рідного краю.*

— Які водойми є в нашому місті (селі)?

— Яку вони мають назву?

— Чому вони мають таку назву?

— Як люди використовують водойми в нашому краї?

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 28.

— Що пропонується зробити? (*Розгадати кросворд. У виділеному стовпчику прочитати, де на Землі міститься найбільше води. Поміркувати, що об'єднує всі відгадки.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 28.

— Що пропонується зробити? (*Підкреслити назви водойм, які є там, де ви живете.*)

Виконаємо завдання 3 в зошиті на с. 28.

— Що пропонується зробити? (*Описати одну з поверхневих водойм своєї місцевості.*)

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— З якими новими словами ви сьогодні ознайомилися?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 44.

Тема уроку. Досліджуємо властивості води.

Мета: формувати уявлення про зміни стану води при нагріванні й охолодженні, залежність стану води від температури; розвивати мислення, спостережливість, уміння доводити твердження, висловлювати судження та робити висновки, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, складати казку про пригоди Крапельки-води; виховувати бажання пізнавати навколишній світ, любов і бережне ставлення до природи.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», колба з підфарбованою водою, корок зі скляною трубкою, посудини з теплою і холодною водою.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

— Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
  - Чому Землю називають «голубою планетою»?
  - Де на Землі міститься вода?
  - Які водойми є найбільшими? Яка в них вода?
  - Які водойми належать до поверхневих?
  - Які бувають поверхневі водойми? Наведіть приклади.
  - Які поверхневі водойми є у вашому краї?
  - Як люди використовують водойми свого краю?
  - Опишіть водойму, яка є там, де ви живете.
-
-
-

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

Сьогодні на уроці ми з вами продовжимо говорити про воду.

— До якої природи належить вода? (Відповіді учнів.)

— Якою буває вода?

— Пригадайте, про які властивості води вам відомо.

Вода — це тіло неживої природи. Вода — безбарвна прозора рідина, що не має запаху й смаку. Вона текуча, може розчиняти деякі речовини. Вода може бути твердою, рідкою й газоподібною.

Проте це ще не всі властивості води. Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які ще властивості має водарідина, як люди використовують ці властивості. Ви навчитеся проводити досліди, за допомогою яких можна визначити властивості води.

Тема сьогоднішнього уроку: «Досліджуємо властивості води».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Демонстрація дослідів з метою формування уявлення про зміни, які відбуваються з водою під час нагрівання та охолодження.

Вода ще має властивість розширюватися під час нагрівання і стискатися під час охолодження.

— Щоб перевірити це, виконаємо дослід, запропонований на с. 45 у підручнику.

Виконаємо пункт 1 дослідів.

Заповнимо колбу підфарбованою водою. Закоркуємо її корком із скляною трубкою.

— Що ви побачили?

Частина води потрапила в трубочку. Позначимо рівень води в трубці.

Виконаємо пункт 2 дослідів.

Поставимо колбу в посудину з гарячою водою.

— Які зміни відбулися з рівнем води в трубці? Про що це свідчить?

Рівень води в трубочці піднявся.
Отже, під час нагрівання вода розширюється і займає більше місця.
Виконаємо пункт 3 досліду.
Поставимо колбу в посудину з холодною водою.
— Які зміни відбулися з рівнем води в трубочці? Про що це свідчить?
Рівень води в трубочці знизився.
Отже, під час охолодження вода стискається і займає менше місця.
Провівши дослід, ми дізналися, що вода має властивість розширюватися під час нагрівання та стискатися під час охолодження.

2. Розповідь з елементами бесіди з метою формування уявлення про властивості усіх рідин розширюватися при нагріванні і стискатися при охолодженні.

— Які рідини, крім води, вам ще відомі? (Олія, молоко, бензин, спирт.)
— Пригадайте, що відбувається з молоком, коли його поставити кип'ятити і не вимкнути вогонь, коли воно починає закипати. Чому так відбувається? (Молоко піднімається і «збігає» із посудини, тому що воно розширюється.)
— Який висновок із цього факту можна зробити?
Отже, не тільки вода, а й усі рідини мають властивість розширюватися при нагріванні та стискатися при охолодженні.

3. Робота з прислів'ям з метою закріплення уявлення про значення води в природі та житті людини.

— Поміркуйте, чому в народі кажуть: «Без води ні туди, ні сюди». (Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів і робить узагальнюючу розповідь про значення води в природі та житті людини.)
Без води не було б життя на Землі. Вода потрібна людям, рослинам, тваринам. Вода — це середовище проживання багатьох рослин і тварин.
Без води не було б таких природних явищ, як роса, туман, хмари, сніг, дощ, град, іній.
— Яка вода потрібна організмам?
Організмам потрібна чиста вода. Забруднена вода непридатна до вживання, вона отруєє й убиває все живе.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 29.
— Що пропонується зробити? (Дописати речення.)
Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 29.
— Що пропонується зробити? (З'єднати частини прислів'їв і пояснити їх.)

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».
— З якими новими словами ви сьогодні ознайомилися?
— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.
Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».
Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».
Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 45.

Тема уроку. Термометр. Вимірюємо температуру повітря.

Мета: формувати уявлення про термометр і його види, вміння розмішувати правильно термометр для вимірювання температури повітря, користуватися термометром і читати його показники; розвивати мислення, спостережливість, уміння висловлювати судження та робити висновки, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; виховувати бажання пізнавати навколишній світ, бережно ставитися до обладнання.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», макет термометра, різні види термометрів.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

— Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

— Що ви вивчали на попередньому уроці?

— Які зміни відбуваються з водою при нагріванні?

— Які зміни відбуваються з водою при охолодженні?

— Які досліди допомогли вам встановити ці властивості води?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Що є джерелом тепла на Землі?

— Як ви дізнаєтеся, перебуваючи вдома, про те, тепло чи холодно надворі? Який прилад допомагає отримати таку інформацію? (*Відповіді учнів.*)

— Який прилад допомагає визначити температуру тіла, коли хтось захворів?

Звісно, — це термометр, який є в кожного з вас удома.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, для чого призначений термометр, які бувають термометри. Ви навчитеся користуватися термометром, вимірювати температуру повітря, читати й записувати отримані показники.

Тема сьогоднішнього уроку: «Термометр. Вимірюємо температуру повітря».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з елементами бесіди та використанням наочності з метою формування уявлення про будову, види та принцип дії термометра.

Щоб довідатися, тепло чи холодно надворі, потрібно знати температуру повітря. Це можна зробити за допомогою термометра. Слово «термометр» складається із двох слів, які перекладають як «тепло» і «вимірюю». *Термометр* — це прилад для вимірювання температури тіл.

У термометрі використовують властивість рідин розширюватися при нагріванні та стискатися при охолодженні.

— Розгляньте зображення термометра на с. 46 у підручнику та дайте відповідь на запитання.

У термометрі є корпус, на який нанесена шкала з поділками (*учитель / учителька супроводжує розповідь демонстрацією на макеті та записами на дошці.*) До шкали термометра прикріплена запаяна скляна трубка, заповнена внизу рідиною (зафарбованим спиртом або ртуттю).

Температуру тіл вимірюють у градусах. Градуси позначають значком (°). На шкалі термометра є рисочки — поділки. Кожна поділка відповідає одному градусу. Навпроти поділок є цифри, які показують число градусів. Рівень стовпчика рідини в трубці термометра показує число градусів, тобто температуру. Коли надворі тепло, рідина в трубці піднімається, а коли холодно — опускається.

Поділка 0° — це межа між градусами тепла та холоду.

У термометрі для вимірювання температури тіла людини використовують отруйну ртуть. Поводьтеся з термометром дуже обережно.

— Розгляньте зображення термометра у підручнику на с. 47 зліва. Зверніть увагу, що стовпчик термометра вище поділки 0°.

Якщо стовпчик термометра піднімається вище від 0, то число показує градуси тепла. Їх записують із знаком «+» (+5°) і кажуть: «П'ять градусів тепла», або «Плюс 5 градусів».

— Розгляньте зображення термометра у підручнику на с. 47 справа. Зверніть увагу, що стовпчик термометра нижче поділки 0°.

Якщо стовпчик термометра опускається нижче від 0, то число показує градуси холоду. Їх записують із знаком «-» (-5°) і кажуть: «П'ять градусів морозу», або «Мінус 5 градусів».

Термометри бувають різними за призначенням. (*Учитель / учителька демонструє різні види термометрів: для вимірювання температури повітря, води і тіла людини.*)

— Яке призначення мають термометри?

Є термометри для вимірювання температури повітря, води і тіла людини.

2. Практична робота з метою формування уміння користуватися термометром, читати й записувати покази термометра.

Досліджуючи природу, ви користуватиметеся термометром.

— Щоб навчитися вимірювати температуру повітря та води, виконаємо практичну роботу, запропоновану на с. 47 у підручнику.

Виконаємо пункт 1 практичної роботи.

Термометром, призначеним для вимірювання температури повітря, виміряйте температуру повітря в приміщенні класу. Результати вимірювання запишіть у робочому зошиті (с. 31, завдання б).

Виконаємо пункт 2 практичної роботи.

Опустіть термометр для вимірювання температури води у склянку з водою. Почекайте, поки стовпчик рідини перестане рухатися, тоді визначте температуру води. Результати вимірювання запишіть у робочому зошиті (с. 31, завдання б).

Отже, всі тіла мають певну температуру. Приладом для вимірювання температури є термометр.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 30.

— Що пропонується зробити? (*Дописати речення.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 30.

— Що пропонується зробити? (*Позначити на малюнку частини термометра.*)

Виконаємо завдання 3 в зошиті на с. 30.

— Що пропонується зробити? (*Поставити «+» чи «-» перед показами термометра.*)

Виконаємо завдання 4 в зошиті на с. 31.

— Що пропонується зробити? (*Записати покази термометра.*)

Виконаємо завдання 5 в зошиті на с. 31.

— Що пропонується зробити? (*Записати покази термометра, використовуючи числа та знаки.*)

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— З якими новими словами ви сьогодні ознайомилися?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 46–47. Провести запропоноване після статті дослідження.

Тема уроку. Осінь у природі. Осінні місяці.

Мета: формувати уявлення про ознаки осені у природі в цілому та осінніх місяців зокрема, вміння описувати осінні явища в неживій природі, пояснювати народні вислови про осінні місяці; розвивати уяву та фантазію, вміння спостерігати та зіставляти, складати розповідь; виховувати бажання пізнавати світ природи, бережно ставитися до неї.

Обладнання: підручник, робочий зошит, кольорові олівці, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображенням осінніх явищ природи в різні місяці.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Яка температура повітря? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

— Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Відгадайте загадку.

Жовте листячко летить,
під ногами шелестить.
Сонце вже не припікає.
Коли це буває? (Восени)

— Яка зараз пора року? Назвіть осінні місяці. Який осінній місяць зараз триває?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтесь про прикмети осені, довідаєтесь про те, як змінюється природа впродовж осінніх місяців, чому осінні місяці отримали такі назви. Ви навчитеся пояснювати народні вислови про осінь та осінні місяці.

Тема сьогоднішнього уроку: «Осінь у природі. Осінні місяці».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з метою формування уявлення про зміни, які відбуваються восени в природі.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 52 в підручнику. Користуючись малюнком (форзац 1), назвіть ознаки осені в природі.

Проминуло літо. Ще недавно було тепло. Та з кожним днем Сонце гріє слабше. Стає менше сонячних днів. Коротшають дні, довшають ночі. На зміну теплого й сонячного літу прийшла похмура й прохолодна осінь.

З приходом осені змінюється природа. Сонце піднімається на небосхилі не так високо, як улітку, тому його промені слабше прогрівають земну поверхню. Температура повітря поступово знижується, з'являються перші заморозки. На початку осені ще досить тепло. Ще зеленіють деякі дерева й кущі в лісі, проте на деяких листки вже починають змінювати колір на жовтий. Ще можна побачити квітучими деякі рослини. У соснових лісах земля вкривається суцільним килимом із рожевих квітів вересу, цвіте пижмо, дзвоніки. У вологій лісовій підстилці можна знайти різноманітні гриби. У садах дозрівають плоди яблунь, груш, слив. На городах вирости морква, буряк, капуста, достигли помідори, перець, гарбузи.

2. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з метою формування уявлення про зміни, які відбуваються в природі у вересні.

У природі спостерігають три періоди осені: ранню, золоту, пізню.

— Розгляньте світлини на с. 52 в підручнику та дайте відповідь на запитання.

— Чому осінні місяці отримали такі назви?

— Відгадайте, про який осінній місяць йдеться у загадці.

Звозить місяць цей в комори
кавуни і помідори,
спілих яблук, груш і слив
цілі гори натрусив.
І вантажить гарбузи
на машини і вози. (Вересень)

— Які підказки допомогли вам відгадати загадку?

Осінь починається із вересня.

— Які ознаки вересня видно на світліні?

У вересні досить часто спостерігається тепла та сонячна погода. Цвітуть осінні квіти: чорнобривці, жоржини, айстри, хризантеми.

У лісі цвіте верес — невисокий розгалужений кущик, який росте на галявинах хвойних і мішаних лісів. Квітки лілово-рожеві, дрібні, пониклі, зібрані в довгі китиці. Цвіте верес з липня по вересень. Саме від цього медоносного кущика вересень і отримав свою назву.

3. *Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з метою формування уявлення про зміни, які відбуваються в природі у жовтні.*

— Відгадайте, про який осінній місяць йдеться в загадці.

Чарівник прийшов у ліс,
фарби, пензлика приніс.
У діброві та садочку
стали жовтими листочки. (*Жовтень*)

— Які підказки допомогли вам відгадати загадку?

Жовтень — другий місяць осені.

— Які ознаки жовтня видно на світліні?

У жовтні Сонце піднімається на небосхилі нижче, ніж у вересні, ґрунт і повітря прогріваються значно менше, тому стає холодніше. Небо частіше вкривають низькі сірі хмари, зранку часто спостерігаються тумани. У холодні ночі на калюжах з'являється тонка крига, а іній укриває траву й дахи будинків. Часто падає дощ, який може переходити в мокрий сніг. Жовтень називають золотою осінню. У жовтні час найбагатшого забарвлення дерев і кущів.

— У які кольори розцвічуються в жовтні листки на деревах і кущах?

Жовтіє листя на липі та березі, червоніють листки на кленах, осиках, брусниці.

У лісах стихає пташиний спів, поховалися у затишні місця комахи, усі тварини готуються до зими.

4. *Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з метою формування уявлення про зміни, які відбуваються в природі у листопаді.*

— Відгадайте, про який осінній місяць йдеться в загадці.

Каплі з неба, дахів, стріх,
дощ холодний, перший сніг,
почорнів без листя сад.
Що за місяць? (*Листопад*)

— Які підказки допомогли вам відгадати загадку?

Листопад — третій місяць осені.

— Які ознаки листопада видно на світліні?

У листопаді Сонце піднімається на небосхилі нижче, ніж у жовтні, ґрунт і повітря прогріваються ще менше, тому стає досить холодно. З дерев і кущів опадає листя, в'януть та відмирають трави. Листопад називають похмурою осінню. У листопаді небо вкривають низькі сірі хмари, падають затяжні дощі, яким, здається, немає кінця-краю. Дмуть холодні вітри й зривають останні листочки з дерев і кущів. З'являються усі передвісники зими: сніг, мороз, крига на водоймах.

V. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 32.

— Що пропонується зробити? (*Дописати речення.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 32.

— Що пропонується зробити? (*Намалювати осінь у природі, яка вам подобається.*)

VI. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 52. Знайти інформацію, скориставшись різними джерелами, й підготувати розповідь про «бабине літо» та його ознаки.

Тема уроку. Спостереження за змінами в природі восени (урок-екскурсія).

Мета: розширити й узагальнити уявлення про неживу та живу природу і те, що до неї належить; виявити зміни, які відбулися в природі з приходом осені; формувати вміння спостерігати за об'єктами природи, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки в природі, формулювати висновки, висловлювати судження; розвивати спостережливість, увагу, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати любов до природи та бережне ставлення до неї.

Місце проведення: парк, сквер, шкільне подвір'я.

Орієнтовний час проведення: жовтень – початок листопада.

Хід екскурсії

I. Організація класу до проведення екскурсії.

II. Мотивація діяльності учнів. Повідомлення теми і завдань екскурсії.

Сьогодні ми вирушаємо на екскурсію в природу. Перебуваючи на екскурсії, ми згадаємо, що вивчали на уроках про природу. Під час екскурсії ми будемо спостерігати за неживою та живою природою, визначимо, які зміни відбулися в природі з настанням осені.

III. Ознайомлення з правилами поведінки під час екскурсії.

Під час екскурсії потрібно:

- бути уважними, слухати вчителя;
- спостерігати за об'єктами, виконувати вказівки та завдання учителя / учительки;
- не рвати і не ламати рослини;
- не нищити і не лякати тварин;
- не смітити, ходити тільки стежками, щоб не втоптувати рослини;
- не відставати від групи, не відлучатися без дозволу вчителя / учительки та допомагати одне одному;
- дотримуватися Правил дорожнього руху.

IV. Проведення екскурсії.

1. Спостереження за об'єктами неживої природи та підсумовування спостережень з метою розширення й узагальнення уявлень про зміни, що відбулися в неживій природі з настанням осені.

— Послухайте загадку та скажіть, про яку пору року в ній ідеться.

У садах, гаях блукає,
жовті шати одягає.
Золотисту стелить постіль —
жде сестрицю білу в гості. (Осінь)

- Назвіть осінні місяці. Який місяць осені триває?
- Як гріє і світить Сонце восени? Тепліше чи холодніше стало восени порівняно з літом?
- Якого кольору небо? Як змінився колір неба з настанням осені?
- Чи є на небі хмари? Якого кольору хмари, який вони мають вигляд?
- Як змінився колір хмар із настанням осені?
- Чи є вітер? Які дмуть вітри? Які зміни відбулися з вітрами з настанням осені?
- Які бувають опади восени? Якими бувають осінні дощі?
- Якими словами можна описати сьогоднішній осінній день?
- Які ознаки осені ви побачили в неживій природі?

Узагальнюючи свої спостереження, діти називають ознаки осені в неживій природі.

- Сонце не так яскраво світить, ніж улітку, та менше гріє, стає холодно;
- дмуть холодні поривчасті вітри;
- ночі стають довшими й холоднішими;
- зранку можна спостерігати туман;
- іноді після холодної ночі іній укриває траву та дахи будинків;
- небо сірого кольору, часто вкрите сірими хмарами, з яких падають затяжні дощі.

2. Спостереження за об'єктами живої природи та підсумовування спостережень із метою розширення й узагальнення уявлень про зміни, що відбулися в живій природі з настанням осені.

- Які рослини ви бачите довкола?
- Якого кольору листя на деревах і кущах восени?
- Які рослини не змінили кольору листя восени?
- Чи є серед рослин такі, що цвітуть?
- На яких рослинах достигли плоди?
- Якою стала трава восени?
- Яких тварин ви бачите довкола? Які зміни відбулися з тваринами?
- Які змінилася поведінка тварин?

- Куди поділися комахи?
- Прислухайтеся довкола. Чи чути спів пташок?
- Яких птахів ви бачите довкола?

Узагальнюючи свої спостереження, діти називають ознаки осені в живій природі:

- на деревах і кущах жовкне листя;
- жовкне та відмирає трава;
- відцвіли осінні квіти;
- достигли плоди;
- зникли комахи, одні з них поховалися в затишні місця (метелики, бджоли, мухи, мурашки, джмелі), інші загинули;
- відлетіли в теплі краї ластівки, шпаки, лелеки, зяблики, зозулі, жайворонки, залишилися зимувати граки, омелюхи, сороки, горобці, синиці, дятли, сойки;
- змінилася поведінка птахів, які залишаються зимувати, не чути пташиного щебетання;
- готуються до зими звірі (білочки запасають корми на зиму, їжаки нагулюють жир перед зимовою сплячкою, змінюють хутро на більш густе і пухнасте вовки, білки, лисиці, зайці).

- Чому відбулися зміни в житті рослин і тварин з настанням осені?

Зміни в житті рослин і тварин відбулися тому, що стало холодно. З приходом холодів рослини й тварини готуються до зими.

Отже, з часу нашої попередньої екскурсії в природі відбулися зміни. Осінь вступила у свої права.

3. Підсумовування спостережень з метою розширення й узагальнення уявлень про зміни, що відбулися в праці людей з настанням осені.

- Як одягаються люди з приходом осені?
- Чому осінь називають щедрою?

Коли вона загляне в сад —
наллється соком виноград,
і різні яблука ренет
солодкі стануть, наче мед.

Коли огляне баштани —
надмуться гордо кавуни,
і запишається в хустках
товста капуста на грядках.

Як помандрує по гаях
з чарівним пензлем у руках —
все розмалює на путі,
берези стануть золоті!

І ми її уклінно просим —
заходь у гості, щедра осінь! (І. Кульська)

- Які роботи виконують люди восени в місті (селі)?
- Урожай яких рослин збирають восени? (Картопля, морква, буряк, капуста, яблука, груші.)

4. Дидактична гра з метою формування вміння порівнювати та розпізнавати рослини.

— Пограємо в гру «Знайди дерево або кущ». Учнів об'єднують у команди. Учитель / учителька роздає кожній команді по листку та плоду з дерев чи кущів, які є на місці проведення екскурсії (горобина, калина, клен, ясен, каштан, липа, тополя, дуб, шипшина тощо). За командою вчителя учасники мають знайти, з якого дерева чи куща плід чи листок, підійти до рослини і сказати, як вона називається. Виграє команда, яка швидше знайде рослини і правильно скаже їх назву.

5. Практична робота з метою формування вміння збирати насіння для підгодівлі птахів узимку.

Незабаром зима. Це важкий час у житті птахів. Для птахів узимку страшний не холод, а голод. У наших силах врятувати птахів від голодної смерті: розвісити годівнички та всю зиму підгодовувати. Про корм потрібно потурбуватися заздалегідь.

V. Підсумок екскурсії.

- Де ви побували сьогодні на екскурсії?
  - За чим ви спостерігали сьогодні на екскурсії?
  - Що вам найбільше запам'яталося?
- Вдома розкажіть про екскурсію.

Тема уроку. Ознаки осені в неживій природі.

Мета: формувати уявлення про ознаки осені в неживій природі, вміння розпізнавати й описувати осінні явища в неживій природі, розвивати уяву та фантазію, вміння спостерігати та зіставляти, складати розповідь; виховувати бажання пізнавати світ природи, бережно ставитися до неї.

Обладнання: підручник, робочий зошит, кольорові олівці, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображенням осінніх пейзажів.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

- Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Яка температура повітря? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?
- Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Назвіть осінні місяці.
- На які періоди поділяють осінь?
- Які ознаки першого осіннього місяця? Чому він отримав таку назву?
- Які ознаки другого осіннього місяця? Чому він отримав таку назву?
- Які ознаки третього осіннього місяця? Чому він отримав таку назву?
- Поясніть зміст народного вислову про вересень: «Вересень — літові кінець, а осені — початок».
- Поясніть зміст народного вислову про жовтень: «Жовтень хоч і холодний, та листопад його перехолодить».
- Поясніть зміст народного вислову про листопад: «Листопад білими кінцями їде, зимі ворота відчиняє».

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Чому на Землі відбувається зміна пір року? (*Відповіді учнів.*)
- Які явища в неживій природі вам доводилося спостерігати під час осінньої екскурсії?
Що нижче Сонце розташовується опівдні на небосхилі, то менше тепла і світла отримує земна поверхня. Від кількості сонячного світла і тепла залежить стан неживої природи. Сьогодні на уроці ви дізнаєтесь про стан неживої природи восени. Ви навчитеся на основі своїх записів у календарях природи розповідати про зміни, що відбуваються в неживій природі восени.
Тема сьогоднішнього уроку: «Ознаки осені в неживій природі».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з метою формування уявлення про зміну висоти Сонця над земною поверхнею восени та зміну тривалості дня і ночі.

- На зміну спекотному літу прийшла прохолодна осінь.
- Розгляньте малюнки на с. 53 в підручнику та дайте відповідь на запитання.
  - Як змінилася висота Сонця над земною поверхнею і шлях Сонця на небосхилі з настанням осені? (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів і робить узагальнюючу розповідь.*)
Півкуля, на якій ми живемо, відхиляється від Сонця. Сонце в полудень піднімається нижче, ніж улітку, менше освітлює й нагріває земну поверхню. Тому восени холодніше, ніж улітку.
Шлях Сонця на небосхилі стає коротшим, тому зменшується тривалість дня.
  - Світло чи темно восени надворі, коли ви прокидаєтеся вранці, або ввечері, коли лягаєте спати?
  - Пригадайте, світло чи темно було влітку надворі, коли ви прокидалися вранці, або ввечері, коли лягали спати?
- Влітку дні довші за ночі. Ще на початку вересня день довший за ніч. Та поступово його тривалість зменшується.

21–23 вересня настає день осіннього рівнодення, тривалість дня і ночі у цей час стає однаковою, по 12 годин. Після 23 вересня та впродовж жовтня і листопада дні стають ще коротшими, а ночі — ще довшими.

Отже, восени Сонце розташовується нижче на небосхилі, ніж влітку, і посилає на Землю менше світла й тепла. Шлях Сонця над земною поверхнею стає щоразу коротшим, тому тривалість дня зменшується.

2. Практична робота з метою формування вміння робити висновки на основі спостережень за погодою та уявлення про зміни, які відбуваються в неживій природі восени.

- Відкрийте календар погоди за вересень місяць (с. 4 у робочому зошиті) і дайте відповіді на запитання.
- Сонячні, хмарні чи похмурі дні переважають восени?
- Які опади та як часто випадали восени?
- Безвітряні чи вітряні дні переважали в період проведення спостережень?
- Скільки восени було днів із ранковими туманами?
- Чи були дні, коли спостерігалася ранкова роса?

3. Робота в парі (групі) з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про зміни в неживій природі восени.

- Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 53 в підручнику. Користуючись малюнком на форзаці 1 у підручнику та своїми спостереженнями за погодою та явищами природи, назвіть ознаки осені в неживій природі. (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів і робить узагальнюючу розповідь.*)

Восени відбуваються такі зміни в неживій природі:

- стає прохолодніше;
- часто йдуть затяжні дощі;
- небо часто вкрите сірими хмарами, які низько нависають над земною поверхнею;
- дмуть холодні поривчасті вітри;
- зранку часто в низинах стелиться туман.

Отже, восени Сонце в полудень піднімається нижче на небосхилі, ніж улітку, менше освітлює й нагріває земну поверхню. Тому восени стає холодніше, ніж улітку, і коротшає день.

4. Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про бабине літо та його ознаки.

- Відгадайте, про яке літо йдеться в загадці.

Розкажіть, хто добре знає,
яке коротке літо восени буває. (*Бабине літо*)

- Що таке бабине літо? Які його ознаки? Коли буває бабине літо?

Наприкінці серпня — на початку вересня погода зазвичай псується. Стає холодно, йде дощ, дме вітер. А потім знову повертаються погожі дні, стає тепло. Це означає, що настає бабине літо.

Характерною ознакою бабиного літа є поява в повітрі літаючої павутини. На кінці кожної павутинки сидять маленькі павучки, які вичікували теплої сухої погоди, щоб за допомогою павутинки розселитися.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 33.

- Що пропонується зробити? (*Позначити «+» ознаки осені в неживій природі.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 33.

- Що пропонується зробити? (*На основі своїх спостережень намалювати осіннє небо.*)

2. Завдання на застосування знань.

- Чому в народі кажуть: «Осінь іде, за собою дощі веде»?

- Чому, коли ви восени прокидаєтеся зранку або ввечері лягаєте спати, надворі темно?

VII. Підсумок уроку.

- Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

- За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

- Опрацювати статтю в підручнику на с. 53.

Тема уроку. Рослини восени.

Мета: формувати уявлення про осінні явища в житті рослин, вміння описувати осінні явища в житті рослин, розпізнавати осінні квіти, дерева та кущі за листками й плодами; розвивати мислення, спостережливість, уміння спостерігати та порівнювати, складати розповідь; виховувати бажання пізнавати світ природи, бережно ставитися до неї.

Обладнання: підручник, робочий зошит, кольорові олівці, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображенням осінніх явищ у житті рослин та рослин, які цвітуть восени.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

- Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?
- Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Як змінюється полуднева висота Сонця на небосхилі восени, у порівнянні з літом?
- Як змінюється тривалість дня і ночі восени?
- Які зміни відбуваються в неживій природі восени?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Відгадайте загадку.

Коли вона загляне в сад,
налється соком виноград,
і пізні яблука ранет
солодкі стануть, наче мед.
Як помандрує по галях
з чарівним пензлем у руках, —
все розмалює на путі,
берізки стануть золоті!
І ми її уклінно просим:
заходь у гості, щедра... (осінь).

- Які підказки допомогли вам відгадати загадку? (Відповіді учнів.)

Сьогодні на уроці ви довідаєтеся про осінні явища в житті рослин, дізнаєтеся, що життя рослин залежить від стану неживої природи. Ви навчитеся розпізнавати осінні квіти, дерева і кущі за їх листками та плодами.

Тема сьогоднішнього уроку: «Рослини восени».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з метою формування уявлення про зміни, які відбуваються з рослинами восени.

- Які зміни в житті рослин вам довелося спостерігати під час осінньої екскурсії в природу?
Восени Сонце в полудень піднімається нижче на небосхилі, ніж улітку, менше освітлює й нагріває земну поверхню. Тому восени стає холодніше, ніж улітку, і коротшає день.
У природі все взаємопов'язане. Життя рослин залежить від змін у неживій природі. З настанням осені зменшується кількість сонячного тепла й світла, тому змінюється життя рослин. Восени рослини готуються до холодної зими.
- Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 57 у підручнику. Користуючись малюнком на форзаці 1 у підручнику та своїми спостереженнями за погодою та явищами природи, розкажіть, які зміни відбуваються в житті рослин восени. (Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів і робить узагальнюючу розповідь.)

Восени листю не вистачає сонячного світла й тепла, тому воно починає змінювати зелене забарвлення на жовте, бронзове, червоне. Першими починають змінюватися листочки берези. Вони стають золотисто-жовтими. Згодом листя починає опадати.

Опадання листя — це підготовка дерев і кущів до суворої пори року — зими. Найбільший листопад розпочинається після перших заморозків. Спершу починають скидати листки липа та вишня, потім клен і горобина. А на дубі листя не опадає навіть узимку.

— Розгляньте малюнки на с. 57 у підручнику та дайте відповіді на запитання.

— У які кольори розфарбувала осінь листя на деревах? (*Відповіді учнів.*)

— На яких деревах листки залишаються зеленими навіть узимку?

Зеленими залишаються сосни та ялини. Їх листки — хвоїнки — також опадають, тільки не всі одразу, а поступово, за що сосну та ялину називають вічнозеленими.

На деяких деревах і кущах восени досягають плоди.

— Розгляньте малюнки у верхньому рядку на с. 58 у підручнику та дайте відповіді на запитання.

— На яких деревах і кущах восени досягають плоди? (*Відповіді учнів.*)

— На яких ще деревах і кущах досягають плоди восени?

Досягають плоди дуба, калини, горобини, каштана, клена, глоду, ліщини, шипшини. У садах дозрівають плоди яблунь, груш, слив.

На початку осені, коли ще досить тепло, у парках і садах цвітуть осінні квіти. Жовкнуть і відмирають трав'янисті рослини.

— Розгляньте наступний рядок малюнків на с. 58 у підручнику та дайте відповідь на запитання.

— Які рослини цвітуть восени? (*Відповіді учнів.*)

На луках можна побачити квітучими конюшину, деревій, волошки, цикорій, пижмо. У соснових лісах земля у вересні вкривається суцільним рожевим килимом із квітучого вересу. Назва місяця вересня ймовірно походить від назви вересу, який цвіте в цю пору.

Восени цвітуть гладіолуси, жоржини, чорнобривці, хризантеми, айстри.

— Які осінні квіти вам подобаються? Назвіть їх.

Отже, досягання плодів і насіння, пожовтіння листя, листопад — це осінні явища в житті рослин.

2. Дидактична гра «З якої рослини листок та плід?» з метою формування вміння розпізнавати листки й плоди дерев і кущів.

Учні об'єднують у команди (за кількістю рядів парт). Кожна команда отримує набір карток із зображенням плодів та листків дерев і кущів (або натуральні об'єкти). Учні мають упізнати, з якого дерева чи куща листок і плід. Виграє команда, яка впізнає більше дерев і кущів.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 34.

— Що пропонується зробити? (*Розфарбувати гілки дерев у кольори осені.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 34.

— Що пропонується зробити? (*Розгадати кросворд. У виділених клітинках прочитати, коли досягають ці плоди.*)

2. Завдання на застосування знань.

— Чому в народі кажуть: «Весна красна квітами, а осінь — плодами?»

— Чому восени відбуваються зміни в житті рослин?

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 57–58.

Провести запропоновані після статті дослідження.

Тема уроку. Будова й різноманітність рослин.

Мета: розширити уявлення учнів про рослини та їх будову, про багаторічні та однорічні рослини; формувати вміння розпізнавати і показувати органи рослин, розподіляти рослини своєї місцевості за тривалістю життя, спостерігати за рослинами; розвивати вміння розпізнавати рослини найближчого оточення, аналізувати, порівнювати, формулювати висновки; розвивати мислення, увагу, спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати любов до природи, бережне ставлення до рослин.

Обладнання: підручник, робочий зошит, кольорові олівці, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображеннями рослин, кімнатні рослини.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

- Подивіться у вікно. Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?
- Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Щоб дізнатися, про що йтиметься на сьогоднішньому уроці, вам потрібно відгадати загадки.

На сонечко я схожий і сонечко люблю,
за сонцем повертаю голівоньку свою. (*Соняшник*)

Маю жовтий вусок, запашний колосок.
Буде з мене мука й паляниця м'яка. (*Пшениця*)

Гарне дерево, міцне, листя різьблене, рясне.
А на гілочках крислатих буде жолудів багато. (*Дуб*)

Білі горошини на зеленій стеблині. (*Конвалія*)

- Як можна одним словом назвати соняшник, пшеницю, конвалію та дуб? (*Відповіді учнів.*)
- До якої природи належать рослини?
- Пригадайте, з яких частин складається квіткова рослина.
Рослини належать до живої природи. Ви вже знаєте, що частинами рослини є корінь, стебло, листок, квітка, плід і насіння.
Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, для чого призначені частини рослини. Ви навчитеся розпізнавати рослини рідного краю, розподіляти їх на групи, порівнювати між собою.
Тема сьогоднішнього уроку: «Будова й різноманітність рослин».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. *Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про різноманітність рослин у природі.*

- Назвіть відомі вам рослини.

Морква, волошка, горох, конюшина, підсніжник, кульбаба, малина, ялина, калина — усе це рослини. Рослин на Землі багато, і вони дуже різноманітні — різні за розмірами та зовнішнім виглядом. Поруч із великими дубом чи сосною зовсім маленькими здаються підсніжник і фіалка. Ми милуємося трояндами та чорнобривцями, постійно зустрічаємося із подорожником і кульбабою.

Дивовижні рослини є не лише в заморських краях, вони поряд з нами. Найменша рослина в Україні — ряска. Ця крихітка живе на поверхні води. Її розміри менші за монету вартістю 1 коп. Найвище дерево України — модрина, заввишки з двадцятиповерховий будинок (54 м), яка росте в Карпатах.

2. *Практична робота з використанням ілюстрацій з метою продовження формування уявлення про будову рослини та формування уявлення про призначення органів.*

Рослини складаються з частин, які називаються *органами*. Органами рослини є корінь, стебло, листок, квітка, плід і насіння. Корінь — це підземна частина рослини, а стебло, листок, квітка, плід і насіння — надземні частини рослини. Починати розглядати та називати органи рослини потрібно з кореня.

- Розгляньте малюнок на с. 59 у підручнику та прочитайте, для чого призначені органи квіткової рослини.

3. *Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про тривалість життя рослин.*

- Розгляньте малюнки і назвіть рослини, зображені на них. (*На дошці виставлені зображення рослин: наприклад, малина, груша, кульбаба, ліщина, дуб, огірок.*)

- На які три групи можна розподілити ці рослини? Дайте назву кожній групі рослин.

1 група: груша, дуб — це дерева;

- 2 група: малина, ліщина — це кущі;
 3 група: кульбаба, огірок — це трав'янисті рослини.
- Які ознаки мають дерева? Кущі? Трав'янисті рослини?
 У дерев є одне головне дерев'янисте стебло — стовбур; у кущів немає головного стовбура, а є багато дерев'янистих стебел; у трав'янистих рослин стебло трав'янисте, соковите.
- Поміркуйте, скільки років живуть дерева й кущі.
 Дерев'янисті рослини — це багаторічні рослини. Вони впродовж багатьох років ростуть, цвітуть та утворюють плоди з насінням
- Отже, дерева і кущі — це багаторічні рослини.
- Розгляньте малюнок на с. 60 у підручнику та дайте відповідь на запитання.
 — Якими за тривалістю життя є трав'янисті рослини?
 Трав'янисті рослини за тривалістю життя бувають однорічні та багаторічні.
- Опишіть розвиток однорічної рослини огірка.
 Навесні огірки висівають, рослина проростає із насіння. Спочатку виростає корінь, стебло і листки. На початку літа він цвіте, з квіток утворюються плоди з насінням. Восени вся рослина відмирає.
- Скільки років живе трав'яниста рослина огірок?
 Горох, а також соняшник, квасоля, огірки, помідори, пшениця, перець, чорнобривці, айстри та багато інших трав'янистих рослин живуть лише один рік, тому їх називають однорічними. Однорічні рослини протягом одного року утворюють не лише корінь, стебло й листки. Вони цвітуть, утворюють плоди з насінням і відмирають. Наступного року, щоб ці рослини знову виростили, їх потрібно висівати.
- Порівняйте підсніжник та огірок.
 — Що спільного в цих рослин?
 У них є корінь, стебло, листки, квітки.
- Чим вони відрізняються?
 У підсніжника, на відміну від огірка, у ґрунті, крім кореня, є цибулина.
- Щороку підсніжники встигають не лише відцвісти та утворити плоди з насінням, а й накопичити в цибулинах поживні речовини. Восени наземні органи відмирають, а цибулини зимують у ґрунті. Наступного року з них виростає нова рослина. І так щороку.
- Отже, багаторічні трав'янисті рослини впродовж року не тільки утворюють плід з насінням. Вони запасують у цибулинах чи кореневищах поживні речовини. Восени наземні органи відмирають, а в ґрунті зимують цибулини чи кореневища, з яких наступного року знову виростають нові рослини.
- Багаторічних рослин у природі дуже багато. Цибулини є в тюльпана, часнику, нарциса, шафрану. Кореневище є в конвалії, півників, кропиви, пирію, осоту, щавлю. Бульби є в картоплі й топінамбура (земляної груші).
- Отже, органи рослини забезпечують її існування. За тривалістю життя рослини поділяють на однорічні та багаторічні.

V. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

- Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 35.
 — Що пропонується зробити? (*З'єднати лініями.*)
 Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 35.
 — Що пропонується зробити? (*Дописати речення.*)
 Виконаємо завдання 3 в зошиті на с. 36.
 — Що пропонується зробити? (*Розгадати кросворд «Рослини».*)
 Виконаємо завдання 4 в зошиті на с. 36.
 — Що пропонується зробити? (*Поділити відгадані назви рослин на групи й заповнити таблицю.*)

VI. Підсумок уроку.

- Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».
- За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.
 Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».
 Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».
 Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

- Опрацювати статтю в підручнику на с. 59–60.
 Провести запропоновані після статті дослідження та підготувати розповідь про тривалість життя дерев.

Тема уроку. Досліджуємо, як поширюються плоди та насіння в природі.

Мета: формувати уявлення про розмноження рослин насінням і поширення плодів із насінням за допомогою тварин, вітру та здатність самим розкидати своє насіння; виробляти вміння розповідати про способи розселення рослин у природі; розвивати мислення, увагу, спостережливість, вміння аналізувати та порівнювати, складати розповідь; виховувати бажання пізнавати світ природи, бережно ставитися до неї.

Обладнання: підручник, робочий зошит, кольорові олівці, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображенням плодів різноманітних рослин, колекції плодів і насіння, плоди клена.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Для чого призначені органи квіткової рослини?
- Якими бувають рослини за тривалістю життя?
- Якими за тривалістю життя є дерева й кущі? Наведіть приклади дерев і кущів.
- Доведіть, що дуб — багаторічна рослина.
- Якими за тривалістю життя є трав'янисті рослини?
- Наведіть приклади однорічних трав'янистих рослин.
- Наведіть приклади багаторічних трав'янистих рослин.

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- З яких органів складається квіткова рослина? (*Відповіді учнів.*)
- Який орган рослини найбільше приваблює погляд?

Вам не раз доводилося спостерігати, як навесні рясно цвітуть вишні, яблуні, груші та інші рослини. Сьогодні на уроці ви довідаєтеся, що утворюється з квітки, дізнаєтесь, що всі квіткові рослини розмножуються насінням.

А чи відомо вам, як рослини розселяються? Як насіння кульбаби, ліщини чи гороху може потрапити далеко від рослини, на якій воно утворилося, і прорости там у нову рослину? Сьогодні на уроці ви дізнаєтесь, що допомагає рослинам розселятися. Ви навчитеся розпізнавати, яким способом поширюються рослини в природі.

Тема сьогоднішнього уроку: «Досліджуємо, як поширюються плоди та насіння в природі».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та розв'язанням проблемної ситуації з метою формування уявлення про розмноження квіткових рослин за допомогою насіння.

Рослини, як і всі організми, живляться, дихають, ростуть, розвиваються і розмножуються. Розмножуються квіткові рослини за допомогою насіння, яке міститься у плодах.

Багатьом із вас доводилося допомагати батькам на городі. Пригадайте, що роблять дорослі, щоб виростити моркву, буряк, редиску, огірки чи помідори.

Щоб виростити нову рослину, потрібно посіяти насіння. Із насіння виростають нові рослини, тобто за допомогою насіння рослини розмножуються.

— Розгляньте малюнки на с. 61 у підручнику та дайте відповідь на запитання.

— З якого органу рослини утворюються плоди, що мають насіння?

Навесні більшість рослин зацвітає, у них розпускаються квітки. Вони цвітуть, та з часом відцвітають. Цвітуть рослини не для того, щоб милувати наше око. Головне призначення квітки — утворення плодів і насіння.

Отже, рослини розмножуються за допомогою насіння, яке міститься у плоді. Плід і насіння утворюються з квітки. З насіння виростає нова рослина.

2. Робота в парі (групі) з метою формування уявлення про різноманітність плодів і вміння описувати плоди різних рослин.

Плоди дуже різноманітні. Вони можуть бути соковитими, як в огірка, або сухими, як у дуба. У плодах може бути одна насінина, як у вишні, або багато, як у соняшника.

- Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 61 у підручнику. Назвіть рослини, яким належать зображені плоди. Опишіть їх.
Плід сливи соковитий, має одну насінину.
Плід горіха сухий, має одну насінину.
Плід гороху сухий, має багато насінин.
Плід яблуні соковитий, має багато насінин.

3. *Робота в парі (групі) з метою формування уявлення про поширення плодів і насіння за допомогою вітру.*

- Виконайте перше завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 62 в підручнику. Розгляньте плоди, які поширюються за допомогою вітру. Назвіть пристосування плодів для поширення вітром.
- Поміркуйте, для чого плодам кульбаби потрібні парашутики, а плодам клена й липи — крильця.
Парашутики кульбаби, крильця клена й липи — це пристосування плодів для поширення насіння вітром. Завдяки парашутикам вітер підхоплює насіння кульбаби й поширює його на значні відстані. Завдяки крильцям насіння клена, липи, ясена переноситься на значні відстані.
- Щоб дізнатися, для чого крильця, проведемо дослід. Одночасно опустимо плід клена з крильцями та плід клена без крилець.
- Що ви побачили? Зробіть висновок, для чого потрібні крильця.
Плід без крилець падає безпосередньо під тим місцем, де його опустили, а з крильцями відлітає на деяку відстань.
Отже, завдяки парашутикам і крильцям, які мають плоди, насіння поширюється за допомогою вітру на значні відстані, розселяючи тим самим рослини.

4. *Робота в парі (групі) з метою формування уявлення про поширення плодів і насіння за допомогою тварин.*

- Виконайте друге завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 62 в підручнику. Розгляньте плоди, які поширюються тваринами. Назвіть пристосування плодів для поширення тваринами.
- Поміркуйте, для чого плодам лопуха потрібні гачечки.
Плоди лопуха, а також череди, будяка мають гачечки, якими чіпляються до шерсті звірів, які їх переносять. Тварини розносять ці плоди далеко від того місця, де вони росли.
- Як тварини допомагають поширюватися плодам горобини?
Соковиті, яскраві й смачні плоди горобини, а також калини, обліпихи, шипшини та багатьох інших рослин здалеку приваблюють птахів, які їх поїдають. У шлунку насіння не руйнується і разом із послідом розноситься далеко від рослини, на якій воно утворилося.
- Як тварини допомагають поширюватися плодам дуба?
Плоди дуба, а також горіха, ліщини падають недалеко від дерева. Їх збирають і розносять тварини, які ними живляться (сойки, білки, миші). Частину плодів тварини поїдають, а частину запасують на зиму. Проте не всі запаси тварини знаходять взимку. Частина жолудів і горіхів проростають у нові рослини на новому місці.
Отже, завдяки гачечкам, які мають плоди, смачним плодам, якими живляться тварини, насіння поширюється за допомогою тварин і розноситься на великі відстані.
Серед рослин є такі, які здатні самі розселитися завдяки тому, що пристосувалися розкидати своє насіння подалі від місця, де воно утворилося. Це — горох, капуста, редиска та багатьох інших рослин.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

- Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 37.
- Що пропонується зробити? (*Дописати речення.*)
Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 37.
- Що пропонується зробити? (*Позначити цифрами, як поширюються плоди з насінням.*)

VII. Підсумок уроку.

- Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».
- За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.
Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».
Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».
Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

- Опрацювати статтю в підручнику на с. 61–62.
- Провести запропоновані після статті дослідження та підготувати розповідь про плоди, які самі здатні розкидати насіння.

Тема уроку. Дикі та свійські тварини.

Мета: формувати уявлення про різноманітність тварин, їх поширення, диких і свійських тварин, походження свійських тварин від диких; виробляти вміння спостерігати за тваринами, розпізнавати тварин найближчого оточення; розвивати вміння аналізувати, порівнювати, класифікувати, формулювати висновки; розвивати мислення, увагу, спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати любов до природи, бережне ставлення до тварин.

Обладнання: підручник, робочий зошит, кольорові олівці, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображеннями диких і свійських тварин.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

- Подивіться у вікно. Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?
- Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Повторення вивченого матеріалу.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- З якого органа рослини утворюються плоди й насіння?
- За якими ознаками відрізняються плоди різних рослин?
- Які пристосування для розповсюдження мають плоди? Наведіть приклади.
- Плоди й насіння яких рослин розносяться тваринами?
- Плоди й насіння яких рослин розносяться вітром?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Щоб дізнатися, про що йтиметься на сьогоднішньому уроці, вам потрібно відгадати загадки.

По квітучих садах літаю,
солодкі дарунки збираю. (*Бджола*)

На подвір'ї ходить птах
і співає по складах. (*Півень*)

Хоч мала сама на зріст,
та великий маю хвіст.
Пухова руденька шуба,
із сосни стрибну на дуба. (*Білка*)

Вірно людям я служу,
їм дерева стережу,
дзьоб міцний і гострий маю,
шкідників ним здобуваю. (*Дятел*)

- Як можна одним словом назвати бджолу, півня, білку і дятла? (*Відповіді учнів.*)
- До якої природи належать тварини?
- Пригадайте, які умови необхідні тваринам для життя.
- Яких тварин називають дикими, а яких — свійськими? Наведіть приклади диких і свійських тварин.
- Що дають свійські тварини людям?

Тварини належать до живої природи. Тваринам для життя потрібні: світло, тепло, вода, повітря та їжа. Тварини бувають дикі та свійські.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, що предками свійських тварин були дикі тварини. Предок — це той, від кого веде початок свійська тварина. Ви навчитеся порівнювати між собою свійських тварин і їх предків. Тема сьогоднішнього уроку: «Дикі та свійські тварини».

V. Вивчення нового матеріалу.

Робота в парі (групі) з метою формування уявлення про походження свійських тварин і вміння порівнювати свійських тварин з їх предками.

Тварини, які живуть у лісах, на луках, у водоймах, — дикі. Дикі тварини живуть у природі, самі собі шукають їжу, будують житло, їх ніхто не доглядає.

- Які дикі тварини живуть у нашому краї? (*Відповіді учнів.*)

Свійські тварини — це такі, яких люди утримують, доглядають, годують, будують для них житло та використовують для своїх потреб.

- Яких свійських тварин ви знаєте?

У свійських тварин є дикі предки, яких приручила людина, тобто зробила ручними, та почала використовувати для забезпечення своїх потреб.

Зараз на Землі є 32 види свійських тварини. Із них: звірів — 19 (собака, кіт, фретка, кінь, осел, свиня, верблюд, лама, альпак, північний олень, вівця, коза, корова, як, гаял, бантенг, буйвіл, кріль, морська свинка), птахів — 9 (курка, качка, мускусна качка, гуска, індик, цесарка, голуб, канарка, японська перепілка), комах — 2 (бджола, шовкопряд), риб — 2 (короп, золота рибка).

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 66–67 у підручнику. Користуючись малюнками, розкажіть, хто є предком свійських тварин. Порівняйте між собою свійських тварин і їхніх предків.

1-ша група розказує про предка корови;

2-га — про предка собаки;

3-тя — про предка свині;

4-та — про предка вівці;

5-та — про предка качки. (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів і робить узагальнюючу розповідь.*)

Домашні корови і бики походять від свого дикого предка — тура, прирученого людиною 6–8 тисяч років тому. На жаль, на Землі зараз не залишилось ні одного тура. Він був жорстоко винищений людиною майже 400 років тому. Молоко — головне, що дає нам корова. Це незамінний продукт харчування, особливо для дітей. У ньому є все необхідне для їхнього росту і розвитку. Утворюється молоко у вим'ї корови з кормів, які вона споживає. Молоко збирається у 4 цистерни, на які поділене вим'я, і по 4 сосках під час доїння витікає назовні. Як тільки корова звільниться від молока, воно знову виробляється і збирається у вим'ї.

На думку вчених, всі собаки, які є зараз на Землі, походять від свого дикого предка — вовка. 10, а може і 15 тисяч років тому, люди почали залишати і приручати малих вовчат. Можливо тому, що людям подобалися ці сильні, сміливі та розумні звірі. Завдяки доброму нюху, слуху та спритності, приручені вовки допомагали полювати на тварин. Пізніше нащадки приручених вовків — собаки — стали свійськими тваринами. Вони охороняли житло людини, стерегли посіви і стада, возили вантажі у снігах півночі, служили на кордоні або просто були вірними та відданими друзями.

Другою твариною, яку людина приручила після собаки 5–7 тисяч років тому, була свиня. Це й не дивно, адже свиня дуже швидко росте та дає смачне м'ясо. Шкіра є сировиною для виробництва взуття. У віці 7–8 місяців маса свині перевищує 100 кг. Предком свійських свиней є дикий кабан.

8–9 тисяч років тому людина приручила диких баранів, аргалів і муфлонів. Від них і пішли сучасні свійські вівці. Вівці — дуже невибагливі тварини, їх розводять там, де для корів не вистачає кормів, де на пасовищах мало трави. У степах, на гірських полонинах випасають великі отари овець, за якими доглядають чабани за допомогою спеціально навчених собак. Від овець отримують вовну, хутро, молоко та м'ясо.

Свійські качки походять від дикої качки — крижня. Качка — цінний свійський птах. Вона дуже швидко росте, якщо її добре та правильно годувати, досягає маси 4–5 кг. Крім м'яса, від качки отримують яйця. Протягом року качка несе 150–200 яєць.

Отже, у свійських тварин є дикі предки, яких людина приручила й використовує для своїх потреб.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 38.

— Що пропонується зробити? (*Розгадати кросворди. У виділених клітинках прочитати назви груп, до яких належать ці тварини.*)

— Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 39.

— Що пропонується зробити? (*Заповнити за зразком таблицю «Значення свійських тварин для людини».*)

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 66–67.

Провести запропоновані після статті дослідження та підготувати розповідь про свійську тварину (на вибір), про яку ми не говорили на уроці.

Тема уроку. Комахи восени.

Мета: формувати уявлення про зміни, які відбуваються із настанням осені та їх вплив на життя комах; продовжувати виробляти здатність розпізнавати комах рідного краю; розвивати мислення, спостережливість, вміння працювати з підручником, висловлювати міркування та доводити їх, узагальнювати, робити висновки; виховувати естетичне сприймання навколишнього світу, бажання охороняти природу.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображенням комах.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Яких тварин називають дикими, а яких свійськими? Наведіть приклади диких і свійських тварин.
- Хто є предком корови? Для чого люди розводять корів?
- Хто є предком собаки? Для чого люди використовують собак?
- Хто є предком свині? Для чого люди розводять свиней?
- Хто є предком вівці? Що люди отримують від овець?
- Хто є предком качки? Для чого люди розводять качок?
- Презентуйте підготовлену розповідь про свійську тварину.

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Пригадайте, хто такі комахи. (*Відповіді учнів.*)
- Чи спостерігали ви за комахами під час осінньої екскурсії в природу? Чому?
- Послухайте вірш «Зажурилась бджілка» і скажіть, за чим вона сумує.

Зажурилась бджілка,
що робити має,
бо у полі жовкнуть квіти,
де медок збирає.
Де медок збирала,
де вона гуляла,
там ті квіти, ясні квіти,
осінь притоптала.
І зима надійде,
вкриє гори й доли,
хто заплаче за квітками,
як не тії бджоли. (*В. Гренджа-Донський*)

Закінчилося літо, коли зеленіли дерева, кущі й трави. Було вдосталь тепла та їжі. Прийшла осінь, стало холодно, пожовкло листя на деревах і кущах, зів'яли трави. Разом із рослинами почали готуватися до холодної і голодної зими тварини.

Ми з вами розпочинаємо ознайомлюватися із тим, як тварини готуються до зими. Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, як готуються до зими комахи. Ви також дізнаєтеся, чому з приходом осені змінюється життя комах. Ви будете вчитися розпізнавати комах рідного краю.

Тема сьогоднішнього уроку «Комахи восени».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про зміни, що відбуваються в житті комах із приходом осені.

На початку осені, коли було тепло, можна було милуватися метеликами, спостерігати, як перелітають із квітки на квітку бджоли, оси, джмелі, метушаться мурахи. Та з кожним днем комах стає все менше.

Восени в житті комах відбуваються зміни: вони готуються до зими.

— Розгляньте малюнки на с. 70–71 у підручнику та дайте відповідь на запитання.

— Як комахи готуються до зими?

Комахи по-різному готуються до зими.

Деякі метелики (лимонниця, кропив'янка, денне павичеве око, жалібниця, адмірал) на зиму не гинуть. Восени вони ховаються у дупла, під кору дерев, на горищах, де перезимовують, згорнувши крильця в очі-

куванні тепла. Навесні, як тільки пригріє Сонце, метелики вилітають зі своїх схованок. Першою зустрічає весну лимонниця. Її можна побачити, коли тільки зійшов сніг.

Багато жуків (колорадський жук, жук-сонечко) прилаштовуються на зиму під опалим листям, ховаються під корою пеньків, у мох, зариваються у ґрунт.

Багато комах восени гинуть. Зимують їхні яйця, личинки або лялечки.

Личинки яблуневої плодожерки зимують під корою дерев.

Білан капустяний відкладає яйця на листки капусти. Гусінь, яка вилуплюється із яєць, поїдає капусту, і з часом перетворюється на лялечку. Лялечка прикріплюється до дерев, стін будинків чи парканів і так зимує.

Коники, комарі та сарана на зиму гинуть, відклавши у ґрунт яйця.

Личинки бабки зимують у воді.

— Відгадайте, про яких комах йдеться в загадці.

Серед лісу горбик-дім, тисячі живуть у нім.

Працелюбні ці комахи: добрі, щирі, розумахи, ну звичайно, це... (*мурахи*).

— Як називається житло мурах?

Житло рудих лісових мурах — мурашник, він збудований із маленьких гілочок, хвоїнок, грудок землі, шматочків кори дерев. Проте це лише елемент мурашника. Більша його частина розміщена під землею, де є багато ходів і комор. Протягом усього літа мурахи були зайняті пошуками поживи, будівництвом мурашника, вигодовуванням личинок. Але до кінця осені життя у мурашнику завмирає. Мурахи ретельно закривають всі ходи, ховаються у підземних коморах, збиваються у великий клубок і нерухомо чекають приходу весни. Вони роблять запаси кормів (гусениць, насіння) на зиму.

— Відгадайте, про яких комах йдеться в цих загадках.

Я крилатий і пухнастий, золотистий і смугастий,
над лужком танок веду, дзвінко, весело гуду. (*Джміль*)

Фрукти, цукор полюбляє, де солодке відчуває.
В смужку в неї одежина, із комах уся родина. (*Оса*)

Порожніми стають восени осині та джмеліні гнізда. Протягом усього літа ці комахи трудилися: будували гнізда, добували корм, годували личинок. З настанням холодів усі осі та джмелі гинуть. Залишаються зимувати у ґрунті лише молоді самки. Навесні вони збудують нове гніздо та виведуть потомство.

2. Розповідь з елементами бесіди з метою формування уявлення про причини змін, що відбуваються в житті комах із приходом осені.

Уявіть собі спекотний день улітку. Ви бачите живий килим різноманітних рослин. А над ним і в ньому не менш різноманітний світ комах: метелики, бджоли, джмелі, жуки.

— Чому в житті комах восени відбуваються зміни? Які зміни в природі вплинули на життя комах восени?

Восени Сонце піднімається на небосхилі нижче, ніж улітку, тому гріє слабше. З кожним днем стає все холодніше. Жовкне листя на деревах і кущах, відмирають трави. Усе це впливає на життя комах. Щоб не загинути від холоду і голоду, комахи готуються до зими.

Отже, підготовка до зими — це осінні явища в житті комах.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 40.

— Що пропонується зробити? (*Дати відповідь на запитання.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 40.

— Що пропонується зробити? (*Позначити цифрами, як комахи готуються до зими.*)

2. Робота в парі (групі).

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 71 у підручнику.

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 70–71.

Тема уроку. Птахи восени.

Мета: формувати уявлення про зміни, які відбуваються в житті птахів із настанням осені, про зміни в природі, які впливають на життя птахів; продовжувати формувати вміння розпізнавати птахів рідного краю; розвивати мислення, спостережливість, вміння працювати з підручником, висловлювати міркування та доводити їх, узагальнювати, робити висновки; виховувати естетичне сприймання навколишнього світу, бажання охороняти природу.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображенням осілих і перелітних птахів.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Як змінюється восени життя комах?
- Чому восени в житті комах відбуваються зміни?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Пригадайте, хто такі птахи. (*Відповіді учнів.*)
- За якими птахами можна було спостерігати під час осінньої екскурсії в природу?
- Послухайте вірш і скажіть, про які осінні зміни в житті птахів йдеться у ньому.

Потемніли крони сосон,
тихо сіють дощі,
оголила темна осінь
і дерева, і кущі.

І тепер здаля помітні
гнізд воронячих шапки,
зникли птахи перелітні —
гуси, іволги, шпаки. (*В. Скомаровський*)

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які зміни відбуваються у житті птахів восени, чому з приходом осені змінюється життя птахів. Ви будете вчитися розпізнавати перелітних та осілих птахів рідного краю.

Тема сьогоднішнього уроку: «Птахи восени».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами роботи в парі (групі) з метою формування уявлення про зміни, що відбуваються в житті птахів із приходом осені.

Улітку серед птахів панувало пожвавлення. Вони вигодовували комахами своїх пташенят, навчали їх літати. Та вже на початку осені, коли ще було доволі тепло, птахів поменшало.

— Куди ж поділися з наших країв птахи?

Пригадайте, яке пожвавлення панувало влітку серед птахів у лісі, на луках, у саду і парку. Вони вигодовували пташенят комахами, навчали їх літати. Та вже наприкінці літа й на початку осені у житті птахів відбуваються зміни: вони починають готуватися до зими.

Частина птахів восени відлітає в теплі краї. Таких птахів називають перелітними.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі) на с. 72 в підручнику. Розгляньте і назвіть перелітних птахів.

— Яких з них, де і коли ви бачили?

— Яких перелітних птахів ви ще знаєте?

Ластівку, вивільгу, зяблика, гуску сіру, соловейка, дрозда співочого, а також зозулю, лелеку, дику качку, серпокрильця, шпака, мухоловку, перепілку, лебедя ви не побачите взимку, тому що це перелітні птахи. Перелітними називають птахів, які влітку гніздяться у нас, а на зиму відлітають у теплі краї.

Ще досить тепло, але птахи вже готуються до відльоту. Як вони дізнаються, що вже час збиратися у вирій? Сигналом для початку перельотів є зменшення тривалості дня: що ближче до осені, то дні стають коротшими. Перелітні птахи до осені починають жиріти, тому що в них попереду далекий шлях, на який знадобиться багато сил та енергії.

Спочатку відлітають птахи, які живляться комахами, тому що кількість комах починає зменшуватися. Першими вирушають серпокрильці, а за ними у вересні ластівки, солов'ї, зозулі, зяблики, мухоловки. Пізніше відлітають ті, які живляться рослинною їжею: шпаки, дрозди, перепілки. Як тільки починають замер-

зати водойми, подаються водоплавні птахи: дикі гуси, качки, лебеді. До кінця жовтня всі перелітні птахи покидають рідні краї.

— Хто з вас спостерігав пташині перельоти? Що можете про них розповісти?

Щоб спостерігати пташині перельоти, треба знати, як птахи летять у вирій: журавлі та гуси — кутом і клином; качки — шеренгою, а також один за одним; шпаки, ластівки, мухоловки, зяблики — зграєю; зозулі та хижі птахи — поодиночки.

Багато птахів залишається у нас зимувати. Птахів, які восени не відлітають у теплі краї, а залишаються зимувати, називають осілими.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі) на с. 73 в підручнику. Розгляньте і назвіть осілих птахів.

— Яких із них, де і коли ви бачили?

— Яких осілих птахів ви ще знаєте?

Дятел, сойка, синиця, сорока, горобець, щиглик, а також голуб, галка, повзик, ворона — це осілі птахи. Вони також готуються до зими. Птахи збираються у зграї і літають у місцях, де багато кормів. У цей час птахи дуже жириють, а це важливе пристосування до несприятливих зимових місяців. Ворони, галки, сороки, граки восени залишають місця, на яких розселялися навесні, і з потомством перебираються ближче до людського житла, де можна легше роздобути корм.

Сойки створюють комори, у які запасують на зиму жолуді та букові горішки.

Отже, восени в житті птахів відбуваються такі зміни:

- перелітні птахи відлітають у теплі краї;
- осілі птахи перебираються ближче до людських поселень;
- деякі птахи зайняті заготівлею кормів на зиму.

2. *Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про причини змін, що відбуваються в житті птахів із приходом осені.*

— Чому, на вашу думку, одні птахи відлітають на зиму в теплі краї, а інші залишаються зимувати? Що змушує птахів відлітати на зиму в теплі краї?

Птахам узимку не так страшний холод, як голод. Основна причина перельотів — нестача корму або неможливість добути його з-під снігу. Перелітні птахи живляться комахами та рослинами, яких узимку немає. Осілі птахи живляться зерном, насінням, ягодами. Вони не відлітають у теплі краї, тому що можуть взимку знайти собі їжу: ягоди, насіння сосни, ялини, бур'янів, личинок комах, яких спритно дістають з-під кори дерев.

— Коли осілі птахи потерпають від голоду? Як можна допомогти птахам пережити сувору зиму?

Взимку птахам доводиться сутужно через нестачу корму, коли снігом занесені поля, сади, парки, ліси та лютують морози. У цей час їм дуже важлива ваша допомога. Птахів узимку потрібно підгодовувати. Для цього слід виготовити годівнички, розвісити їх у місцях, де збираються птахи, і наповнювати кормом, який варто заготовити восени. Це може бути насіння соняшника, гарбуза, кавуна, яблук, дині, клена та інших рослин. Слід пам'ятати, що смажене насіння шкідливе для птахів.

Отже, птахи бувають перелітними та осілими. Відліт у теплі краї — це осіннє явище в житті птахів.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. *Робота в зошиті з друкованою основою.*

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 41.

— Що пропонується зробити? (Використовуючи слова для довідки, записати назви птахів. Позначити цифрами, де перелітні птахи, а де осілі.)

1. Перелітні птахи: ластівка, качка, зозуля, соловейко.

2. Осілі птахи: синиця, дятел, сорока, горобець.

2. *Завдання на застосування знань.*

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 73 в підручнику.

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 72–73. Заготовляти корм для птахів на зиму.

Тема уроку. Звірі восени.

Мета: формувати уявлення про зміни, які відбуваються в житті звірів із настанням осені, про зміни в природі восени, які впливають на життя звірів; продовжувати формувати вміння розпізнавати звірів рідного краю; розвивати мислення, спостережливість, вміння працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати міркування та доводити їх, узагальнювати, робити висновки; виховувати естетичне сприймання навколишнього світу, бажання охороняти природу.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображенням звірів рідного краю.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Чому восени в житті птахів відбуваються зміни?
- Які птахи відлітають у теплі краї?
- Які птахи відлітають першими? Чому?
- Які птахи відлітають останніми? Чому?
- Назвіть осілих птахів.
- Які осілі птахи переселяються ближче до людських осель? Чому?
- Відгадайте загадки і дайте відповідь на запитання. Який птах перелітний, а який — осілий?

Швидко скрізь цей птах літає,
безліч мошок поїдає,
за вікном гніздо будує,
тільки в нас він не зимує. (*Ластівка*)

Сіра шубка із пір'їн,
на морозі жвавий він.
Не орел цей стрибунець.
Хто це, діти? (*Горобець*)

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Послухайте вірш і скажіть, про яку тварину в ньому йдеться і до якої групи вона належить.

На гіллячках, на тоненьких,
поки день ще не погає,
сироїжки та опеньки
білка сушить про запас.

Так нашпилює охайно,
так їх тулить на сосні
і міркує: а нехай-но
ще побудуть тут мені!

Поки дні іще хороші,
поки є іще тепло,
а як випадуть пороші,
заберу їх у дупло.

Буде холодно надворі,
сніг посиплеться з дубів,
буде в мене у коморі
ціла в'язочка грибів! (*Л. Костенко*)

— Яких тварин називають звірами? Про які осінні зміни в житті звірів йдеться у вірші?

Білка, а також багато інших звірів, восени роблять запаси кормів на зиму. Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які зміни відбуваються в житті звірів восени, чому з приходом осені змінюється життя звірів. Ви будете вчитися розпізнавати звірів рідного краю.

Тема сьогоднішнього уроку: «Звірі восени».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. *Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про зміни, що відбуваються в житті звірів із приходом осені.*

Усе літо звірі були зайняті вигодовуванням і турботою про малят. Та вже наприкінці літа й на початку осені у їхньому житті відбуваються зміни: вони починають готуватися до зими. По-різному зустрічають зиму звірі.

— Які зміни у житті звірів ви помітили з приходом осені? (*Відповіді учнів.*)

У багатьох звірів восени змінюється забарвлення і густина шерсті. Зміни забарвлення і густоти шерсті у звірів називають линянням. Під час осіннього линяння в них відростає густа й пухнаста шерсть.

Шерсть зайця-біляка на зиму із буро-сірої стає чисто білою, лише кінчики вух залишаються чорними. У зайця-русака шерсть влітку жовто-руда, а до зими стає сірою і біліє з боків. Бурий колір своєї шерсті на сніжно-білий змінюють невеличкі хижі звірі — ласки.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 76 у підручнику. Порівняйте літнє та осіннє хутро білки. Поміркуйте, чому звірі восени линяють.

У білок шерсть влітку була рідкою, рудого кольору, не помітною поміж стовбурів ялин і сосен. До початку зими вона стає густою, пухнастою і набуває сірого кольору.

— Поміркуйте, чому звірі линяють восени. (*Відповіді учнів.*)

Густа й пухнаста шерсть тепліша, вона краще захищає звірів від зимових холодів, а світліша робить тварин малопомітними серед снігу.

Багато звірів восени роблять запаси кормів на зиму.

— Розгляньте світлини на с. 76 у підручнику та дайте відповідь на запитання.

— Які звірі восени запасують на зиму корм?

- Лісові миші збирають і ховають у нори або дупла повалених дерев жолуді й насіння інших рослин.
- Миші-полівки, хом'яки заповнюють зерном зимові підземні комори (до 5 кг зерна).
- Білки старанно запасують на зиму жолуді, горіхи, гриби, які ховають у дуплах, під опалим листям, або розвішують на гілках дерев (у запасах білки буває до трьох і більше кілограмів горіхів).
- Бобрі запасують гілки і стовбури дерев, які перегризають і складають у воді біля своїх хатинок.

Звірі, яким узимку нічим живитися, впадають у зимову сплячку. Вони готують для цього свої нори та посилено живляться, щоб накопичити жир. Жир для звірів є джерелом існування протягом тривалої зими.

— Розгляньте світлини на с. 77 у підручнику та дайте відповідь на запитання.

— Які звірі восени готуються до зимової сплячки?

Ховрахи, борсуки, ведмеді, їжаки, а також бабаки, летючі миші, землерийки восени інтенсивно живляться, щоб нагуляти жир.

Отже, восени в житті звірів відбуваються такі зміни:

- звірі линяють, змінюючи свою шерсть на світлішу й теплішу;
- роблять запаси кормів на зиму;
- нагулюють жир перед тим, як залягти у зимову сплячку.

2. *Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про причини змін, що відбуваються в житті звірів із приходом осені.*

— Чому, на вашу думку, із приходом осені в житті звірів відбуваються зміни?

— Які зміни в природі вплинули на життя звірів восени?

Восени Сонце піднімається на небосхилі нижче, ніж улітку, тому гріє слабше. З кожним днем стає все холодніше. Жовкне листя на деревах і кущах, відмирають трави. Зникають комахи, відлітає у теплі краї більшість птахів. Усе це впливає на життя звірів. Щоб не загинути від холоду і голоду, звірі готуються до зими. Підготовка звірів до зими — це осінні явища в житті тварин.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. *Робота в зошиті з друкованою основою.*

Виконаємо завдання 1 в зошиті на с. 42.

— Що пропонується зробити? (*З'єднати лініями, як звірі готуються до зими.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 42.

— Що пропонується зробити? (*Дати відповіді на запитання.*)

2. *Завдання на застосування знань.*

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 77 у підручнику.

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 76–77.

Тема уроку. Праця людей восени.

Мета: формувати уявлення про працю людей восени в містах і селах, вміння розрізняти осінні роботи жителів рідного краю; розвивати мислення, спостережливість, вміння працювати з підручником, висловлювати міркування та доводити їх, узагальнювати, робити висновки, бажання пізнавати рідний край; виховувати любов до рідного краю, повагу до праці хліборобів.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображенням осінніх робіт на городах, полях і в садах.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
  - Чому восени в житті звірів відбуваються зміни?
  - Як з наближенням осені змінюється життя звірів?
  - Які звірі роблять восени запаси кормів на зиму? Наведіть приклади.
  - Які звірі восени інтенсивно живляться, щоб нагуляти запаси жиру?
  - Для чого ці звірі запасують на зиму під шкірою жир?
  - Що таке линяння?
  - Які зміни відбуваються з хутром звірів восени? Чому?
-
-
-

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

На попередніх уроках ви дізналися про те, які зміни відбулися в неживій природі та в житті рослин і тварин восени.

- Пригадайте, які зміни відбулися у неживій природі з приходом осені.
- Пригадайте, які зміни відбулися у живій природі з приходом осені.
- Поміркуйте, чи вплинули зміни, які відбулися у неживій і живій природі восени, на життя людей.

Осінь принесла зміни і в життя людей. Восени люди змінили легкий одяг і взуття на тепліший. Не завжди можна погуляти на подвір'ї, бо часто падає дощ, дме холодний вітер. Осінь внесла зміни і в працю дорослих. Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які осінні турботи в людей у містах і селах. Ви також дізнаєтеся, які дарунки приносить осінь людям. Ви будете вчитися пояснювати приказки про осінь.

Тема сьогоднішнього уроку: «Праця людей восени».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами практичної роботи з метою формування уявлення про дари ланів та роботу, яку люди виконують восени на полях, городах та в садах.

Восени в людей багато роботи й турбот. Осінь — це пора збирання врожаю, вирощеного на полях, городах та в садах. Після збирання врожаю готують ґрунт для весняних посівів. Для цього його переорюють і вносять добрива.

Осінь — важливий період для людей, які живуть у селах. Від своєчасності і правильності виконання осінніх робіт на полі, в саду чи на городі залежить, яким буде майбутній урожай.

- Розгляньте світлини на с. 79–80 у підручнику та дайте відповіді на запитання.
- Які роботи люди виконують восени на полях?

Із настанням осені треба переорати ґрунт, який звільнився від зібраного врожаю. На полях комбайнами збирають цукровий буряк, соняшник, кукурудзу. На городах дозрівають овочі: картопля, капуста, морква, столовий буряк, гарбуз. Їх потрібно вчасно зібрати та підготувати для зберігання. У садах триває збір яблук, груш, слив. Осінь — пора посадки молодих дерев і кущів. На початку осені висівають насіння озимої пшениці, жита, ячменю. Від опалого листя очищають вулиці, двори, парки, сади.

Праця людей, які працюють на полях, відповідальна й важка, тому потрібно ставитися з повагою до цих людей, шанувати їхню працю та продукцію, яку виробляють із вирощеного ними врожаю.

— Які роботи люди виконують восени на городах?

— Хто з вас допомагав дорослим виконувати осінні роботи на городі? Що саме ви робили?

Із настанням осені вистачає роботи на городах. Осінні роботи на городі — це збирання врожаю, очищення грядок від залишків рослин.

— Які осінні дари дає людям город?

Дари городу — це картопля, морква, буряк, гарбузи, капуста, перець, квасоля тощо.

— Які роботи люди виконують восени в садах?

— Хто з вас допомагав дорослим виконувати осінні роботи в саду? Що саме ви робили?

Багато роботи восени і в садах. Потрібно зібрати щедрий урожай фруктів і ягід. Згорнути та зібрати опале листя.

— Які осінні дари дає людям сад?

Осінні дари саду — це виноград, яблука, груші, сливи.

Осінь — сприятлива пора для посадки саджанців плодкових дерев і кущів. Щоб саджанці прижилися та добре росли, потрібно вміти їх садити. Спочатку викопують яму такої глибини, якої довжина коренів саджанця, і насипають на дно добрива впереміш із верхнім шаром ґрунту. Потім одна людина опускає дерево в яму на потрібну глибину, а інша розправляє корені і засипає їх ґрунтом. Посаджені деревця поливають великою кількістю води (2–3 відра).

2. Бесіда з елементами практичної роботи з метою формування уявлення про роботу, яку люди виконують восени в містах.

— Які роботи люди виконують восени в містах?

— Хто з вас допомагав дорослим виконувати осінні роботи в місті? Що саме ви робили?

Восени на вулицях і подвір'ях, у парках і скверах з'являється багато опалого листя, яке згортають, збирають і вивозять на смітник. Ні в якому разі не можна спалювати опале листя. Дим, який утворюється під час спалювання, дуже шкідливий для здоров'я.

— Розгляньте світлини на с. 80 у підручнику і дайте відповідь на запитання.

— Як люди готуються до зими?

— Хто з вас допомагав дорослим заготовляти дари осені на зиму? Що саме ви робили?

Щоб зберегти овочі, люди їх маринують і квасять, роблять овочеві консерви, які герметично закривають кришками. Капусту, картоплю, моркву, буряк, гарбузи закладають на зберігання у підвали і зберігають свіжими.

Щоб зберегти фрукти і ягоди, з них варять джеми і компоти, які також герметично закривають кришками. Яблука та груші закладають на зберігання у підвали і зберігають свіжими.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 в зошиті на с. 43.

— Що пропонується зробити? (Позначити «+» роботу, яку виконують люди восени в містах і селах.)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 43.

— Що пропонується зробити? (Підкреслити назви рослин, дари яких збирають восени.)

Виконаємо завдання 3 в зошиті на с. 43.

— Що пропонується зробити? (З'єднати лініями частини прислів'їв. Пояснити їх.)

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 79–80.

Провести запропоноване після статті дослідження.

Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 80 у підручнику.

Аби запам'ятати все, що дізналися про осінь, створіть лепбук «Осінь у природі».

Тема уроку. Безпечні та небезпечні ситуації. Знаходимо правильні рішення.

Мета: формувати уявлення про безпечні та небезпечні ситуації; формувати вміння обирати правильні рішення в різних ситуаціях, спостерігати і формулювати висновки, порівнювати, працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження; розвивати мислення, спостережливість; виховувати бажання дотримуватися правил безпечної поведінки.

Обладнання: підручник, робочий зошит, кольорові олівці, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего».

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

— Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Що таке безпека? (Відповіді учнів.)

Ви вже знаєте, що безпека — це коли вашому життю і здоров'ю нічого не загрожує. Ви маєте поводитися вдома, в школі, на вулиці так, щоб вам не загрозувала небезпека.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, що ситуації, у які ви можете потрапляти, бувають безпечними та небезпечними, довідаєтеся, які саме ситуації є безпечними, а які — небезпечними для вашого життя й здоров'я. Ви будете вчитися обирати такі рішення в різних ситуаціях, щоб уникати небезпек.

Тема сьогоднішнього уроку: «Безпечні та небезпечні ситуації. Знаходимо правильні рішення».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про безпечні ситуації.

Ви завжди чимось займаєтеся, вас оточують люди, побутові прилади, транспорт, рослини, тварини. Де б ви не перебували: удома чи у школі, на вулиці чи на подвір'ї, у лісі чи біля водойми, — ви постійно потрапляєте в різноманітні ситуації.

Ситуації, у які ви потрапляєте, можуть бути безпечними та небезпечними.

Якщо вашому життю і здоров'ю нічого не загрожує, такі ситуації є *безпечними*.

— Розгляньте перші три малюнки на с. 83 в підручнику та дайте відповіді на запитання.

— Які безпечні ситуації зображені на малюнках?

— Чому вони безпечні? (Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів, доповнює й узагальнює їх.)

1. Діти разом із дорослими відпочивають серед природи.

Ситуація безпечна, тому що поблизу немає небезпечних місць. Діти під наглядом дорослих грають у безпечні ігри.

2. Хлопчик переходить проїзну частину дороги у дозволеному місці (по підземному переходу).

Його життю і здоров'ю не загрожує транспорт, що рухається, тому ця ситуація безпечна.

3. Діти грають у рухливі ігри на дитячому майданчику.

Діти перебувають у безпеці, тому що вибрали для ігор і розваг призначене для цього місце.

2. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про небезпечні ситуації.

Якщо виникає загроза вашому життю і здоров'ю, такі ситуації є *небезпечними*.

— Розгляньте наступні три малюнки на с. 83 в підручнику та дайте відповіді на запитання.

— Які небезпечні ситуації зображені на малюнках?

— Що загрожує життю і здоров'ю дітей? (Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів, доповнює й узагальнює їх.)

1. Діти граються з м'ячем на проїзній частині дороги.

Ситуація загрозна, тому що діти вибрали для ігор і розваг небезпечне місце. Може над'їхати автомобіль і травмувати дітей.

2. Дівчинка наблизилася до змії та зачіпає її.

Ситуація небезпечна тому, що не можна наближатися до диких тварин. Змія може бути отруйною, вкусити дівчинку. Якщо швидко не надати медичну допомогу, можна померти.

3. Хлопчик заліз на дерево, щоб зірвати яблуко.

Ситуація небезпечна, тому що гілка може зламатися й хлопчик впаде. Наслідком такого вчинку можуть бути травмування та переломи кісток.

— Що може стати причиною виникнення небезпечних ситуацій? (Відповіді учнів.)

Часто причиною виникнення небезпечних ситуацій стає те, коли порушуєте правила безпечної поведінки: переходите дорогу в недозволеному місці, користуєтесь несправними електроприладами, граєтесь сірниками, берете до рук невідомі предмети, вживаєте без дозволу дорослих ліки тощо.

3. *Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи в парі (групі) з метою формування вміння приймати правильні рішення, які не загрожуватимуть життю та здоров'ю.*

У вашому житті можуть траплятися різні ситуації, і ви маєте діяти так, щоб уникати небезпек. Уникнути небезпек вам допоможе вміння знаходити правильне рішення.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване після статті на с. 84 в підручнику. Обговоріть рішення хлопчика. Чи є воно правильним? Чому? (Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів, доповнює й узагальнює їх.)

- Хлопчик вийшов з дому покататися на скейтборді.
- Він задумався, куди піти кататися: на дорогу чи дитячий майданчик.
- Хлопчик прийняв рішення кататися на дитячому майданчику.

Рішення, яке прийняв хлопчик, є правильним. Він вибрав безпечне для катання місце на дитячому майданчику, де його життя та здоров'ю не загрожує транспорт.

Отже, уникнути небезпек вам допоможе вміння приймати рішення.

Щоб прийняти правильне рішення:

- спочатку подумайте про те, якими будуть наслідки цього рішення;
- прийміть рішення про те, як діяти, щоб нічого не загрозувало життю і здоров'ю;
- дійте згідно із прийнятим рішенням.

— Чи завжди ви приймаєте правильне рішення? Наведіть приклади рішень, які ви приймали у випадку виникнення у вашому житті небезпечних ситуацій. (Відповіді учнів.)

V. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. *Робота в зошиті з друкованою основою.*

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 44.

— Що пропонується зробити? (Зафарбувати кружечки в зелений колір, якщо діти знайшли правильне рішення, яке не загрожує їхньому життю та здоров'ю, а в червоний — якщо ні. Пояснити, чому ви так вважаєте.)

2. *Завдання на застосування знань.*

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване після статті на с. 84 в підручнику.

Наведіть приклади безпечних та небезпечних ситуацій, які виникали у вашому житті.

Що допомагає уникати небезпечних ситуацій?

VI. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— З якими новими словами ви сьогодні ознайомилися?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / зрозуміла матеріал!».

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 83–84.

Тема уроку. Безпека вдома.

Мета: узагальнити уявлення про правила безпеки вдома; формувати вміння поводитися вдома безпечно, спостерігати і формулювати висновки, порівнювати, працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження; розвивати мислення, спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати бажання дотримуватися правил безпечної поведінки вдома.

Обладнання: підручник, робочий зошит, кольорові олівці, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего».

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

— Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Які ситуації називають безпечними?
- Наведіть приклади безпечних ситуацій.
- Які ситуації називають небезпечними?
- Наведіть приклади небезпечних ситуацій.
- Як потрібно діяти, щоб уникати небезпечних ситуацій?
- Що допомагає уникати небезпечних ситуацій?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Що у вас вдома може становити небезпеку для вашого життя та здоров'я? (*Відповіді учнів.*)

Електроприлади, газова плита, балкон, вікно, сірники, ліки, інструменти, небезпечні речовини, водопровідні мережі, опалення — усе це за деяких умов може становити небезпеку, особливо коли ви залишаєтеся наодинці вдома.

Небезпека може прийти і ззовні, коли незнайомі люди дзвонять у двері вашого помешкання.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, як потрібно поводитися вдома, щоб вашому життю та здоров'ю нічого не загрожувало.

Тема сьогоднішнього уроку: «Безпека вдома».

V. Вивчення нового матеріалу.

Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи в парі (групі) з метою формування уявлення про безпечну поведінку вдома.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 85–86 у підручнику. Розгляньте малюнки, прочитайте текст до них та обговоріть, чому така поведінка вдома є безпечною.

Отже, щоб вдома почуватися безпечно, дотримуйтеся правил безпечної поведінки.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 45.

— Що пропонується зробити? (*Зафарбувати кружечки в зелений колір, якщо поведінка дітей є безпечною, а в червоний — якщо ні. Пояснити, чому ви так вважаєте.*)

2. Завдання на застосування знань.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване після статті на с. 86 у підручнику.

Обговоріть, які ще небезпечні ситуації можуть виникнути вдома.

Що потрібно робити, щоб уникнути небезпечних ситуацій удома?

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 85–86.

Тема уроку. Безпека на вулиці.

Мета: узагальнити уявлення про правила безпеки на вулиці; формувати вміння поводитися на вулиці безпечно, спостерігати і формулювати висновки, порівнювати, працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження; розвивати мислення, спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати бажання дотримуватися правил безпечної поведінки на вулиці.

Обладнання: підручник, робочий зошит, кольорові олівці, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего».

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

— Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Доповніть речення.

- Якщо хтось дзвонить у двері, потрібно...
- Не можна відчиняти двері...
- Друзів чи знайомих можна запрошувати додому лише...
- Електроприладами та газовою плитою можна користуватися лише...
- Вдома не можна гратися з сірниками,...
- Не можна гратися вдома в небезпечних місцях: на балконі,...
- Вживати ліки можна лише...

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Які небезпечні ситуації можуть виникнути на вулиці? (*Відповіді учнів.*)

— Які Правила дорожнього руху для пішоходів ви знаєте?

Вулицями й дорогами міст і сіл рухаються автомобілі, автобуси, тролейбуси, трамваї, ходять пішоходи.

На вулиці ви — пішоходи. Коли ви вирушаєте з дому, вам бажають щасливої дороги. Щоб дорога була щасливою, потрібно дотримуватися Правил дорожнього руху для пішоходів, поводитися обачно.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, як слід поводитися на вулиці, щоб вашому життю та здоров'ю нічого не загрожувало. Тема сьогоднішнього уроку: «Безпека на вулиці».

V. Вивчення нового матеріалу.

Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи в парі (групі) з метою формування уявлення про безпечну поведінку на вулиці.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 87–88 у підручнику. Розгляньте малюнки, прочитайте текст до них та обговоріть, чому така поведінка на вулиці є безпечною.

Отже, щоб на вулиці вам було безпечно, дотримуйтеся Правил дорожнього руху для пішоходів.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 46.

— Що пропонується зробити? (*Позначити «+» правильну відповідь.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 47.

— Що пропонується зробити? (*Зафарбувати відповідні кольори світлофора для пішоходів.*)

Виконаємо завдання 3 в зошиті на с. 47.

— Що пропонується зробити? (*Зафарбувати стрілки, якими позначено безпечний спосіб переходу перехрестя.*)

2. Завдання на застосування знань.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване після статті на с. 88 у підручнику. Обговоріть, якими можуть бути наслідки недотримання Правил дорожнього руху для пішоходів на вулиці.

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 87–88.

Тема уроку. Досліджуємо ситуації можливої небезпеки в школі.

Мета: узагальнити уявлення про небезпечні ситуації, які можуть виникнути в школі; формувати вміння поводитися в школі, коли оголошено тривогу, спостерігати і формулювати висновки, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження; розвивати мислення, спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати бажання дотримуватися правил безпечної поведінки в школі.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего».

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер? Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

— Доповніть речення.

- На вулиці потрібно ходити лише...
- Переходити дорогу можна там, де позначено...
- Якщо на дорозі є світлофор, переходити дорогу можна...
- Якщо поблизу немає пішохідного переходу, переходити дорогу можна...
- Перед тим як вийти на дорогу, потрібно...
- Не можна гратися...

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Як потрібно поводитися в школі, щоб почуватися в безпеці? (*Відповіді учнів.*)

— Які місця у школі можуть бути небезпечними?

У школі ви проводите значну частину свого часу. Дорослі дбають про те, щоб ваше перебування у школі було безпечним. Проте іноді тут можуть виникнути небезпечні ситуації.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які небезпечні ситуації можуть виникнути в школі. Ви також довідаєтеся, як потрібно поводитися під час оголошеної в школі тривоги.

Тема сьогоднішнього уроку: «Досліджуємо ситуації можливої небезпеки в школі».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про небезпечні ситуації, які можуть виникнути в школі.

— Розгляньте малюнки на с. 92 в підручнику та дайте відповідь на запитання.

— Які небезпечні ситуації можуть виникнути в школі?

Пожежа, аварії в системі водопостачання, тепломереж, загроза вибуху, виявлення шкідливих речовин — це небезпечні ситуації, які можуть виникнути в школі.

2. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи в парі (групі) з метою формування уявлення про правила поведінки під час оголошеної в школі тривоги.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 93 в підручнику. Розгляньте малюнки, прочитайте текст до них та обговоріть, чому так потрібно поводитися, коли в школі оголошено тривогу.

Отже, щоб уникнути небезпеки, ви маєте знати, як діяти, коли в школі оголошена тривога.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 48.

— Що пропонується зробити? (*Доповнити правила поведінки, коли в школі оголошено тривогу, словами «потрібно» або «не можна».*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 48.

— Що пропонується зробити? (*Позначити «+» малюнок, на якому діти правильно поведуться під час виходу зі школи, коли оголошено тривогу. Пояснити, чому ви так вважаєте.*)

2. Завдання на застосування знань.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване після статті на с. 93 в підручнику.

Обговоріть, якими можуть бути наслідки правил поведінки під час оголошеної в школі тривоги.

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 92–93.

Тема уроку. Джерела допомоги в небезпечних ситуаціях.

Мета: формувати уявлення про джерела допомоги в небезпечних ситуаціях, вміння викликати служби порятунку, спостерігати і формулювати висновки, порівнювати, працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження; розвивати мислення, спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати бажання дотримуватися правил безпечної поведінки на вулиці.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего».

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер? Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Які небезпечні ситуації можуть виникнути в школі? Наведіть приклади.
- Як потрібно поводитися, коли в школі оголошено тривогу?
- Якими можуть бути наслідки недотримання правил поведінки під час оголошеної в школі тривоги?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Що допомагає уникати небезпечних ситуацій? (*Відповіді учнів.*)

Уміння знаходити правильне рішення допомагає уникати небезпечних ситуацій. Але трапляється так, що ви не можете самотужки уникнути небезпеки, що загрожує життю і здоров'ю. Тоді звертайтеся по допомогу до дорослих: батьків, родичів чи сусідів.

Якщо поблизу немає дорослих, телефонуйте до служб захисту, працівники яких прийдуть на допомогу.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, за якими телефонами та в які служби захисту потрібно повідомляти про небезпечні ситуації, навчитесь викликати працівників цих служб.

Тема сьогоднішнього уроку: «Джерела допомоги в небезпечних ситуаціях».

V. Вивчення нового матеріалу.

Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи в парі (групі) з метою формування уявлення про джерела допомоги в небезпечних ситуаціях.

— Розгляньте малюнки на с. 94–95 у підручнику та дайте відповідь на запитання.

— За якими телефонами та в які служби захисту потрібно повідомляти про небезпечні ситуації?

Від того, як швидко ви звернетеся до служб порятунку, може залежати ваше життя та здоров'я, а також самопочуття інших людей. По допомогу до служб захисту можна телефонувати як удень, так і вночі. Вони працюють цілодобово. Коли викликаєте служби захисту, говоріть чітко і зрозуміло. Повідомте, що сталося, хто постраждав, адресу місця пригоди та своє прізвище.

Отже, по допомогу в небезпечних ситуаціях передусім звертайтеся до дорослих. Якщо поблизу немає дорослих, викликайте служби захисту.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 49.

— Що пропонується зробити? (*Дописати речення.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 49.

— Що пропонується зробити? (*Записати номери телефонів, за якими слід телефонувати, якщо виникла небезпечна ситуація.*)

Виконаємо завдання 3 в зошиті на с. 49.

— Що пропонується зробити? (*Доповнити вимоги виклику аварійно-рятувальних служб словами «потрібно» або «не можна».*)

2. Завдання на застосування знань.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване після статті на с. 95 у підручнику.

Змодельуйте ситуацію повідомлення про небезпеку за телефонами служб захисту.

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 94–95.

Тема уроку. Форми земної поверхні.

Мета: формувати уявлення про основні форми земної поверхні, вміння порівнювати яр і балку, гору й горб; розвивати мислення, спостережливість, вміння працювати з підручником, висловлювати міркування та доводити їх, узагальнювати, робити висновки, бажання пізнавати рідний край; виховувати любов до рідного краю.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображенням основних форм земної поверхні.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
  - До кого потрібно звертатися в разі виникнення для вас небезпечної ситуації?
  - У які служби захисту та за якими номерами телефонів потрібно звертатися в разі виникнення небезпечної ситуації, якщо поблизу немає дорослих?
  - Про які небезпечні ситуації потрібно повідомляти за номером телефону 101?
  - Про які небезпечні ситуації потрібно повідомляти за номером телефону 102?
  - Про які небезпечні ситуації потрібно повідомляти за номером телефону 103?
  - Про які небезпечні ситуації потрібно повідомляти за номером телефону 104?
  - Як потрібно говорити, коли викликаєте служби захисту?
-
-
-

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Якою є земна поверхня там, де ви живете: рівна, горбиста чи гірська?
Земна поверхня дуже різноманітна. На ній можуть бути різні підвищення та заглибини.
Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які є основні форми земної поверхні, що розташовано на основних формах земної поверхні. Ви будете вчитися порівнювати різні форми земної поверхні.
Тема сьогоднішнього уроку: «Форми земної поверхні».
-
-
-

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з елементами практичної роботи в парі (групі) з метою формування уявлення про основні форми земної поверхні.

Земна поверхня дуже різноманітна: в одних місцях вона майже рівна, в інших — горбиста та розчленована.

- Рівнини і гори* — це основні форми земної поверхні суші.
- Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 96 у підручнику.
- Користуючись малюнками, поясніть, що таке рівнини, а що таке гори. Де зручніше прокладати дороги, зводити будинки, займатися господарством? Чому?
1-ша група пояснює, що таке рівнини;
2-га група пояснює, що таке гори.

2. Розповідь з елементами практичної роботи в парі (групі) з метою формування уявлення про рівнини.

Рівнини — це великі ділянки суші, які мають майже рівну поверхню. На рівнинах зручно зводити будівлі, прокладати дороги, займатися господарством, тому на них здавна селилися люди.

На рівнинах можуть бути невеликі підвищення — горби та заглибини — яри й балки.
Горб — це невелике підвищення над поверхнею, висота якого не перевищує 200 м. У горба розрізняють підніжжя, схили та вершину. Місце, де починається підйом, називають підніжжям горба. Вершина — це

найвища точка горба. Частину горба між підніжжям і вершиною називають схилом. Схили в горбів бувають положистими або крутими.

Яр — це заглибина на земній поверхні з вузьким дном і крутими схилами. Упродовж років схили ярів укриваються рослинністю, і вони перетворюються на балки.

Балка — це заглибина з положистими схилами, укритими рослинністю.

— Виконайте наступне завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 96 у підручнику.

— Користуючись малюнками, порівняйте яр і балку. Чим вони подібні між собою? Чим відрізняються?

- Спільні ознаки яру й балки — це заглибини, які є на рівнинах.
- Відмінні ознаки яру й балки — у яру круті схили не вкриті рослинністю, а в балки схили положисті та вкриті рослинністю.

3. Розповідь з елементами практичної роботи в парі (групі) з метою формування уявлення про гори.

Невеликі території земної поверхні зайняті горами. Гори — це ділянки суші з нерівною поверхнею, які значно підняті над земною поверхнею. Гори можуть бути поодинокими. Але здебільшого вони розміщені рядами — гірськими хребтами.

Найвища частина хребта — це вершина, а найнижча — перевал. Через перевали прокладають дороги. Між гірськими хребтами лежать долини. Широкими долинами та пологими схилами гір прокладають дороги. Тут розміщені поселення людей.

У гори розрізняють підніжжя, схили та вершину. Місце, де починається підйом, називають підніжжям гори. Вершина — це найвища точка гори. Частину гори між підніжжям і вершиною називають схилом. Схили в гори бувають положистими або крутими.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 97 у підручнику.

— Користуючись малюнком, порівняйте горб і гору. Чим вони подібні між собою? Чим відрізняються?

- Спільні ознаки горба й гори: вони є підвищеннями на земній поверхні, мають підніжжя, схили (круті й положисті) і вершину.
- Відмінні ознаки горба й гори: у гори крутіші схили, добре виражені підніжжя та вершина. Також гори значно вищі, ніж горби.

Отже, рівнини та гори — це основні форми земної поверхні суші.

- На рівнинах можуть бути горби, яри, балки.
- Гори можуть бути поодинокими й простягатися гірськими хребтами.

— Виконайте наступне завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 97 у підручнику.

— Якщо вам доводилося бувати в горах, поділіться своїми враженнями.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 в зошиті на с. 50.

— Що пропонується зробити? (Доповнити схему.)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 50.

— Що пропонується зробити? (Користуючись малюнком, порівняти горб і гору. Заповнити таблицю.)

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 96–97.

Провести запропоноване після статті дослідження.

Тема уроку. Гірські породи. Досліджуємо властивості гірських порід.

Мета: формувати уявлення про гірські породи та їх різноманітність, значення гірських порід у житті людини; виробляти вміння досліджувати властивості гірських порід, аналізувати, визначати істотні ознаки, порівнювати, спостерігати, формулювати висновки; розвивати мислення, увагу, спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати любов до природи.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», колекція гірських порід, ілюстрації із зображенням використання гірських порід.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Повторення вивченого матеріалу.

Фронтальна бесіда.

— Що ви вивчали на попередньому уроці?

— Які є основні форми земної поверхні?

— Що таке рівнини? Які невеликі підвищення та заглибини можуть бути на рівнинах?

— Чим подібні між собою яр і балка? Чим вони відрізняються?

— Що таке гори? Якими можуть бути гори?

— Чим подібні між собою горб та гора? Чим вони відрізняються?

— Яка земна поверхня у нашому краї — рівнина чи гориста? Чи є в нашому краї горби, яри та балки?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— З чого люди виготовляють рукотворні тіла? Наведіть приклади речей і природних тіл, з яких вони виготовлені.

Усі необхідні для життя рукотворні тіла людина виготовляє із природних тіл. Наприклад, склянка зроблена з піску, стіл і папір — з деревини, глечик і цегла — з глини, светр і шапка — з вовни, хліб і булки — з пшениці та жита тощо.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, що пісок, глина, щебінь та інше каміння — це гірські породи. Ви ознайомитеся з різноманітністю гірських порід, довідаєтеся також, як людина використовує гірські породи. Ви навчитеся досліджувати властивості гірських порід.

Тема сьогоднішнього уроку: «Гірські породи. Досліджуємо властивості гірських порід».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з елементами роботи в парі (групі) та демонстрацією гірських порід з метою формування уявлення про гірські породи та їх використання.

— Що таке, на вашу думку, гірські породи?

Із назви може скластися уявлення, що гірські породи — це те, з чого складаються гори. Проте з гірських порід складаються не лише гори.

— Розгляньте світлини на с. 100 в підручнику та дайте відповіді на запитання.

— Чим укрите морське узбережжя?

— Що можна побачити в горах і на урвистому березі річки?

Коли ви відпочиваєте на березі моря, озера чи річки, часто будете з піску різні споруди, не здогадуючись, що пісок — це гірська порода. Коли ви малюєте простим олівцем, то залишається на папері слід від гірської породи — графіту. Коли ви солите страви, щоб зробити їх смачнішими, то посипаєте їх гірською породою, яка називається кухонною сіллю. Коли ви ліпите з розмоченої глини різноманітні фігурки, то не замислюєтесь над тим, що ця глина, якій легко надати будь-яку форму, — це теж гірська порода.

Гірські породи — це тіла неживої природи, які містяться в надрах Землі та на її поверхні. Поверхня та надра планети Земля складаються з гірських порід.

Гірські породи дуже різноманітні, їх налічується майже 2 тисячі. Це пісок, глина, вапняк, гіпс, природний газ, торф тощо.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 100–101 у підручнику. Розгляньте гірські породи. Які з них вам відомі? Де ви їх бачили? Для чого їх використовує людина?

Кам'яне вугілля — тверда гірська порода чорного кольору, яка має блиск і важча за воду. Кам'яне вугілля використовують як паливо на електростанціях, заводах, у побуті. З кам'яного вугілля виготовляють пластмаси, фарби, лаки, тканини.

Граніт — твердий камінь, який складається із зерен червоного, сірого, білого, чорного кольору. Дуже міцна гірська порода. Його використовують як будівельний матеріал. З граніту виготовляють мости, сходи, колони, пам'ятники. З гранітного щебеню будують дороги. Будівлі з граніту міцні й довговічні.

Крейда — крихка, білого кольору. Використовують у будівництві та для виготовлення крейдяних олівців. Складається з уламків черепашок дрібних морських організмів.

Нафта — густа масляниста рідина темно-бурого кольору з різким запахом. Нафта легша за воду. Горить кіптявим полум'ям, виділяючи більше тепла, ніж торф або кам'яне вугілля. Використовують нафту для виробництва бензину, гасу, машинного масла, пластмас, фарб, синтетичних тканин і хутра, ліків та багато іншого.

Залізна руда — тверда і дуже міцна, чорного, червоно-бурого кольорів з металічним блиском, яка містить у своєму складі залізо. Із залізної руди в доменних печах виплавляють чавун. Із чавуну роблять труби, батареї опалення, ванни, посуд, деякі деталі машин. Значну частину чавуну переплавляють на сталь. Сталь міцніша, ніж чавун. Її кують, прокатують у листи й дрот. З неї виробляють машини, труби, інструменти, посуд.

Кам'яна сіль — кристали білого кольору, що блистять, як скло. Має солоний смак, добре розчиняється у воді. Використовують у харчовій промисловості, а також як сировину для отримання соляної кислоти.

У нашій країні є багато різноманітних гірських порід. Ми з вами розглянули лише невелику їх кількість, що найчастіше зустрічаються у нашій країні та мають широке застосування у діяльності людини. Гірські породи — це природні багатства, тому треба бережно ставитися до виробів, виготовлених із них.

Отже, гірські породи використовуються в різних галузях господарської діяльності людини.

2. Практична робота з колекцією гірських порід з метою формування уявлення про властивості і вміння їх визначати.

Гірські породи мають свої властивості, якими вони відрізняються одні від одних. За деякими з них можна розпізнавати гірські породи.

Щоб дізнатися про властивості гірських порід, проведемо дослідження, запропоновані на с. 101 у підручнику.

Виконаємо пункт 1 дослід.

Розгляньте за допомогою лупи запропоновані вчителем / учителькою зразки гірських порід. Визначте, якого кольору гірська порода, чи має блиск, пухка чи щільна.

Виконаємо пункт 2 дослід.

Укиньте шматок гірської породи у склянку з водою. Визначте, важча чи легша вона за воду.

Результати дослідження властивостей однієї з гірських порід запишіть у робочому зошиті (завдання 2, с. 51).

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 в зошиті на с. 51.

— Що пропонується зробити? (З'єднати лініями.)

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 100–101.

Провести запропоноване після статті дослідження. Результати дослідження записати в робочому зошиті (завдання 3, с. 51).

Тема уроку. Ґрунт та його значення. Досліджуємо властивості ґрунту.

Мета: продовжувати формувати уявлення про ґрунт, види ґрунтів; виробляти вміння досліджувати властивості ґрунту, аналізувати, визначати істотні ознаки, порівнювати, спостерігати, формулювати висновки; розвивати мислення, увагу, спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати любов до природи та бережне ставлення до ґрунту.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», склянки, лійки, ватні диски, пісок, глина, ґрунт, вода.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Повторення вивченого матеріалу.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
  - Що таке гірські породи?
  - Де можна побачити гірські породи?
  - Наведіть приклади гірських порід. Розкажіть, для чого їх використовує людина.
  - Опишіть властивості відомих вам гірських порід.
  - Які гірські породи є там, де ви живете?
-
-
-

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Що таке ґрунт?
- Що входить до складу ґрунту?
- Які умови необхідні для життя рослин?
- Послухайте розповідь і спробуйте здогадатися, з яким тілом неживої природи ви ознайомитеся сьогодні. У народі кажуть, що це дорожче від золота багатство, бо без золота людина може прожити, а без нього — ні. Без нього не було б продуктів харчування, корму для тварин. І взагалі не було б ані рослин, ані тварин, ані людей. Це природне тіло тонким шаром укриває окремі ділянки земної поверхні.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся більше про ґрунт і довідаєтеся, яка його головна властивість. Ви ознайомитеся з різноманітністю ґрунтів, навчитеся досліджувати деякі властивості ґрунту.

Тема сьогоднішнього уроку: «Ґрунт та його значення. Досліджуємо властивості ґрунту».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з елементами бесіди з метою формування уявлення про родючість ґрунту.

Ґрунт — це верхній родючий шар земної поверхні, де ростуть рослини і живуть деякі організми.

До складу ґрунту входять: вода, повітря, пісок, глина й перегній.

- Розгляньте на с. 102 в підручнику розріз ґрунту та дайте відповіді на запитання.
- Якого кольору ґрунт?
- Що міститься у ґрунті?

Ґрунт темного кольору, у ньому міститься коріння рослин.

Головна властивість ґрунту — родючість. Це здатність забезпечувати рослини всім необхідним для життя: теплом, повітрям, водою та поживними речовинами. Родючість ґрунту залежить від кількості в ньому перегною. Що більше в ґрунті перегною, то він родючіший і темніший. Отже, перегній надає ґрунту темного кольору.

Нагрітий сонячними променями ґрунт забезпечує рослини теплом. Корені дихають повітрям, яке міститься в ґрунті, та вбирають з нього воду з розчиненими в ній поживними речовинами. Поживні речовини в ґрунті утворюються з перегною.

Отже, ґрунт забезпечує рослину повітрям, водою, теплом і поживними речовинами.

2. Розповідь з елементами бесіди з метою формування уявлення про родючість ґрунту.

Ґрунти дуже різноманітні. В одних ґрунтах багато перегною, в інших — глини чи піску.

Ґрунт, у якому багато перегною, — це чорнозем.

- Розгляньте на с. 102 в підручнику чорнозем і дайте відповіді на запитання.
- Якого кольору чорнозем?

- Чорнозем чорний, він складається з окремих грудочок, між якими багато великих проміжків.
 Грунт, у якому багато піску, — це піщаний грунт.
 — Розгляньте на с. 103 в підручнику піщаний грунт і дайте відповідь на запитання.
 — Якого кольору піщаний грунт?
 Піщаний грунт світло-коричневий, складається з дрібних частинок, між якими є невеликі проміжки.
 Піщаний грунт пухкий.
 Грунт, у якому багато глини, — це глинистий грунт.
 — Розгляньте на с. 103 в підручнику глинистий грунт і дайте відповідь на запитання.
 — Якого кольору глинистий грунт?
 Глинистий грунт коричневий, складається з дуже дрібних частинок, між якими дуже малі проміжки.
 Такий грунт дуже щільний.

3. Практична робота з метою формування уявлення про здатність різних ґрунтів по-різному пропускати воду.

Різні ґрунти по-різному пропускають та утримують воду. Вода та повітря краще проникають у ґрунт, у якому більше проміжків. Щоб переконатися в цьому, проведемо дослід, запропонований на с. 103 в підручнику.

- Виконаємо пункт 1 дослід.
 Візьмемо три склянки та вставимо в них лійки. У кожен лійку вкладемо шматочок вати або ватний диск.
 Виконаємо пункт 2 дослід.
 У першу лійку насипемо піску, у другу — подрібненої глини, а в третю — чорнозему.
 Виконаємо пункт 3 дослід.
 У кожен лійку наллємо однакову кількість води.
 Виконаємо пункт 4 дослід.
 Будемо спостерігати, як проходить вода крізь чорнозем, пісок і глину.
 Ми бачимо, що крізь чорнозем вода проходить, змочуючи грудочки, які вбирають у себе воду, і заповнюючи проміжки між ними. Крізь пісок вода проникає швидше, ніж через глину, тому що пісок — сипуча речовина, яка складається з окремих піщинок, не сполучених між собою. А глина — щільна речовина, яка складається з дуже дрібних частинок, зліплених між собою.
 — Який висновок можна зробити на основі проведеного дослід про здатність різноманітних ґрунтів пропускати воду?
 Чорнозем добре пропускає воду, затримуючи її у собі. Піщаний ґрунт швидко пропускає воду, але погано її втримує. Глинистий ґрунт повільно пропускає воду, але довго її зберігає.
 Отже, основна властивість ґрунту — родючість.
 Вода й повітря краще проникають у чорнозем.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

- Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 52.
 — Що пропонується зробити? (*Розгадати кросворд «Чорнозем».*)
 Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 52.
 — Що пропонується зробити? (*З'єднати лініями.*)

2. Завдання на застосування знань.

- Чим ґрунт відрізняється від гірської породи?

VII. Підсумок уроку.

- Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».
 — За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.
 Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».
 Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».
 Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

- Опрацювати статтю в підручнику на с. 102–103.

Тема уроку. Зима в природі. Зимові місяці.

Мета: формувати уявлення про ознаки зими в природі в цілому та зимових місяців зокрема, вміння описувати зимові явища в неживій природі, пояснювати народні вислови про зимові місяці; розвивати мислення, спостережливість, уяву, вміння аналізувати та порівнювати, складати розповідь; виховувати бажання пізнавати світ природи, бережно ставитися до неї.

Обладнання: підручник, робочий зошит, кольорові олівці, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображенням зимових явищ природи в різні місяці.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Яка температура повітря? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Що таке ґрунт? Яка головна властивість ґрунту?
- Що таке родючість?
- Опишіть чорнозем.
- Опишіть піщаний ґрунт.
- Опишіть глинистий ґрунт.
- У який ґрунт краще проникають вода й повітря? Чому?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Відгадайте загадку.

Сніг на полях, лід на річках,
хурделиця гуляє. Коли це буває? (*Взимку*)

— Назвіть зимові місяці. Який зимовий місяць зараз триває?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтесь про прикмети зими, про те, як змінюється природа впродовж зимових місяців, чому зимові місяці отримали такі назви. Ви навчитесь пояснювати народні вислови про зиму та зимові місяці.

Тема сьогоднішнього уроку: «Зима у природі. Зимові місяці».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з метою формування уявлення про зміни, які відбуваються взимку в природі.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 106 у підручнику. Користуючись малюнком (форзац 2), назвіть ознаки зими в природі.

Проминула осінь. На зміну їй прийшла зима зі своїми холодними сніговіями. Із її приходом змінюється природа. Сонце піднімається на небосхилі ще нижче, ніж восени, тому його промені дуже слабо нагрівають земну поверхню. Температура повітря знижується, стає дуже холодно, лютують морози, падає сніг. Замерзають водойми. Стоять без листя дерева й кущі. Тварини, які залишилися активними взимку, зайняті пошуками корму.

2. Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про зміни, які відбуваються в природі в грудні.

— Розгляньте світлини на с. 106 у підручнику та дайте відповідь на запитання.

— Чому зимові місяці отримали такі назви?

— Відгадайте, про який зимовий місяць йдеться в загадці.

Дорожній майстер цей мости будує всюди,
вкриває ріки кригою, воює із відлигою,
дороги приморожує, ще й снігом припорошує.
За ці замерзлі грудки цей місяць зветься... (*груднем*).

— Які підказки допомогли вам відгадати загадку?

Розпочинає зиму грудень.

— Які ознаки грудня видно на світлині?

У народі його прозвали «першозимник». У давнину казали: грудень-студень, на всю зиму землю вистуджує. Грудень досить часто починається морозами та випаданням великої кількості снігу. Переважає хмарна й вітряна погода. Температура повітря опускається нижче 0 С. Замерзають водойми. Та подме теплий вітер, температура повітря підніметься вище 0 С, сніг почне танути, настане відлига. Ось такою нестійкою є погода в грудні.

Свою назву грудень отримав від мерзлих грудок. Зорана земля замерзає й перетворюється на брили, ґрунтова дорога вкривається грудками. В народі місяць грудень отримав ще багато різних назв.

— Послухайте та поміркуйте, чому грудень отримав такі назви.

«Мостовик» — у грудні замерзають водойми, грудень мости через річку зводить. «Стужайло», «зимник» — у грудні повітря сильно охолоджується.

3. *Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про зміни, які відбуваються в природі в січні.*

— Відгадайте, про який зимовий місяць йдеться в загадці.

Веселий дід Мороз в руках несе нам подарунки.

І на засніжених шибках малює візерунки.

Або ще й носа обпече до холоду незвичним.

Тому, що скрізь мороз січе — цей місяць зветься... (*січнем*).

— Які підказки допомогли вам відгадати загадку?

Перший місяць року — січень.

— Які ознаки січня видно на світліні?

У народі кажуть: «Грудень старий рік завершує, а січень новому двері відчиняє». А ще кажуть, що січень відсікає прожитий рік від наступного, у січні Новий рік проганяє Старий.

Січень — це морозний місяць. Мерехтять на сонці, немов алмазний пил, сніжинки. Гілочки дерев убираються в «морозяні квіти» — пухнастий іній. Переважає ясна й безвітряна погода. Сонце світить, та не гріє. Що яскравіше Сонце, то холодніший день. У січні дні поступово стають довшими.

Свою назву січень отримав, мабуть, за тріскучі морози й люті хуртовини, характерні для цієї пори. У давнину казали: у січні і морозом вуха пече, і снігом лице січе. У народі місяць січень отримав ще багато різних назв.

— Послухайте та поміркуйте, чому січень отримав такі назви.

«Сніжень», «сніговик» — у січні багато снігу, який не тане через сильні морози. «Льодовик» — у січні на водоймах утворюється товста й міцна крига.

4. *Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про зміни, які відбуваються в природі в лютому.*

— Відгадайте, про який зимовий місяць йдеться в загадці.

Аж тріщить мороз, лютує,

сніжна віхола танцює.

А ставок у лід закутий.

Це — зимовий місяць... (*лютий*).

— Які підказки допомогли вам відгадати загадку?

Підступний і мінливий лютий — найкоротший місяць року.

— Які ознаки лютого видно на світліні?

О цій порі шаленіють вітри, сичать морози, і все ж лютневі сніги весною пахнуть. Усе частіше і яскравіше світить Сонце, холодна погода змінюється першими відлигами. Після відлиги при зниженні температури на земній поверхні утворюється тонкий шар льоду, який називають ожеледицею.

Свою назву місяць отримав за люту вдачу. У лютому дмуть сильні вітри, сніговії, хуртовини, можуть триматися ще сильні морози.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. *Робота в зошиті з друкованою основою.*

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 53.

— Що пропонується зробити? (*Дописати речення.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 53.

— Що пропонується зробити? (*Намалювати зиму в природі, яка вам подобається.*)

2. *Робота з прислів'ям.*

— Чому в народі кажуть: «У лютому зима вперше з весною зустрічається?»

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 106.

Тема уроку. Спостереження за змінами в природі взимку (урок-екскурсія).

Мета: розширити й узагальнити уявлення про неживу і живу природу, значення Сонця для всього живого, зміни, які відбуваються під впливом сонячного світла й тепла; з'ясувати зміни, які відбулися в природі взимку; формувати вміння спостерігати за об'єктами природи, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки в природі, формулювати висновки, висловлювати судження; розвивати спостережливість, увагу, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати любов до природи та бережне ставлення до неї.

Місце проведення: парк, сквер, шкільне подвір'я, пришкільна ділянка.

Орієнтовний час проведення: січень.

Обладнання: лопатка, годівнички для птахів, корм для птахів.

Хід екскурсії

I. Організація класу до проведення екскурсії.

II. Мотивація діяльності учнів. Повідомлення теми і завдань екскурсії.

Сьогодні ми вирушаємо на екскурсію в природу. Під час екскурсії будемо спостерігати за неживою та живою природою, визначимо, які зміни відбулися в природі взимку.

— Пригадайте правила поведінки під час екскурсії.

III. Проведення екскурсії.

1. Спостереження за об'єктами неживої природи та підведення підсумків спостережень з метою розширення й узагальнення уявлення про зміни, що відбулися в неживій природі з настанням зими.

— Послухайте загадку і скажіть, про яку пору року в ній ідеться.

Прийшла до нас бабуся у білому кожусі,
поля причепурила — пухнастим снігом вкрила.
Відгадайте, хто вона, ця бабуся чепурна. (Зима)

— Назвіть зимові місяці. Який місяць зими триває?

— Як гріє і світить Сонце восени? Тепліше чи холодніше стало взимку порівняно з осінню?

— Якого кольору небо? Як змінився колір неба з настанням зими?

— Чи є на небі хмари? Якого кольору хмари, який вони мають вигляд?

— Як змінився колір хмар із настанням зими?

— Чи є вітер? Які дмуть вітри? Які зміни відбулися з вітрами з настанням зими?

— Які опади падають взимку?

— Якими словами можна описати сьогоднішній зимовий день?

— Які ознаки зими ви побачили в неживій природі?

Узагальнюючи свої спостереження, діти називають ознаки зими в неживій природі:

- Сонце світить, але гріє ще менше, ніж восени, тому дуже холодно, лютують морози;
- небо сірого кольору, часто вкрите темними хмарами, з яких падає сніг;
- дмуть холодні поривчасті вітри, бувають завірюхи;
- водойми вкрилися кригою.

2. Спостереження за об'єктами живої природи та підсумовування спостережень з метою розширення й узагальнення уявлення про зміни, що відбулися в живій природі з настанням зими.

— Які рослини ви бачите довкола?

— Який вигляд мають дерева й кущі взимку?

— Що сталося із трав'янистими рослинами з настанням зими?

— Які рослини не змінили кольору листя взимку?

— Яких тварин ви бачите довкола?

— Яких птахів можна побачити взимку? Як змінилася поведінка птахів?

Узагальнюючи свої спостереження, діти називають ознаки зими в живій природі:

- дерева і кущі стоять без листя, лише зеленіють ялини та сосни;
- відмерли трав'янисті рослини;
- можна зустріти зимуючих птахів: граків, омелюхів, сорок, горобців, синиць, дятлів, снігурів, сойок. У мороз і заметіль птахи ховаються в затишні місця і настовбурчують пір'я, щоб було тепліше.

— Чому відбулися зміни в житті рослин і тварин з настанням осені?

Зміни в житті рослин і тварин відбулися тому, що стало дуже холодно. Рослини і тварини пристосувалися виживати взимку.

Отже, з часу нашої попередньої екскурсії в природі відбулися зміни. Зима вступила у свої права.

Раптовий сніг упав на землю,
завис нечутно на гілках,
і забіліла сосен зелень
у неполоханих гайках.

Вже влаштувавсь ведмідь на зиму
в барлозі темнім і зручнім,
лежить і згадує ожину —
і усміхається у сні.

А змерзлі клени та берези
ховають ноги в теплий сніг
і затихають обережно
аж до далекої весни. (А. Костецький)

3. Бесіда з елементами розповіді на основі спостережень з метою формування уявлення про пристосування рослин і тварин до виживання взимку.

Дерева і кущі взимку здаються неживими, проте вони лише завмерли в очікуванні тепла та перебувають у стані спокою. Розгляньте стовбур та гілки дерев і кущів і дайте відповідь на запитання.

— Чим укрите стовбури дерев і кущів?

— Поміркуйте, яке значення має кора для рослин.

Стовбури і гілки дерев і кущів вкриті корою, яка, мов одяг, захищає рослини взимку від морозів.

Розгляньте гілки дерев і кущів та знайдіть на них бруньки. Бруньки міцно стулені та вкриті лусочками, щоб мороз не дістався до середини, де заховані листочки і стебло.

Дерева та кущі взимку на перший погляд ніби однакові, проте їх можна розпізнати за залишками листя і плодів, виглядом крони, кори. Березу легко впізнати за білою корою та тоненькими гілочками, які звисають донизу; горобину та калину — за залишками плодів; дуб та граб — за залишками пожовклого листя; тополю — за виглядом пірамідальної крони. (Учитель / учителька показує учням рослини, про які розповідає.)

Розгляньте траву під снігом (учитель / учителька розгортає лопаткою сніг) і зверніть увагу на зелені листочки. Листочкам не страшні морози, адже вони вкриті пухнастою сніговою ковдрою.

— Чим зайняті птахи взимку? Від чого вони страждають?

Взимку птахи зайняті пошуками їжі. Їм не такий страшний холод, як голод. Часто птахи гинуть від голоду, особливо, коли сніг товстим шаром укриває землю.

— Чи можемо ми допомогти птахам пережити сувору зиму? Як саме?

Зима — це важкий час у житті птахів. У наших силах врятувати птахів від голодної смерті: розвісити годівнички і всю зиму підгодовувати. Про корм ми з вами потурбувалися заздалегідь і заготовили для пташок насіння гарбуза, соняшника, дині, кавуна, лободи, лопуха, кінського щавлю, ясеня, ягоди горобини, бузини, калини.

4. Дидактична гра з метою формування вміння розпізнавати дерева та кущі взимку.

— Пограємо в гру «Що це за дерево чи кущ?». (Учитель / учителька підходить до дерева чи куща, діти мають назвати, що це за рослина, і вказати, за якою ознакою вони її впізнали.)

5. Практична робота з метою формування вміння турбуватися про птахів узимку.

Ми принесли годівнички, які розвішаємо на деревах і кущах та насиплемо у них корму. (Діти з допомогою вчителя / вчительки розвішують годівнички та насипають у них корм.)

Щодня ви навідуватиметеся до годівничок, щоб підсипати корм. Розмістіть годівнички поблизу свого дому. Спостерігайте за поведінкою птахів, які прилітають до годівниць. Птахи будуть вам вдячні та відплатять навесні веселим щебетанням.

6. Підсумовування спостережень з метою розширення й узагальнення уявлення про зміни, що відбулися у праці людей з настанням зими.

— Як потрібно одягатися з приходом зими? (У теплі куртки чи кожушки, шапки, шарфики, рукавички.)

— Які є зимові розваги? (Катання на ковзанах, санчатах, лижах, гра в сніжки, ліплення снігової баби.)

— Як потрібно одягатися для зимових розваг? (Тепло, але зручно й легко.)

— Чому не можна розстібати одяг чи знімати шапку, зігрівшись під час зимових розваг? (Щоб не застудитися.)

— Чому не можна смоктати бурульки та їсти сніг? (Щоб не захворіти.)

— Які роботи виконують люди взимку в місті чи селі? (Розчищають дороги від снігу, у теплицях вирощують овочі та квіти, ремонтують трактори та комбайни, доглядають за свійськими тваринами, у яких наприкінці зими народжуються малята.)

IV. Підсумок екскурсії.

— Де ви побували сьогодні на екскурсії?

— За чим спостерігали? Що вам найбільше запам'яталося? Вдома розкажіть про екскурсію.

Тема уроку. Ознаки зими в неживій природі.

Мета: формувати уявлення про ознаки зими в неживій природі, вміння розпізнавати й описувати зимові явища в неживій природі, розвивати мислення, спостережливість, уяву, вміння аналізувати та порівнювати, складати розповідь; виховувати бажання пізнавати світ природи, бережно ставитися до неї.

Обладнання: підручник, робочий зошит, кольорові олівці, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображенням зимових пейзажів.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Яка температура повітря? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

— Що ви вивчали на попередньому уроці?

— Які ознаки першого зимового місяця? Чому він отримав таку назву?

— Які ознаки другого зимового місяця? Чому він отримав таку назву?

— Які ознаки третього зимового місяця? Чому він отримав таку назву?

— Поясніть зміст народного вислову про грудень: «Грудень землю грудить, а хату студить».

— Поясніть зміст народного вислову про січень: «Січень січе та морозить, а господар дрова з лісу возить».

— Поясніть зміст народного вислову про лютий: «Лютневі прикмети — хурделиці та замети».

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Які явища в неживій природі вам доводилося спостерігати під час зимової екскурсії?

Що нижче Сонце розташовується опівдні на небосхилі, то менше тепла і світла отримує земна поверхня. Від кількості сонячного світла і тепла залежить стан неживої природи. Сьогодні на уроці ви дізнаєтесь про стан неживої природи взимку. Ви навчитеся розповідати про зміни, що відбуваються в неживій природі взимку.

Тема сьогоднішнього уроку: «Ознаки зими в неживій природі».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з метою формування уявлення про зміну висоти Сонця над землею поверхнею взимку та зміну тривалості дня і ночі.

На зміну прохолодній осені прийшла холодна зима.

— Розгляньте малюнок на с. 109 у підручнику та дайте відповідь на запитання.

— Як змінилася висота Сонця над землею поверхнею і шлях Сонця на небосхилі з настанням зими?

Взимку півкуля, на якій ми живемо, найбільше відхилена від Сонця. Сонце в полудень перебуває дуже низько. Його промені слабо освітлюють і нагрівають земну поверхню. Тому взимку дуже холодно. Температура повітря опускається нижче від 0°C, лютують морози. Мороз — це одна з ознак зими.

Шлях Сонця на небосхилі взимку нетривалий, тому день короткий, а ніч довга.

— Пригадайте, якою була тривалість дня і ночі восени.

На початку осені тривалість дня і ночі була приблизно однаковою, по 12 годин. Упродовж жовтня і листопада дні ставали коротшими, а ночі — довгими.

22 грудня — день зимового сонцестояння. Сонце цього дня опівдні піднімається найнижче над землею поверхнею. Його шлях на небосхилі дуже короткий, тому в цей час найкоротший день і найдовша ніч у році. Після 22 грудня тривалість дня поступово збільшується, а тривалість ночі — скорочується.

Отже, взимку Сонце розташовується найнижче на небосхилі і посилає на Землю найменше світла й тепла. Шлях Сонця над землею поверхнею найкоротший, тому взимку дні найкоротші, а ночі — найдовші.

2. Практична робота з метою формування вміння робити висновки на основі спостережень за погодою та уявлення про зміни, які відбуваються в неживій природі взимку.

— Відкрийте календар погоди за грудень місяць (с. 5 у робочому зошиті) і дайте відповіді на запитання.

— Сонячні, хмарні чи похмурі дні переважають взимку?

— Які опади і як часто випадали взимку?

— Безвітряні чи вітряні дні переважали в період проведення спостережень?

— Чи були дні, коли спостерігався іній?

3. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з метою формування уявлення про ознаки зими.

Зима приходить зі своїми холодними чарами. Зима по-своєму красива й неповторна.

— Послухайте вірш «Білосніжний снігопад» і скажіть, що робить зиму такою неповторною.

Білий, білий, білий сніг
уночі на землю ліг.
Білосніжний снігопад
вкрив і лан, і ліс, і сад.
Горобину вкрив та глід,
заячий засипав слід,
і хатинку борсука,
й теплу нірку бабака. (Т. Корольова)

Із приходом зими змінюється природа. Узимку небо часто вкривають темні хмари, які низько нависають над землею поверхнею. Дмуть сильні поривчасті вітри. Мороз сковає водойми, вони вкриваються льодом. Температура повітря знижується, стає дуже холодно. Усе навколо в білому вбранні, тільки чорніють стовбури дерев. Завжди зелені ялинки та сосни стоять під білою сніговою накидкою. Усе живе ховається від лютого холоду.

— Розгляньте світлини на с. 110 у підручнику та дайте відповідь на запитання.

— Які зимові явища в неживій природі зображені на малюнках?

Сніг та іній — ще одні ознаки зими.

— Що таке сніг? На що перетворюється сніг, коли він тане?

Сніг — це опади у вигляді кристаликів льоду — сніжинок. Коли сніг тане, він перетворюється на воду. Сніговий покрив не дає теплу, яке має ґрунт, вийти на поверхню, а морозу — проникнути в ґрунт. Навіть у дуже холодні зими під снігом перезимовує насіння, підземні органи рослин і рослини, які залишаються взимку зеленими. Навесні талий сніг напуває землю водою.

Іній — це кристалики льоду, що утворюються на гілках дерев і кущів. У сонячну погоду іній яскраво виблискує, та подує вітер — і срібляста бахрома починає осипатися.

— Щоб дізнатися про ще одну ознаку зими, відгадайте загадку.

Зимно стало дуже-дуже, аж замерзли всі калюжі.

І за щічки щипле хтось. То прийшов дідусь... (Мороз).

— Чому сильні морози бувають лише взимку?

Сонце взимку виглядає з-за хмар рідше і піднімається найнижче на небосхилі, тому його промені дуже слабо нагрівають земну поверхню. Тривалість дня взимку найкоротша, а ночі — найдовша. Косі промені Сонця не встигають нагріти земну поверхню впродовж короткого дня. Температура повітря знижується, опускається нижче нуля градусів, приходять морози.

Ознаками зими є також ожеледь (тонкий шар льоду на земній поверхні) та хуртовина (сильний вітер зі снігом).

Отже, взимку Сонце в полудень піднімається найнижче на небосхилі й дуже слабо освітлює та нагріває земну поверхню. Тому взимку лютують морози, падає сніг, водойми вкриваються льодом.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 54.

— Що пропонується зробити? (Позначити «+» ознаки зими в неживій природі.)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 54.

— Що пропонується зробити? (На основі своїх спостережень намалювати сніжинки.)

Виконаємо завдання 3 в зошиті на с. 55.

— Що пропонується зробити? (Розгадати кросворд. У виділених клітинках прочитати, на чому можна кататися взимку.)

2. Завдання на застосування знань.

— Чому в народі кажуть: «Зимове Сонце — як серце мачухи: світить, а не гріє»?

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 109–110.

Провести запропоноване після статті дослідження.

Тема уроку. Як утворюється сніг і лід. Досліджуємо властивості снігу та льоду.

Мета: формувати уявлення про умови, за яких утворюються сніг і лід, вміння проводити дослідження властивостей снігу та льоду, розвивати мислення, спостережливість, уяву, вміння аналізувати та порівнювати, складати розповідь; виховувати бажання пізнавати світ природи, бережно ставитися до неї.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», шматки льоду та сніг у термосі, кольоровий папір, склянки з водою.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Яка температура повітря? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

— Що ви вивчали на попередньому уроці?

— Послухайте вірш «Зима» і назвіть основні ознаки зими, про які в ньому згадує автор.

Надійшли морози, ріки закували і березам коси інеєм прибрали. Пухова перина очі убирає, біла скатертина — ні кінця, ні краю.	Під серпанком білим трави і листочки, річка оніміла, не дзюрчать струмочки. Омертвіли лози, ледь гіллям хитають, а в полях морози та вітри гуляють. (Я. Колас)
---	---

— Як змінюється полуднева висота Сонця на небосхилі взимку?

— Як змінюється тривалість дня і ночі взимку?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Якою може бути вода? (Відповіді учнів.)

— Відгадайте загадки.

Біле, як сорочка, пухнасте, як квочка.

Крил немає, а гарно літає.

Що це за птиця, що сонця боїться? (Сніг)

Прозорий, як скло, а не вставиш у вікно. (Лід)

— Про яку воду йдеться у загадках?

— Чому сніг і лід утворюються взимку?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтесь, за яких умов утворюється сніг і лід. Ви будете досліджувати властивості снігу та льоду.

Тема сьогоднішнього уроку: «Як утворюється сніг і лід. Досліджуємо властивості снігу та льоду».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами практичної роботи та розповіді з метою формування уявлення про процес утворення снігу та льоду.

Сніг і лід — це тверда вода.

При температурі вище 0°C вода перебуває в рідкому стані. Щоб вода перейшла у твердий стан, температура має опуститися до 0°C або нижче. Коли температура доходить до точки замерзання (для води це 0°C) або опускається нижче, утворюються сніг і лід.

Отже, щоб утворився лід, температура води має опуститися до 0°C і нижче.

Утворюється сніг у хмарах, де дуже холодно. Дрібні краплинки води замерзають, перетворюючись на кристалики льоду. Кристалики збільшуються в розмірах і стають сніжинками. Падає сніг, коли температура повітря нижча від 0°.

Лід на поверхні водойми взимку утворюється тоді, коли верхні шари води в ній охолоджуються. Коли температура доходить до точки замерзання (для води це 0°C) або опускається нижче, на поверхні води починають утворюватися дрібні кристалики. Кожний такий кристалик має шість променів. З'єднуючись, кристалики перетворюються на лід.

2. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з метою формування уявлення про властивості льоду.

Сніг і лід мають свої властивості.

— Якого кольору сніг і лід? (Учитель / учителька демонструє сніг і лід.)

- Сніг білий, а лід — безбарвний.
 Результати дослідження властивостей снігу та льоду будете записувати в робочому зошиті (завд. 1, с. 56).
- Дізнатися, які ще властивості мають сніг і лід, вам допоможуть досліди, запропоновані на с. 111–112 у підручнику.
Виконаємо дослід 1.
 Візьміть в руки сніг і лід.
 — Які вони на дотик?
 Сніг і лід холодні на дотик.
Виконаємо дослід 2.
 Покладіть грудочки снігу та льоду на кольоровий папір.
 — Що ви можете сказати про колір і прозорість снігу та льоду?
 Сніг непрозорий, а лід — прозорий.
Виконаємо дослід 3.
 Стисніть у руках сніг і лід.
 — Чому грудочка снігу стала меншою, а льоду — ні?
 Сніг м'який, а лід — твердий.
 Потримайте грудочки снігу та льоду в руках.
 — Що сталося зі снігом та льодом під дією тепла? На що вони перетворилися?
 Сніг і лід під дією тепла тануть і перетворюються на воду.
Виконаємо дослід 4.
 Опустіть в одну склянку з водою грудочку снігу, а в іншу — льоду.
 — Чому вони не тонуть? Яку властивість снігу та льоду виявив цей дослід?
 Сніг і лід легші за воду.
- 3. Практична робота з метою формування умінь порівнювати властивості снігу та льоду.**
 Провівши досліди, ви дізналися, які властивості мають сніг і лід.
 — Розгляньте схему на с. 112 у підручнику та дайте відповідь на запитання.
 — Які властивості мають сніг і лід?
 — Порівняйте сніг і лід. Чим вони відрізняються? Що в них спільного?
 За результатами порівняння властивостей снігу і льоду заповніть таблицю в робочому зошиті (завд. 2, с. 56).
 Отже, сніг утворюється у хмарі та падає на земну поверхню, коли температура повітря нижча від 0°C.
 Лід утворюється під час охолодження води нижче від 0°. Сніг і лід мають спільні та відмінні властивості.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Дидактична гра «Доброзичливо — недоброзичливо».

- Пограймо в гру «Правильно — неправильно». Я читатиму твердження. Ви уважно слухаєте і, якщо твердження правильне, показуєте зелену сигнальну картку, якщо ні — червону. *(За відсутності сигнальних карток діти плескають у долоні, якщо твердження правильне. Кожне твердження діти коментують і пояснюють.)*
- Сніг і лід прозорі.
  - Сніг і лід тануть під дією тепла та перетворюються на воду.
  - Сніг білий, а лід — безбарвний.
  - Сніг і лід холодні.
  - Лід утворюється, коли температура верхніх шарів води вища 0°C.
  - Сніг падає, коли температура повітря нижча 0°C.
  - Сніг легший за воду, а лід — важчий.
  - Сніг м'який, а лід — твердий.

VII. Підсумок уроку.

- Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами *«Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...»*.
- За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.
 Картка зеленого кольору: *«Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим»*.
 Картка жовтого кольору: *«Мені потрібно трохи більше пояснень»*.
 Картка червоного кольору: *«Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!»*.

VIII. Завдання додому.

- Опрацювати статтю в підручнику на с. 111–112.
 Провести запропоноване після статті дослідження.

Тема уроку. Рослини взимку.

Мета: формувати уявлення про зимові явища в житті рослин, вміння описувати зимові явища в житті рослин, розпізнавати дерева за їх контурами та характерними ознаками; розвивати мислення, спостережливість, вміння спостерігати та зіставляти, складати розповідь; виховувати бажання пізнавати світ природи, бережно ставитися до неї.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображенням зимових явищ у житті рослин; ілюстрації рослин, які взимку залишаються зеленими.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Як утворюється сніг?
- Як утворюється лід?
- Які властивості має лід?
- Які властивості має сніг?
- Які властивості є спільними для снігу та льоду?
- Якими властивостями відрізняються сніг і лід?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Які ознаки зими в неживій природі? Які зміни в житті рослин довелося спостерігати під час зимової екскурсії в природу?

Послухайте вірш і скажіть, про життя яких організмів узимку йдеться у вірші.

У білому вбранні
зелені ялини.
Під сніг, як під ковдру,
сховались рослини.
Щоб їх не дістали
морози страшні,
щоб взимку заснути
й ожить навесні. (Н. Забіла)

Сьогодні на уроці ви довідаєтеся, як рослини переживають зиму, що допомагає їм пережити зиму, як рослини захищаються від морозів, чому хвойні дерева не скидають на зиму свої листки-хвою. Ви навчитеся розпізнавати дерева й кущі взимку.

Тема сьогоднішнього уроку: «Рослини взимку».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з метою формування уявлення про життя дерев і кущів узимку.

Узимку дуже холодно, лютують морози. Щоб вижити в таких суворих умовах, рослини ще восени підготувалися до морозної зими.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 115 у підручнику. Користуючись малюнком (форзац 2), розкажіть, як підготувалися до зими дерева, кущі та трав'янисті рослини.

Дерева й кущі взимку безлисті, вони перебувають у стані спокою. У такому стані вони здатні переживати найлютіші морози без усякої шкоди для себе. Стовбури та гілки дерев і кущів укриті корою. Кора складається із відмерлих клітин, заповнених повітрям, які погано проводять тепло. Ось чому дерева й кущі, як у доброму кожусі, витримують найлютіші морози без усякої шкоди для себе.

Хоча на деревах і кущах немає листків, проте на гілках залишаються зимувати живими бруньки. Всі зимуючі бруньки з осені перебувають у стані спокою. Усередині бруньки містяться зачатки листків і квіток. Від холоду вони захищені товстими, водонепроникними лусками з восковим нальотом.

— Розгляньте на с. 115 у підручнику світлину, на якій зображено гілку з бруньками. Зверніть увагу на шкірясті лусочки коричневого кольору, якими вони вкриті.

Ви можете пробудити гілочку від сну, поставивши її наприкінці зими в посудину з водою у приміщенні.

— Які дерева залишаються зеленими взимку?

Якщо взимку більшість дерев і кущів стоять без листя, то ялина і сосна милують око зеленими листочками-хвоїнками, припорошеними снігом. Листки хвойних дерев укрите шкіркою, яка втримує вологу, тому хвоїнки випаровують менше вологи, ніж широкі листки листяних дерев і кущів. Саме тому хвойні дерева не скидають на зиму листки.

2. *Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про життя трав'янистих рослин узимку.*

— Пригадайте, якими бувають трав'яністі рослини за тривалістю життя.

— Які ви знаєте однорічні трав'яністі рослини? Як вони готуються до зими?

Однорічні трав'яністі рослини (лобода, горох, грицики, пшениця тощо) відмирають. Зиму вони переживають у вигляді насіння, яке перезимовує у ґрунті. Насіння перебуває у стані спокою. Воно не проростає, тому що холодно та недостатньо вологи. Сухе насіння не гине навіть під час найсильніших морозів.

— Що виросте із насіння навесні?

Навесні із насіння виростуть нові рослини, які зацвітуть та знову утворять насіння.

Отже, однорічні трав'яністі рослини переживають зиму у вигляді насіння, яке перезимовує у ґрунті, укриту шаром снігу.

— Які ви знаєте багаторічні трав'яністі рослини? Як вони готуються до зими?

Багаторічні трав'яністі рослини (гладіолус, жоржина, конвалія, підсніжник, кульбаба, конвалія, нарцис тощо) переживають зиму у вигляді насіння, а також цибулин і кореневищ, які містяться у ґрунті. Укриваючи землю наче ковдрою, сніг захищає насіння та підземні органи рослин від морозів. Що більше снігу, то легше рослинам пережити зиму.

— Що виросте із кореневищ, цибулин і бульб навесні?

Навесні із цибулин, кореневищ і бульб виростуть нові рослини, які зацвітуть та утворять насіння.

Отже, багаторічні трав'яністі рослини переживають зиму у вигляді насіння, цибулин, бульб і кореневищ, які перезимовують у ґрунті, укриту шаром снігу.

Деякі рослини залишаються зеленими під снігом усю зиму.

— Розгляньте малюнок на с. 116 у підручнику та дайте відповідь на запитання.

— Які трав'яністі рослини зимують під снігом зеленими?

Суниці, барвінок, озима пшениця, а також верес, журавлина, копитняк зимують під снігом зеленими. Під шаром снігу вони не замерзають.

— Які трав'яністі рослини першими цвітуть навесні? Чому вони зацвітають, як тільки зійде сніг?

Ранньоквітучі рослини (підсніжники, проліска, ряст) взимку ростуть і розвиваються під шаром опалого листя і снігу. У них з'являються листочки та пуп'янки квітів, які з настанням тепла розпускаються.

Отже, взимку рослини перебувають у стані спокою. Їх ріст і розвиток не припиняється, а тільки сповільнюється.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. *Робота в зошиті з друкованою основою.*

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 57.

— Що пропонується зробити? (*З'єднати лініями назви дерев і кущів з їхнім виглядом узимку.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 58.

— Що пропонується зробити? (*Розгадати кросворд. У виділених клітинках прочитати назву рослини, яка зимує під снігом зеленою.*)

2. *Завдання на застосування знань.*

— Чому в народі кажуть: «Багато снігу — багато хліба»?

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 115–116.

Провести запропоноване після статті дослідження.

Тема уроку. Тварини взимку.

Мета: формувати уявлення про зміни в природі, які відбуваються із настанням зими, та їх вплив на життя тварин; продовжувати виробляти вміння розпізнавати птахів рідного краю; розвивати мислення, спостережливість, вміння працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати міркування та доводити їх, узагальнювати, робити висновки; виховувати спостережливість, естетичне сприйняття навколишнього світу, бажання охороняти природу.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображенням осілих птахів, звірів рідного краю, зразки годівничок для птахів.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Як пристосувалися до зими дерева та кущі?
- Як пристосувалися до зими однорічні трав'янисті рослини?
- Як пристосувалися до зими багаторічні трав'янисті рослини?
- Які трав'янисті рослини залишаються зеленими всю зиму? Чому вони не гинуть у морози?
- Які трав'янисті рослини не припиняють свого росту взимку?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Чи можна побачити комах узимку?
- Куди вони поділися? Пригадайте, як комахи готувалися до зими.
Взимку комах немає. Усі вони поховалися в захищені місця: під опале листя, у ґрунт, під кору дерев, у трухляві пеньки, щоб пережити холод і голод.
- Як готувалися до зими птахи та звірі?
- За якими птахами та звірами можна було спостерігати під час зимової екскурсії в природу?
Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, як зимують птахи та звірі, як можна допомогти птахам пережити голодні часи. Ви будете вчитися допомагати осілим птахам узимку. Ви будете продовжувати вчитися розпізнавати тварин рідного краю.
Тема сьогоднішнього уроку: «Тварини взимку».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та роботи в парі (групі) з метою формування уявлення про життя осілих птахів узимку.

- Головна турбота тварин узимку — роздобути корм.
- Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 117 у підручнику. Користуючись малюнком (форзац 2), розкажіть, як зимують птахи та звірі.
  - Як називають птахів, які залишаються у нас зимувати?
  - Наведіть приклади осілих птахів.
Не всі птахи відлітають до теплих країв. Частина їх залишається з нами взимку. Це — осілі птахи: горобці, сороки, галки, голуби, дятли, синиці, ворони, сойки, щиглики.
  - Хто з вас бачив цих птахів у природі? Що можете про них розповісти?
  - Чому ці птахи не відлітають у теплі краї?
Осілі птахи взимку знаходять собі їжу: ягоди калини, горобини, бузини, жолуді та насіння рослин, личинок комах, яких дістають з-під кори дерев.
Горобці, галки, ворони, сороки, синиці, граки тримаються поблизу людських осель і живляться харчовими відходами.
Дятел узимку споживає насіння, яке дістає із шишок сосни та ялини, горіхи, жолуді. Своїм міцним дзьобом він добуває з-під кори комах і гусениць.

- Сойка, щоб поживитися, розшукує запаси жолудів, які зробила восени.
Узимку в наших краях гостюють птахи, які мандрують у пошуках корму.
- Виконайте наступне завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 117 у підручнику. Розгляньте та назвіть птахів, які мандрують у пошуках корму. Яких із них та де саме ви бачили?
- Серед птахів є такі, яких можна побачити лише взимку. Це — чечітки, снігурі, омелюхи. Ці птахи прилітають до нас із холодних країв у пошуках поживи. Чечітки живляться насінням берези або вільхи, омелюхи й снігурі — ягодами. Навесні вони повертаються в рідні краї.
- Яких осілих птахів можна часто зустріти взимку біля людських осель?
- Деякі з наших зимуючих птахів (горобці, галки, ворони, сороки, граки) тримаються поблизу житла людей і живляться різними відходами. У холодні дні вони сидять, настобурчивши пір'я, а у відлигу купаються, влаштовують бійки. Ночують ці птахи в захищених від вітру місцях, під дахами будинків, у кущах, на деревах.

2. *Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про життя звірів узимку.*

Усю осінь звірі були зайняті підготовкою до зими: вони линяли, запасали на зиму корми, посилено жилися. Різні звірі зимують по-різному. Їжак, ховрах, хом'як впадають у зимову сплячку. Вони сплять так міцно, що їх неможливо розбудити. Чуткіше дрімають бурій ведмідь і борсук. Пережити зиму їм дозволяють запаси жиру.

Ранньої зими, щойно випаде сніг, ведмеді залягають у барліг. Тепло й затишно у ведмежих барлогах. Тільки-но вдарять люті морози, ведмеді засинають. Наприкінці зими у ведмедиць народжуються безпомічні ведмежата. Ведмедиця годує їх своїм молоком. А коли прийде весняне тепло, виведе їх із барлогу.

- Розгляньте на с. 118 у підручнику малюнок, на якому зображена ведмедиця з ведмежатком.

Та не всі звірі зимку сплять. Багато з них ведуть активний, діяльний спосіб життя.

Білка, миша, кріт, бобер узимку живляться заготовленими восени кормами.

Лисиця та вовк полюють на дрібних тварин (мишей, полівок, птахів, зайців).

Дикий кабан добуває їжу з-під снігу, поїдаючи жолуді, комах, мишей. Заєць, козуля, лось, олень живляться гілками та корою дерев і кущів, сухою травою.

Отже, зимку тварини зайняті пошуками кормів. Звірі, які не впадають у сплячку, живляться запасами кормів або бродять у пошуках їжі.

3. *Бесіда з метою формування умінь допомагати птахам узимку.*

Зимівля птахів пов'язана з труднощами добування необхідної кількості поживи. Це зумовлюється зменшенням кількості їжі (зникнення багатьох комах, обсипання насіння, ягід), наявністю снігового покриву.

- Від чого потерпають птахи взимку?

Найбільше птахи зимку потерпають від голоду. Головна турбота птахів зимку — роздобути корм.

- Розгляньте на с. 118 у підручнику світліну, на яких зображена годівничка для птахів.

Щоб допомогти птахам вижити зимку, підготовуйте їх ягодами калини та горобини, насінням соняшника, кавуна, гарбуза. Для синиць прив'яжуйте на мотузочці шматочок свіжого несолоного сала.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 59.

- Що пропонується зробити? (*Розгадати кросворд «Птахи». У виділених клітинках прочитати, що найстрашніше для птахів узимку.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 59.

- Що пропонується зробити? (*Дати відповіді на запитання.*)

Виконаємо завдання 3 в зошиті на с. 60.

- Що пропонується зробити? (*Використовуючи слова для довідки, записати назви тварин й указати лініями, хто як зимує.*)

VII. Підсумок уроку.

- Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

- За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 117–118.

Провести запропоноване після статті дослідження.

Тема уроку. Зимові розваги. Як одягатися взимку.

Мета: формувати уявлення про правила безпечної поведінки під час зимових розваг і носіння відповідного одягу; виробляти вміння добирати одяг, відповідний для зимових розваг; розвивати мислення, спостережливість, вміння працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати міркування та доводити їх, узагальнювати, робити висновки; виховувати бажання дбати про своє здоров'я.

Обладнання: підручник, робочий зошит, кольорові олівці, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», кольорові олівці, ілюстрації із зображенням осілих птахів, звірів рідного краю.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

— Що ви вивчали на попередньому уроці?

1. Дидактична гра «Упізнай птаха».

Учитель / учителька демонструє зображення осілих птахів (горобця, сороки, сойки, грака, дятла, синиці). Учні мають впізнати птаха, назвати його і розповісти, чим він живиться взимку.

2. Фронтальна бесіда.

- Що найбільше дошкуляє птахам узимку?
- Чому деякі птахи не відлітають у теплі краї?
- Як можна допомогти зимуючим птахам?
- Розкажіть, як ви допомагаєте зимуючим птахам. Які птахи прилітали до вашої годівнички?
- Які звірі взимку впадають у сплячку та зимовий сон? Чому вони сплять взимку?
- Які звірі ведуть взимку активний спосіб життя? Чому вони не впадають у сплячку?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Як ви проводите взимку свій вільний час? (*Відповіді учнів.*)
- Яке у вас є зимове спортивне спорядження?
- У які ігри можна гратися взимку на свіжому повітрі?

Коли на вулиці все сніжно-біле і невеликий морозець, час діставати санчата, лижі чи ковзани та вирушати на зимову прогулянку. Незабаром зимові канікули. У вільний час можна буде гратися і розважатися на свіжому повітрі.

Щоб відчутися всю радість зимових розваг та отримати користь від відпочинку на свіжому повітрі, потрібно знати й виконувати правила безпеки.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, яких правил безпечної поведінки потрібно дотримуватися, щоб перебування на свіжому повітрі взимку було корисним для здоров'я. Ви також довідаєтеся, як потрібно одягатися взимку, коли збираєтеся на прогулянку. Ви будете вчитися оцінювати поведінку дітей і добирати одяг для зимових розваг.

Тема сьогоднішнього уроку: «Зимові розваги. Як одягатися взимку».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про правила, яких потрібно дотримуватися під час зимового відпочинку на свіжому повітрі.

- Розгляньте ілюстрації на с. 119 у підручнику, прочитайте текст до них і дайте відповідь на запитання.
- Яких правил потрібно дотримуватися під час зимового відпочинку на свіжому повітрі?

Гратися потрібно на подвір'ї або дитячому майданчику. Спускатися з гірки на санчатах чи лижах можна у безпечних місцях, подалі від дороги, будівельних майданчиків, водойм.

Кататися на ковзанах варто тільки на обладнаній ковзанці у дворі, на спортивному майданчику, у парку чи на стадіоні. Не можна кататися на ковзанах на замерзлих водоймах.

2. Практична робота в парі (групі) з елементами розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про наслідки небезпечної поведінки дітей узимку та правила безпечної поведінки на льоду.

- Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 120 у підручнику. Користуючись малюнками, розкажіть, якими можуть бути наслідки небезпечної поведінки дітей узимку.

1-ша група розказує, якими можуть бути наслідки небезпечної поведінки дівчинки, яка катається на ковзанах;

2-га група розказує, якими можуть бути наслідки небезпечної поведінки хлопчика, який з'їжджає з гірки на санчатах.

Приємно і корисно покататися на ковзанах по дзеркальній поверхні вкритої кригою водою. Але під кригою небезпека — студена вода, у яку можна потрапити, якщо трісне крига.

Щоб не потрапити під лід:

- виходьте лише на міцну кригу, яка утворюється після тривалих морозів;
- не перевіряйте товщину льоду ударами ніг;
- не наближайтеся до заростей очерету та кущів, темних плям на льоду — там тонкий лід, оминайте ополонки;
- не виходьте на лід наодинці і не заходьте далеко від берега.

Якщо ж сталася біда, кличте на допомогу. Не панікуйте, обіпріться грудьми на кригу, розкиньте широко руки, вибирайтеся з води і повзіть до берега.

Взимку на вас чекають санки, ковзани, лижі та розваги на снігу та льоду. Ви залюбки з'їжджаєте з гірки на санчатах чи лижах. Проте не забувайте, що такі розваги мають бути подалі від небезпечних місць: дороги, залізничної колії, будівельних майданчиків, кар'єрів, урвищ, щоб не отримати травм.

3. *Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про те, як потрібно одягатися для зимових розваг на свіжому повітрі.*

— Який одяг ви вибираєте, коли вирушаєте на зимову прогулянку?

Одяг і взуття мають надійно захищати від холоду, вітру й снігу та не заважати рухатися.

Збираючись на зимову прогулянку, правильно вдягайтеся. Одяг і взуття для зимових розваг мають бути не лише теплими, а й зручними.

Надійно захистять вас від холоду теплий светр, штани, вовняні шарпетки, рукавички, шапка та шарф. Куртка чи комбінезон мають бути водонепроникними та легкими, не заважати вам під час прогулянки. Взуття вибирайте на підшві, яка не ковзає.

Від довгого перебування на морозному повітрі можна обморозити ніс, вуха, шкіру на обличчі, руки, ноги. Якщо вас почало морозити, шкіра стала дуже холодною, блідою і втратила чутливість — це ознаки обмороження.

Щоб не сталося обмороження:

- не гуляйте, коли надворі сильний мороз і вітер;
- перед тим як йти на зимову прогулянку, поїжте;
- одягайтеся так, щоб вуха, руки і ноги були добре захищені від холоду та вітру;
- якщо відчули, що намочили ноги, негайно йдіть додому;
- час від часу перевіряйте чутливість шкіри обличчя, вух, носа та кінцівок.

Отже, щоб перебування на свіжому повітрі взимку було корисним для здоров'я, дотримуйтеся правил безпечної поведінки під час зимових розваг. Носіть теплий та зручний одяг і взуття.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 61.

— Що пропонується зробити? (*Зафарбувати кружечки в зелений колір, якщо діти дотримуються правил безпечної поведінки під час зимових розваг, а в червоний — якщо ні. Пояснити, чому ви так вважаєте.*)

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 119–120.

Провести запропоноване після статті дослідження.

Виконати завдання для роботи в парі (групі).

Щоб запам'ятати все, що дізналися про зиму, створити лепбук «Зима в природі».

Тема уроку. Твої обов'язки вдома.

Мета: узагальнити та розширити уявлення про обов'язки дітей вдома; формувати вміння виконувати домашні обов'язки, спостерігати і формулювати висновки, порівнювати, працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження, складати розповіді за ілюстраціями; розвивати мислення, спостережливість; виховувати бажання виконувати свої домашні обов'язки.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего».

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

— Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Як ви розумієте слово «обов'язок»? (Відповіді учнів.)

— Якими є ваші обов'язки вдома?

Обов'язок — це зобов'язання перед іншими людьми, які потрібно виконувати. У вас, як у дітей, є свої обов'язки. Найголовнішим обов'язком удома є турбота про всіх, хто живе з вами.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які обов'язки вдома можуть виконувати діти.

Тема сьогоднішнього уроку: «Твої обов'язки вдома».

IV. Вивчення нового матеріалу.

Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи в парі (групі) з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про обов'язки, які діти можуть виконувати вдома.

Ваша домівка — це місце, де ви живете, відпочиваєте, навчаєтеся. Щоб удома було зручно й затишно, щоб панувала злагода й любов, усі мають виконувати свої домашні обов'язки.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 4–5 у підручнику. Користуючись малюнками, розкажіть, які обов'язки вдома можуть виконувати діти. Поміркуйте, яка ще домашня робота під силу дітям. (Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів, узагальнює й доповнює їх.)

Вам, безумовно, хочеться, щоб у вашому домі було затишно й чисто. Тому оселю потрібно прибирати. І тут ваша допомога дорослим буде дуже доречною.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 5 у підручнику. Користуючись малюнками, розкажіть, яку роботу із прибирання оселі можуть виконувати діти. (Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів, узагальнює й доповнює їх.)

Пропилососити, зібрати іграшки, витерти пил з меблів, позамітати, поскладати свій одяг у шафу, доглянути за домашнім улюбленцем, помити підлогу, прибрати своє робоче місце — це справи, які під силу дітям. Ваші рідні й близькі будуть вдячні за допомогу.

— Які ваші домашні обов'язки? Чи завжди ви сумлінно й без нагадувань їх виконуєте?

Отже, виконуючи свої домашні обов'язки, ви проявляєте турботу про своїх рідних і близьких людей.

V. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 5².

— Що пропонується зробити? (Дописати речення.)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 5.

— Що пропонується зробити? (Позначити «+», які обов'язки ви виконуєте вдома. Дописати, що ще ви робите вдома.)

VI. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 4–5. Провести запропоноване після статті дослідження.

² Я досліджую світ. Робочий зошит для 2 класу закладів загальної середньої освіти. У 2 ч. Ч. 2 / І. Жаркова, Л. Мечник. — Тернопіль : Підручники і посібники, 2022. — 64 с.

Тема уроку. Твої обов'язки в школі.

Мета: узагальнити та розширити уявлення про обов'язки дітей у школі; формувати вміння виконувати обов'язки в школі, спостерігати і формулювати висновки, порівнювати, працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження, складати розповіді за ілюстраціями; розвивати мислення, спостережливість; виховувати бажання пізнавати навколишній світ, виконувати свої шкільні обов'язки.

Обладнання: підручник, робочий зошит, кольорові олівці, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего».

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер? Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Як ви розумієте слово «обов'язок»?
- Які обов'язки вдома можуть виконувати діти? Наведіть приклади.
- Які обов'язки вдома виконуєте ви?
- Яку роботу із прибирання оселі можуть виконувати діти? Наведіть приклади.
- Яку роботу із прибирання оселі виконуєте ви?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Які правила поведінки учнів у школі вам відомі? (*Відповіді учнів.*)
Правила поведінки в школі потрібні для того, щоб у школі був порядок, щоб для всіх учнів були належні умови для навчання.
Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, якими є ваші обов'язки в школі.
Тема сьогоднішнього уроку: «Твої обов'язки в школі».

V. Вивчення нового матеріалу.

Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи в парі (групі) з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про шкільні обов'язки учнів.

Ваш головний обов'язок у школі — це навчання. Ви маєте сумлінно здобувати знання, учитися досліджувати навколишній світ. Щоб навчання було успішним, вашим обов'язком є дотримання правил поведінки в школі.

- Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 6–7 у підручнику. Розгляньте малюнки. Прочитайте й обговоріть свої обов'язки в школі. Поміркуйте, чи всі обов'язки ви сумлінно виконуєте. (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів, узагальнює й доповнює їх.*)
- Пригадайте правила безпечної поведінки на уроці, перерві, у шкільній їдальні, на шкільному подвір'ї. Виконуючи шкільні обов'язки, ви дізнаєтеся багато нового, матимете чимало друзів і здобудете повагу вчителів.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

- Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 6.
- Що пропонується зробити? (*Позначити «+», як потрібно поводитися, щоб виконувати свої обов'язки в школі.*)
Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 7.
- Що пропонується зробити? (*Зафарбувати кружечки в зелений колір, якщо діти виконують свої обов'язки в школі, а в червоний — якщо ні. Пояснити, чому ви так вважаєте.*)

2. Завдання на застосування знань.

- Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване після статті на с. 7 у підручнику. Розіграйте запропоновані сценки.

VII. Підсумок уроку.

- Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».
- За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VIII. Завдання додому.

- Опрацювати статтю в підручнику на с. 6–7.

Тема уроку. Працелюбність та лінощі.

Мета: узагальнити та розширити уявлення про працелюбність та лінощі; формувати вміння розрізняти працелюбну та ліниву людину, спостерігати і формулювати висновки, порівнювати, працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження, складати розповіді за ілюстраціями; розвивати мислення, спостережливість; виховувати бажання виховувати в себе риси характеру працелюбної людини.

Обладнання: підручник, робочий зошит, кольорові олівці, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего».

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

- Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?
- Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
  - Яким є ваш головний обов'язок у школі?
  - Якими ще є обов'язки учнів у школі?
  - Які обов'язки в школі виконуєте ви?
  - Чому потрібно виконувати свої обов'язки в школі?
-
-
-

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Пригадайте, чим відрізняються між собою люди. (*Відповіді учнів.*)
Люди відрізняються між собою зовнішнім виглядом і характером. Зовнішність — це всі видимі ознаки людини. Характер — це якості людини, які виявляються в її поведінці та вчинках.
Кожному з вас властиві певні риси характеру, від яких залежать успіхи в навчанні та ставлення до праці, стосунки з іншими людьми та ставлення до себе.
  - Які риси характеру є позитивними, такими, які цінують у людях? (*Відповіді учнів.*)
Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, кого називають працелюбною людиною, а кого — лінивою. Ви також довідаєтеся, які риси характеру властиві працелюбній людині, а які — лінивій.
Тема сьогоднішнього уроку: «Працелюбність та лінощі».
-
-
-

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи в парі (групі) з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про працелюбність як позитивну рису характеру людини.

- З частин яких слів складається слово «працелюбність»? (*Відповіді учнів.*)
- Чому людина повинна працювати?
- Яку працю виконуєте ви?
Працелюбність — це любов до праці. Працелюбна людина старанно, із задоволенням і натхненням виконує роботу. Усе, чим ви користуєтеся, створено працею багатьох людей. Одні люди виростили овочі та фрукти, спекли хліб. Інші — звели будинок і школу.
- Які риси характеру, на вашу думку, властиві працелюбній людині? (*Відповіді учнів.*)
Працелюбній людині властиві такі риси характеру, як наполегливість, упевненість, допитливість, самостійність.
- Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 8 у підручнику. Користуючись малюнками, розкажіть, чому дітей можна назвати працелюбними. (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів, узагальнює й доповнює їх.*)
Ваша праця у школі — навчатися, щоб здобути знання. Без знань ви не зможете, коли виростете, прокласти дорогу чи звести будинок, лікувати людей чи навчати дітей. Удома ваша праця — це виконання до-

машніх обов'язків, допомога дорослим членам сім'ї. Охоче виконуйте роботу — і ви досягнете успіхів. Працьовитих людей усі поважають.

---

2. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи в парі (групі) з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про лінощі як негативну рису характеру людини.

— Яке слово є протилежним до слова «працелюбність»? (Відповіді учнів.)

Протилежним до слова «працелюбність» є слово «лінощі».

Лінощі — це відсутність бажання працювати, схильність до неробства.

— Яку людину, на вашу думку, називають лінивою?

Лінива людина не хоче працювати, долати труднощі, вона не заслуговує на повагу.

— Які риси характеру, на вашу думку, властиві лінивій людині? (Відповіді учнів.)

Лінивій людині властиві такі риси характеру, як млявість, бездіяльність, недбалість, невпевненість у своїх силах.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 9 у підручнику. Користуючись малюнками, розкажіть, кого з дітей можна назвати працелюбними, а кого — лінивими. Хто з дітей вам подобається? Чому? (Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів, узагальнює й доповнює їх.)

Можливо, лінь з'являється тому, що людина не може знайти себе і їй просто все не цікаве. Але є й такі речі, які потрібно робити в будь-якому разі. Наприклад, виконати домашнє завдання чи прибирати своє робоче місце.

З лінивою людиною не хочеться мати справу. Вона очікує, що за неї все зроблять інші, постійно набридає своїми проханнями, нерідко прикидається безпомічною. Лінива людина підводить інших, на неї не можна поклатися і вже поготів від неї не варто чекати якоїсь допомоги.

Отже, праця — це життєва необхідність людини. Працелюбну людину всі поважають. З лінно потрібно боротися.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 8.

— Що пропонується зробити? (Позначити «+», якщо ви вмієте це робити. Дописати, що це ви вмієте робити вдома.)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 9.

— Що пропонується зробити? (Позначити «+» риси характеру, які, на вашу думку, властиві вам.)

2. Завдання на застосування знань.

— Чому в народі кажуть: «Маленька праця краща за велике безділля»?

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 8–9.

Тема уроку. Людяність, вдячність і співчуття.

Мета: формувати уявлення про такі риси характеру, як людяність, вдячність, співчуття; формувати вміння розрізняти ці позитивні риси характеру, спостерігати і формулювати висновки, порівнювати, працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження, складати розповіді за ілюстраціями; розвивати мислення, спостережливість; виховувати бажання проявляти людяність, вдячність, співчуття.

Обладнання: підручник, робочий зошит, кольорові олівці, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего».

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

— Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
  - Яку людину називають працелюбною?
  - Які риси характеру властиві працелюбній людині?
  - Наведіть приклади вчинків працелюбної людини.
  - Яку людину називають лінивою?
  - Які риси характеру властиві лінивій людині?
  - Наведіть приклади вчинків лінивої людини.
-
-
-

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Якими ознаками людина відрізняється від тварин? (Відповіді учнів.)

— За які риси цінують і поважають людину?

Людина, на відміну від тварин, здатна розмовляти, працювати, мислити. Їй властиві такі риси характеру, як працьовитість, чесність, повага, ввічливість тощо.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про такі позитивні риси характеру людини, як людяність, вдячність і співчуття.

Тема сьогоднішнього уроку: «Людяність, вдячність і співчуття».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами практичної роботи в парі (групі) та з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про людяність як позитивну рису характеру людини.

— Яке слово лежить в основі слова «людяність»? (Відповіді учнів.)

Слово «людяність» має в своїй основі слово «людина». Це означає, що людяність властива саме людям. Це найвища ознака, що вирізняє людину з-поміж тварин.

Людяність — це ознака справжньої людини, це любов і повага до інших людей.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 12 у підручнику. Користуючись малюнками, розкажіть, у яких вчинках проявляється людяність. (Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів, узагальнює й доповнює їх.)

— Які ще вчинки можна назвати людяними? Наведіть приклади. (Відповіді учнів.)

— Які людяні вчинки доводилося робити вам?

Людяність проявляється у ваших повсякденних учинках. Не сваріться, не ображайте інших. Допоможіть, коли є така потреба. Ваше людяне ставлення до інших буде запорукою доброго ставлення до вас.

Людям властиво допомагати одне одному, захищати та підтримувати в скрутну хвилину. Кожна людина, коли відчуває підтримку, любов і повагу, почувається щасливою. Недарма в народі кажуть: «Добре діло роби сміло» або «Живи добрше, буде всім миліше».

2. Бесіда з елементами практичної роботи в парі (групі) та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про вдячність як позитивну рису характеру людини.

Вдячність — це готовність віддячити за зроблене добро.

— Виконайте перше завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 13 у підручнику. Користуючись малюнками, розкажіть, якими словами можна виразити вдячність. (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів, узагальнює й доповнює їх.*)

В українській мові є велика кількість слів і словосполучень, якими можна висловити свою вдячність, наприклад, за любов та турботу рідних та близьких, за вірну дружбу, за вчасно надану допомогу тощо.

Це слова:

- Щиро дякую! Щиро вдячний!
- Приношу щирі слова подяки.
- Сердечно (щиросердно) вам дякую!
- Дякую від щирого серця!
- Прийміть мою найсердечнішу (найщирішу) подяку!

3. Бесіда з елементами практичної роботи в парі (групі) з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про співчуття як позитивну рису характеру людини.

Співчуття — це здатність відгукуватися на чужий біль, чужу біду, чуйне ставлення до чийось переживань. Цю рису характеру може мати тільки добра і чуйна людина, уважна до оточуючих.

— Виконайте наступне завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 13 у підручнику. Користуючись малюнками, розкажіть, у яких вчинках проявляється співчуття. (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів, узагальнює й доповнює їх.*)

Співчуття — це вміння вислухати того, хто в біді. Коли людина розповідає про те, що трапилося, і багатьом їй уважно слухають і переживають за неї, то проблема здається вже не такою страшною. В колі близьких і чуйних людей вона не почувается самотньою, вона розуміє, що може розраховувати на підтримку і допомогу. Члени сім'ї та справжні друзі завжди виявляють співчуття.

Отже, завжди проявляйте свою людяність, вдячність і співчуття до інших людей. Це буде запорукою такого ж ставлення до вас.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 10.

— Що пропонується зробити? (*З'єднати лініями частини речень і прочитати їх.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 10.

— Що пропонується зробити? (*Використовуючи довідку, записати слова, протилежні за значенням.*)

Виконаємо завдання 3 в зошиті на с. 10.

— Що пропонується зробити? (*Прочитати і записати прислів'я, починаючи з виділеного слова. Пояснити, чому так кажуть.*)

Виконаємо завдання 4 в зошиті на с. 11.

— Що пропонується зробити? (*Зафарбувати кружечки в зеленій колір, якщо проявляються людяність, вдячність і співчуття, а в червоний — якщо ні. Пояснити, чому ви так вважаєте.*)

2. Завдання на застосування знань.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване після статті на с. 13 у підручнику. Обговоріть, чи завжди поведінка дітей у вашому класі є людяною. Чи завжди ви дякуєте за допомогу та проявляєте співчуття до тих, хто поруч?

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— З якими новими словами ви сьогодні ознайомилися?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 12–13.

Тема уроку. Спілкування. Умови взаєморозуміння.

Мета: формувати уявлення про спілкування та його види, правила спілкування, вміння спілкуватися, щоб знайти взаєморозуміння, спостерігати і формулювати висновки, порівнювати, працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження, складати розповіді за ілюстраціями; розвивати мислення, спостережливість; виховувати бажання дотримуватися правил спілкування.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего».

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

— Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Дидактична гра «Що правильно, а що — ні?».

— Що ви вивчали на попередньому уроці?

— Я буду читати речення. Ви уважно слухаєте і, якщо у вчинках дітей проявляється людяність, вдячність і співчуття, показуєте зелену сигнальну картку, якщо ні — червону. (За відсутності сигнальних карток діти плескають у долоні, якщо твердження правильне. Кожне неправильне твердження коментують і виправляють.)

- Захистити друга чи подругу від кривдника.
- Допомогти перехожому зібрати продукти, які випали з пакета.
- Заспокоїти подругу, яка загубила гаманець.
- Не звернути увагу на страждання друга чи подруги, які впали й боляче вдарилися.
- Взяти подарунок і сказати, що у вас така річ вже є.
- Виготовити листівку й привітати зі святом бабусю та дідуся, які піклуються про вас.
- Не подякувати мамі за смачний обід.
- Поступитися місцем у транспорті людині похилого віку.
- Запитати друга чи подругу, чому в них поганий настрій, поговорити з ними.

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— З ким ви спілкуєтесь в школі, а з ким — удома? (Відповіді учнів.)

— Навіщо людині потрібне спілкування?

Людина не може жити без спілкування з іншими людьми. Щодня ми з кимось зустрічаємося, обмінюємося повідомленнями, ділимося своїми новинами, думками, почуттями і переживаннями.

Вам постійно доводиться спілкуватися зі своїми рідними, друзями, однокласниками, учителями й іншими людьми.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтесь, як потрібно спілкуватися, щоб знайти взаєморозуміння зі співрозмовником.

Тема сьогоднішнього уроку: «Спілкування. Умови взаєморозуміння».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами практичної роботи з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про спілкування та його види.

Без спілкування ви не обходитеся жодного дня. Спілкуючись ви навчаєтесь, розвиваєтесь, отримуєте життєвий досвід, розв'язуєте проблеми, які у вас виникають тощо.

Спілкування — це місток між людьми, завдяки якому вони отримують інформацію, обмінюються думками, враженнями, намагаються порозумітися.

— Розгляньте малюнки на с. 14 у підручнику та дайте відповідь на запитання.

— Як люди можуть спілкуватися між собою? (Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів, узагальнює й доповнює їх.)

Спілкуватися можна усно чи письмово, на відстані телефоном або через інтернет. Щоб вас зрозуміли, коли ви спілкуєтеся словами, потрібно уміти чітко й зрозуміло викласти свою думку.

Спілкуватися можна також без слів: поглядом, усмішкою, виразом обличчя, жестами, рухами голови, потиском рук, поставою.

Наприклад, усмішка означає доброзичливість або задоволення. Коли людина «знизує плечима», то вона не знає або не розуміє, про що йдеться. Кивання головою означає «так».

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване після статті на с. 15 у підручнику. Продемонструйте, як можна без слів:

- привітатися;
- попрощатися;
- повідомити, що сподобалося;
- виявити своє невдоволення;
- продемонструвати своє здивування;
- заперечити;
- показати, що сумно.

2. *Бесіда з елементами практичної роботи в парі (групі) з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про умови взаєморозуміння під час спілкування.*

Щоб знайти взаєморозуміння зі співрозмовником, потрібно вміти спілкуватися. Якщо ви вмієте спілкуватися, то не буде сварок, суперечок, непорозумінь. У всіх буде гарний настрій. Допоможуть знайти взаєморозуміння з людьми слова ввічливості.

— Які ви знаєте слова вибачення? (*Вибачте, я не навмисне; пробачте.*)

— Які ви знаєте слова подяки? (*Дякую, спасибі, щиро дякую.*)

— Які ви знаєте слова звертання? (*Будь ласка, перепрошую, дозвольте потурбувати.*)

— Які ви знаєте слова побажання? (*Щасливої дороги, будьте здорові.*)

— Які ви знаєте слова вітання з дорослими? (*Добрий день, добрий вечір, доброго ранку.*)

— Які ви знаєте слова вітання з однолітками? (*Привіт, здоров.*)

— Які ви знаєте слова прощання з дорослими? (*До побачення, прощайте.*)

— Які ви знаєте слова прощання з однолітками? (*Бувай, до зустрічі, будь здоров.*)

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 15 у підручнику. Розгляньте малюнки. Прочитайте й обговоріть, як потрібно чинити, щоб знайти взаєморозуміння зі співрозмовником. (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів, узагальнює й доповнює їх.*)

Отже, дотримуйтеся правил спілкування — і ви знайдете взаєморозуміння зі співрозмовником.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. *Робота в зошиті з друкованою основою.*

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 12.

— Що пропонується зробити? (*Позначити «+» правильні твердження.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 12.

— Що пропонується зробити? (*З'єднати лініями частини речень і прочитати їх. Пояснити, чому так кажуть.*)

2. *Завдання на застосування знань.*

— Чому в народі кажуть: «Що маєш казати — наперед обміркуй»?

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— З якими новими словами ви сьогодні ознайомилися?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «*Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим.*».

Картка жовтого кольору: «*Мені потрібно трохи більше пояснень.*».

Картка червоного кольору: «*Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!*».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 14–15.

Тема уроку. Твої друзі.

Мета: формувати уявлення про правила товаришування, вміння товаришувати, спостерігати і формулювати висновки, порівнювати, працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження, складати розповіді за ілюстраціями; розвивати мислення, спостережливість; виховувати бажання дотримуватися правил товаришування.

Обладнання: підручник, робочий зошит, кольорові олівці, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего».

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

- Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?
- Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
  - З ким ви зазвичай спілкуєтеся?
  - Для чого люди спілкуються?
  - Як можна спілкуватися?
  - Продемонструйте, як можна без слів привітатися, заперечити, повідомити, що вам приємно тощо.
  - Які слова допоможуть знайти порозуміння під час спілкування?
  - Як потрібно чинити, щоб знайти взаєморозуміння зі співрозмовником?
-
-
-
-

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Чи є у вас друзі? Як їх звати? (Відповіді учнів.)
  - Чому ви з ними дружите?
Справжнє багатство — мати друзів, які розуміють вас, розділяють ваші думки, інтереси та уподобання. Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, якими мають бути справжні друзі. Ви також дізнаєтеся, яких правил потрібно дотримуватися, щоб мати справжніх друзів.
Тема сьогоднішнього уроку: «Твої друзі».
-
-
-
-

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами практичної роботи з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про те, якими мають бути справжні друзі.

Уявіть, що на Землі, крім вас, нікого немає. Довкола є все, чого можна бажати. Ви можете робити все, що хочеться. Але чи довго це все принесе вам радість? Чи добре людині бути самій?

- Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 16 у підручнику. Розгляньте малюнки. Хто з дітей відчувається щасливим? Чому? (Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів, узагальнює й доповнює їх.)

Щасливими почуваються друзі, яким разом весело проводити час, гратися, спілкуватися, ділитися своїми думками та інтересами.

Мабуть, усі люди хочуть мати вірних, добрих, надійних друзів, які завжди вислухають, підтримають у важку хвилину, дадуть пораду. Із друзями завжди цікаво спілкуватися, відпочивати та гратися.

- Розгляньте малюнки на с. 16 у підручнику та дайте відповідь на запитання.

- Якими мають бути справжні друзі?

Справжні друзі — вірні, щирі, щедрі, добрі, увічливі. Із друзями можна ділитися своїми думками, гратися, займатися спортом, гуляти та відпочивати. У вас і ваших друзів можуть бути спільні інтереси та захоплення.

- Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 17 у підручнику. Користуючись малюнками, розкажіть, які спільні інтереси мають друзі. Поділіться, чим ви любите займатися з друзями. (Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів, узагальнює й доповнює їх.)

У друзів, зазвичай, є спільні інтереси та захоплення, які їх об'єднують. Та найголовніше — друзі довіряють одне одному, діляться своїми думками, таємницями, тобто покладаються одне на одного.

2. *Бесіда з елементами практичної роботи в парі (групі) з метою формування уявлення про правила товаришування.*

Мабуть вам відомо, що хтось має багато друзів, а в деякого — їх немає, або зовсім мало.

— Поміркуйте, чому так буває.

Щоб мати справжніх друзів, треба вміти товаришувати.

— Що, на вашу думку, потрібно робити, щоб мати справжніх друзів?

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 17 у підручнику. Прочитайте правила товаришування й обговоріть, як ви їх розумієте. Поміркуйте, чи дотримуетесь ви всіх правил товаришування.

- Поважайте тих, з ким дружите.
- Що вимагаєте від друга — вимагайте від себе.
- Не ображайте нікого.
- Завжди говоріть правду та не вихваляйтеся.
- Будьте щирими і ніколи не заздріть.
- Підтримуйте друзів, допомагайте їм у біді.

Отже, дотримуйтеся правил товаришування — і матимете справжніх друзів.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. *Робота в зошиті з друкованою основою.*

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 13.

— Що пропонується зробити? (*Позначити «+» риси характеру, які допомагають мати багато друзів.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 13.

— Що пропонується зробити? (*Розфарбувати малюнки, на яких зображено те, чим ви любите займатися з друзями.*)

Виконаємо завдання 3 в зошиті на с. 14.

— Що пропонується зробити? (*Зафарбувати кружечки в зелений колір, якщо діти поведуться, як справжні друзі, а в червоний — якщо ні. Пояснити, чому ви так вважаєте.*)

2. *Завдання на застосування знань.*

— Чому в народі кажуть: «Якщо друг у тебе є, життя радісним стає»?

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване після статті на с. 17 у підручнику. Наведіть приклади вчинків:

- які зміцнюють дружбу;
  - які руйнують дружбу.
-
-
-

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— З якими новими словами ви сьогодні ознайомилися?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 16–17.

Тема уроку. Умови співпраці.

Мета: формувати уявлення про умови співпраці в колективі, правила успішної командної роботи, вміння працювати в команді, спостерігати і формулювати висновки, порівнювати, працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження, складати розповіді за ілюстраціями; розвивати мислення, спостережливість; виховувати бажання пізнавати навколишній світ, дотримуватися правил командної роботи.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего».

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер? Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Якими мають бути справжні друзі?
- Які інтереси та захоплення можуть об'єднувати друзів? Наведіть приклади.
- Яких правил товаришування потрібно дотримуватися, щоб мати справжніх друзів?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— З ким вам доводиться співпрацювати, тобто виконувати роботу спільними зусиллями? (Відповіді учнів.)
Вам доводиться співпрацювати з однокласниками, коли ви виконуєте роботу в парі чи групі, з друзями, коли граєте в командні ігри тощо.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, яких правил потрібно дотримуватися, щоб робота в команді була успішною.

Тема сьогоднішнього уроку: «Умови співпраці».

V. Вивчення нового матеріалу.

Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи в парі (групі) з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про правила успішної командної роботи.

Напевно, вам траплялося спостерігати, як маленькі мурашки дружно переносять вантаж, набагато більший за них самих; як вони гуртом захищають свій мурашник і відбудовують його.

Вам також доводиться співпрацювати з іншими людьми. Це може бути завдання на уроці, спільний проект, командний вид спорту чи хобі.

- Розгляньте малюнки. на с. 21 у підручнику та дайте відповіді на запитання.
- Хто раніше впорається із завданням? Кому було легше це зробити? Чому? (Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів, узагальнює й доповнює їх.)

Щоб спільне завдання було виконане успішно, потрібно дотримуватися правил командної роботи.

- Що, на вашу думку, потрібно робити, щоб робота в колективі була успішною?
- Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 21 у підручнику. Прочитайте й обговоріть правила успішної командної співпраці. Доповніть перелік своїми правилами.

Пам'ятайте, ви — частина команди. Без вас команді буде важко, так само як і вам без команди!

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 15.

- Що пропонується зробити? (Позначити «+» правильні твердження.)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 15.

- Що пропонується зробити? (З'єднати лініями частини прислів'їв і прочитати їх. Пояснити, чому так кажуть.)

2. Завдання на застосування знань.

- Чому в народі кажуть: «Один у полі не воїн»?

VII. Підсумок уроку.

- Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 21.

Тема уроку. Кого називають вихованою людиною.

Мета: формувати уявлення про те, яку людину називають вихованою, про поведінку вихованої людини, вміння поводитися як вихована людина, спостерігати і формулювати висновки, порівнювати, працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження, складати розповіді за ілюстраціями; розвивати мислення, спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати бажання поводитися як вихована людина.

Обладнання: підручник, робочий зошит, кольорові олівці, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего».

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер? Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

— Доповніть правила успішної командної роботи.

- Перед початком роботи потрібно... (*розподілити ролі в команді*).
- Доручену справу слід виконувати... (*вчасно та ретельно*).
- У разі потреби належить... (*допомагати іншим*).
- Одне одного потрібно слухати... (*уважно*).
- Думку кожного варто... (*поважати*).
- Працювати потрібно... (*активно*).
- Якщо хочете щось сказати, треба... (*підняти руку*).

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Як потрібно поводитися в школі, гостях, громадських місцях? (*Відповіді учнів.*)

Вам вже відомо, що серед людей потрібно поводитися ввічливо, ставитися з повагою до людей, які вас оточують, не заважати їм. Про людину, яка так поводить, кажуть, що вона вихована. З вихованою людиною приємно спілкуватися, дружити, працювати та відпочивати.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, яку людину називають вихованою. Ви також дізнаєтеся, як має поводитися вихована людина.

Тема сьогоднішнього уроку: «Кого називають вихованою людиною».

V. Вивчення нового матеріалу.

Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи в парі (групі) з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про поведінку вихованої людини.

Вихованою називають людину, яка вміє гідно поводитися серед людей, є чемною та ввічливою. Вихована людина доброзичлива, вона турбується про те, щоб нікому не заподіяти незручностей.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 22–23 в підручнику. Прочитайте правила товаришування й обговоріть, як ви їх розумієте. Поміркуйте, чи дотримуетесь ви всіх правил товаришування.

Пам'ятайте: вихована людина вміє гідно поводитися, вона доброзичлива та ставиться до людей з повагою.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 16.

— Що пропонується зробити? (*Зафарбувати кружечки в зелений колір, якщо дітей можна назвати вихованими, а в червоний — якщо ні. Пояснити, чому ви так вважаєте.*)

2. Завдання на застосування знань.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване після статті на с. 23 в підручнику. Обговоріть, чи завжди ваші однокласники поведуться як виховані люди. Наведіть приклади поведінки, які гідні вихованої людини, і які — ні.

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 22–23.

Тема уроку. Охайність.

Мета: формувати уявлення про те, яку людину називають охайною, що робити, щоб бути охайною людиною, вміння спостерігати і формулювати висновки, порівнювати, працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження, складати розповіді за ілюстраціями; розвивати мислення, спостережливість; виховувати бажання пізнавати навколишній світ, бути охайною людиною.

Обладнання: підручник, робочий зошит, кольорові олівці, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего».

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер? Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

— Що ви вивчали на попередньому уроці?

— Яку людину називають вихованою?

— Як має поводитися вихована людина? Наведіть приклади поведінки вдома, у школі, громадських місцях, під час спілкування з іншими людьми.

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Які ранкові та вечірні гігієнічні процедури ви виконуєте? Хто складає вдома ваші речі? (Відповіді учнів.)

Вам вже відомо, що для збереження здоров'я, щодня треба виконувати ранкові та вечірні гігієнічні процедури, тримати в чистоті й порядку свій одяг і взуття, підтримувати чистоту й порядок вдома та в школі.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, яку людину називають охайною. Ви також довідаєтеся, що потрібно робити, щоб бути охайною людиною. Тема сьогоднішнього уроку: «Охайність».

V. Вивчення нового матеріалу.

Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи в парі (групі) з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про охайність та розуміння того, що потрібно робити, щоб бути охайною людиною.

Чи приємно спілкуватися з людиною у невипраному та зім'ятому одязі, у якої брудні руки та нерозчесане волосся? Мабуть, набагато втішніше бачити перед собою чепурну людину в чистому, випрасуваному одязі та вичищеному взутті.

Людина, яка стежить, щоб її тіло, одяг, взуття були чистими, підтримує лад там, де живе, працює чи навчається, є охайною.

— Розгляньте малюнки. на с. 24 в підручнику та дайте відповіді на запитання.

— Кого з дітей можна назвати охайним, а кого — ні? Чому? (Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів, узагальнює й доповнює їх.)

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 25 у підручнику. Користуючись малюнками, розкажіть, що потрібно робити, щоб бути охайним (охайною).

Пам'ятайте, щоб бути охайною людиною, потрібно дотримуватися правил особистої гігієни, стежити за чистотою одягу та взуття, підтримувати лад і чистоту у своїй кімнаті, на робочому місці вдома та в школі.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 17.

— Що пропонується зробити? (Позначити «+», якщо виконуєте написане.)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 18.

— Що пропонується зробити? (Зафарбувати кружечки в зелений колір, якщо дітей можна назвати охайними, а в червоний — якщо ні. Пояснити, чому ви так вважаєте.)

2. Завдання на застосування знань.

— Чому в народі кажуть: «Кожен хоче прийти туди, де порядок і чистота»?

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 24–25.

Провести запропоноване після статті дослідження.

Тема уроку. Твоя країна — Україна. Символи держави.

Мета: продовжувати формувати уявлення про Україну та її державні символи, вміння спостерігати і формулювати висновки, порівнювати, працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження, складати розповіді за ілюстраціями; розвивати мислення, спостережливість; виховувати патріотичні почуття, любов до Батьківщини.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», державний прапор України, гімн України (аудіо- чи відеозапис).

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

- Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?
- Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Яку людину називають охайною?
- Що потрібно робити, щоб бути охайною людиною?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Яку назву має країна, де ви живете? Чому її називають Батьківщиною? *(Відповіді учнів.)*

Батьківщина — це рідна домівка, земля, де ви народилися й зростаєте. У кожної людини Батьківщина асоціюється з дорогим і милим серцю містом чи селом, з людьми, які там проживають, з рідними та близькими. Цією домівкою для нас є Україна.

Сьогодні на уроці ви продовжите дізнаватися більше про свою Батьківщину — Україну, про її державні символи. Ви також довідаєтеся, як потрібно шанувати державні символи.

Тема сьогоднішнього уроку: «Твоя країна — Україна. Символи держави».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді з метою розширення формування уявлення про Україну — незалежну державу.

- Чим для вас є Україна? *(Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів, узагальнює й доповнює їх.)*

Україна — це наша Батьківщина. У кожного вона лише одна. Недарма слово «Батьківщина» співзвучне зі словом «батьки». Наша Батьківщина славиться своєю неповторною природою, містами та селами, відомими людьми.

Україна велика за розмірами. З поміж майже 200 країн світу, вона на 46 місці за розмірами своєї території. Україну населяють понад 40 мільйонів людей.

Україна — країна з багатоміліардною історією, яка виникла понад тисячу років тому. Та лише порівняно недавно вона стала незалежною державою.

- Пригадайте, коли святкують День Незалежності України.

24 серпня 1991 року Україна стала незалежною державою.

- Як відзначають День Незалежності України? Які урочисті заходи проводять у містах і селах до цього свята? *(Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів, узагальнює й доповнює їх.)*

До Дня Незалежності України проводять військовий парад в столиці України місті Києві, святкові концерти, фестивалі, покладання квітів до пам'ятних знаків і пам'ятників видатним українцям, спортивні змагання, виставки та перегляд фільмів про Україну, квести тощо.

2. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи в парі (групі) з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про державні символи України.

Як і кожна незалежна держава, України має свої символи.

- Пригадайте, які державні символи має Україна.

Символами країни є:

- герб — знак держави;
- прапор — полотнище певних кольорів і розмірів;
- гімн — урочиста пісня, яка прославляє державу.

Державною мовою в Україні є українська мова. Нею мають володіти всі громадяни України.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 29 у підручнику. Опишіть державні символи України. Що вам нагадують кольори Державного Прапора України? (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів, узагальнює й доповнює їх.*)

Державний герб — це символ, який презентує країну як суверенну незалежну державу. За основу Малу Державного Герба нашої країни взяте зображення золотого тризуба на синьому тлі. Тризуб — це стародавній символ, який був зображений на печатках і монетах київських князів понад тисячу років тому.

Державний Прапор України — це стяг, який складається з двох однакових горизонтальних смуг: верхньої — синього кольору, нижньої — жовтого. У народі він символізує синє небо над золотим полем пшениці. 23 серпня, напередодні Дня Незалежності, відзначають День Державного Прапора України.

— Де зображують Малий Державний Герб України? Де вам доводилося бачити Державний Прапор України?

Герб і прапор України постійно розміщені на головних державних установах.

— Розгляньте на світлині (с. 30 у підручнику) Державний Прапор і Малий Державний Герб України над Верховною Радою України.

Тимчасово прапор України вивішують на будинках і спеціальних жердинах — флагштоках, коли відзначають державні свята.

Малий Державний Герб і Державний Прапор України зображені на паспорті та свідоцтві про народження громадянина України, дипломах й атестатах про освіту, печатках, грошах, поштових марках, службових посвідченнях, штампах, бланках державних установ.

Зображення тризуба та прапора України використовують на одязі військових збройних сил України, на формі спортсменів, які беруть участь у міжнародних змаганнях, де представляють Україну.

— Пригадайте слова Державного Гімну України. (*Учитель / учителька вмикає аудіо- або відео виконання Державного Гімну України.*)

Понад 150 років тому вперше прозвучала пісня «Ще не вмерла України і слава, і воля», яка набагато пізніше стала Державним Гімном України. Автором слів гімну є Павло Чубинський, а музики — Михайло Вербицький.

— Де вам доводилося чути Державний Гімн України?

Виконанням Державного Гімну України розпочинають та закінчують урочисті заходи (наприклад, початок і завершення навчального року, урочисті збори тощо).

3. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про шанобливе ставлення до державних символів України.

— Розгляньте світлини нас. 30 у підручнику та дайте відповідь на запитання.

— Як потрібно поводитися, коли вносять чи виносять Державний Прапор України, виконують Гімн? (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів, узагальнює й доповнює їх.*)

Під час підняття, спуску, внесення або винесення Державного Прапора України проводжають його стоячи обличчям до стяга. Під час виконання Державного Гімну України потрібно встати. Не можна зневажливо спотворювати слова чи музику Державного Гімну України. За неповагу та наругу над державними символами України передбачена відповідальність згідно із законом.

Пам'ятайте, Україна — це ваша Батьківщина, яку потрібно любити й шанувати її державні символи.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 19.

— Що пропонується зробити? (*З'єднати лініями частини прислів'їв і прочитати їх.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 19.

— Що пропонується зробити? (*Дописати речення.*)

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 29–30.

Провести запропоноване після статті дослідження.

Тема уроку. Твої права як члена суспільства.

Мета: формувати уявлення про права дитини як члена суспільства, вміння користуватися своїми правами, спостерігати і формулювати висновки, порівнювати, працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження, складати розповіді за ілюстраціями; розвивати мислення, спостережливість; виховувати бажання пізнавати навколишній світ, бути достойним членом суспільства.

Обладнання: підручник, робочий зошит, кольорові олівці, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего».

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер? Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Чому Україна — ваша Батьківщина? Коли Україна стала незалежною державою?
- Які є державні символи України? Розкажіть про них.
- Як потрібно ставитися до державних символів України?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Які ви маєте громадянські права? (Відповіді учнів.)

Ви — члени суспільства. Як і в кожного члена суспільства, у вас є громадянські права, тобто те, що має забезпечити суспільство. Це право на життя та його захист, охорону здоров'я, повноцінне харчування, освіту й розвиток своєї особистості, відпочинок, житло, повагу своєї людської гідності.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які особливі права, крім громадянських, мають у суспільстві діти.

Тема сьогоднішнього уроку: «Твої права як члена суспільства».

V. Вивчення нового матеріалу.

Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи в парі (групі) з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про права дітей у суспільстві.

Крім прав, які має кожен член суспільства, є ще права, які стосуються виключно дітей. До 18 років діти мають особливі права, тому що потребують виняткового захисту, піклування та допомоги.

У 1990 році набула чинності Конвенція про права дитини. Цей документ визнаний в усьому світі, зокрема й в Україні. У ньому викладено права дитини.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 31 у підручнику. Розгляньте символи, які позначають права дитини. Прочитайте й обговоріть, як ви розумієте права дитини, викладені в Конвенції прав дитини. (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів, узагальнює й доповнює їх.*)

Усі країни світу, які підписали Конвенцію про права дитини, узяли на себе обов'язок забезпечувати кожній дитині рівні права.

Пам'ятайте, ви — члени суспільства. До 18 років — ви діти. У вас є права члена суспільства та права дитини.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 20.

— Що пропонується зробити? (*Зафарбувати кружечки в зелений колір, якщо права дітей не порушено, а в червоний — якщо порушено. Пояснити, чому ви так вважаєте.*)

2. Завдання на застосування знань.

- Якими правами члена суспільства та правами дитини ви користуєтесь?
- Хто має дбати про дотримання ваших прав?

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 31–32.

Тема уроку. Твої обов'язки як члена суспільства.

Мета: формувати уявлення про обов'язки дитини як члена суспільства, вміння спостерігати і формулювати висновки, порівнювати, працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження, складати розповіді за ілюстраціями; розвивати мислення, спостережливість; виховувати бажання пізнавати навколишній світ, виконувати свої обов'язки як члена суспільства.

Обладнання: підручник, робочий зошит, кольорові олівці, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего».

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

— Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

— Що ви вивчали на попередньому уроці?

— Які права ви маєте в суспільстві як діти? Розкажіть про них.

— Якими правами дитини в суспільстві ви користуєтесь?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Які ви маєте громадянські обов'язки? (*Відповіді учнів.*)

Ви — члени суспільства. Як і в кожного члена суспільства, у вас є громадянські обов'язки, тобто те, що ви маєте неухильно виконувати. Це обов'язок шанувати державні символи України, навчатися, не завдавати шкоди природі та культурній спадщині, не посягати на права та гідність інших громадян.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтесь, які обов'язки ви маєте як члени суспільства — людської спільноти.

Тема сьогоднішнього уроку: «Твої обов'язки як члена суспільства».

V. Вивчення нового матеріалу.

Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи в парі (групі) з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про обов'язки дітей у суспільстві.

Ви, як члени суспільства, маєте не лише права, а й обов'язки, тобто те, що потрібно неухильно виконувати.

— Які обов'язки ви маєте вдома? (*Відповіді учнів.*)

— Якими є ваші обов'язки в школі?

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 33–34 в підручнику. Розгляньте малюнки. Прочитайте й обговоріть обов'язки дітей у суспільстві. (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів, узагальнює й доповнює їх.*)

Пам'ятайте, щоб бути гідним членом суспільства, ви маєте неухильно виконувати свої обов'язки.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 21.

— Що пропонується зробити? (*Позначити «+» правильні твердження.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 21.

— Що пропонується зробити? (*Прочитати зашифрований вислів, починаючи з виділеного слова. Записати та запам'ятати його.*)

2. Завдання на застосування знань.

— Чи всі обов'язки в суспільстві ви виконуєте?

— Що вам потрібно ще розпочати робити, щоб бути гідним членом суспільства?

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 33–34.

Тема уроку. Київ — столиця України.

Мета: формувати уявлення про столицю України — місто Київ, його визначні місця та пам'ятки, вміння спостерігати і формулювати висновки, порівнювати, працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження, складати розповіді за ілюстраціями; розвивати мислення, спостережливість; виховувати бажання пізнавати свою Батьківщину, патріотичні почуття.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації, відео-матеріали про Київ.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

- Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?
- Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
  - Які права ви маєте в суспільстві як діти? Розкажіть про них.
  - Якими правами дитини в суспільстві ви користуєтесь?
-
-

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Яке місто є столицею України? (*Відповіді учнів.*)
  - Чи доводилося вам бути в Києві? Що вам запам'яталося?
Київ — столиця нашої Батьківщини. Це найбільше місто України.
Сьогодні на уроці ви дізнаєтесь, чим славиться Київ — стародавнє місто нашої Батьківщини.
Тема сьогоднішнього уроку: «Київ — столиця України».
-
-

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з елементами бесіди з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про Київ — столицю України.

За легендою, понад 1500 років тому на високій горі, що на березі Дніпра, князь Кий зі своїми братами Щеком, Хоривом і сестрою Либіддю заснували місто. Назвали його на честь засновника Києвом. Сусідні гори, на яких оселилися молодші брати, отримали назви Хоревиця і Щекавиця. На честь сестри одну з річок назвали Либідь.

— Розгляньте світлину на с. 38 у підручнику, на якій зображено пам'ятник засновникам Києва. Опишіть пам'ятник. (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів, узагальнює й доповнює їх.*)

Пам'ятник засновникам Києва на Дніпрі є символом столиці України, уособлює її багаторічну історію. Він розташований на набережній Дніпра біля відомого мосту Патона. Встановлений пам'ятник був на честь 1500-річчя з дня заснування Києва. Скульптурна композиція виконана у формі човна, на якому встановлено фігури братів Кия, Щека і Хорива та їхньої сестри Либідь — легендарних засновників Києва.

Головна вулиця Києва — Хрещатик.

— Розгляньте світлину на с. 38 у підручнику, на якій зображено Хрещатик. Опишіть її. (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів, узагальнює й доповнює їх.*)

Хрещатик — справжнє серце Києва. Назва вулиці, вважають, походить від назви місцевості «Хрещата долина», на якій вона розташована. Хрещатик — дуже широка вулиця.

На вулиці завдовжки більше кілометра є дуже гарні будинки з величними колонами та ліпшиною, багато цікавих і знаменитих пам'яток. Починається Хрещатик з Європейської площі, на якій розташований Український дім. Гуляючи Хрещатиком, можна потрапити на Майдан Незалежності. Тут часто організовують концерти та інші розважальні заходи. Завершує головну вулицю Києва Бессарабська площа — одне з найдавніших місць столиці.

У Києві розташовані центральні органи влади України: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Верховний Суд. Тут працює Президент України.

У Києві працює багато промислових підприємств, на яких виробляють різноманітну техніку, літаки, кораблі, ліки, будівельні матеріали, одяг і взуття, продукти харчування.

Київ — центр освіти та науки в нашій країні. Тут функціонують багато різноманітних навчальних закладів: шкіл, коледжів, університетів. Найбільшим університетом є Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

2. Розповідь з елементами бесіди та практичної роботи з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про пам'ятки та визначні місця Києва.

Київ — дуже мальовниче місто, у якому багато пам'яток старовини, пам'ятників, театрів, музеїв, картинних галерей, бібліотек, навчальних закладів. Не лише багатолюдні широкі проспекти є в столиці, а й невеликі тихі вулички, парки та сквери. Поряд із старовинними будівлями зведено сучасні будинки.

— Розгляньте світлини на с. 39 у підручнику та дайте відповідь на запитання.

— Які пам'ятки та визначні місця є в Києві? (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів і доповнює їх.*)

Майдан Незалежності — центральна площа Києва. Свою назву він отримав у 1991 році після проголошення незалежності України. Зазвичай у вихідні та святкові дні рух транспорту заборонений. У цей час на Майдані організують святкові концерти, ярмарки, святкові шоу, народні гуляння тощо. У центрі площі розташований монумент на честь незалежності України. На Майдані Незалежності стоїть пам'ятник-фонтан на честь засновників Києва та багато інших цікавих об'єктів.

Андріївська церква — пам'ятка архітектури та живопису, збудована 260 років тому на крутому березі Дніпра. Навколо церкви є тераса, з якої можна побачити старовинну частину міста та Дніпро.

Парк «Володимирська гірка» розташований на одному з пагорбів на березі Дніпра. Тут встановлений пам'ятник князю Володимиру Великому — хрестителю Русі-України. У парку схилом Володимирської гірки прокладено фунікулер — рейковий транспортний засіб з двома вагонами, яким можна дістатися на гору та спуститися донизу.

Ляльковий театр розміщений у споруді, яка нагадує казковий палац. Навколо театру розкинулось дитяче казкове містечко, у якому є фонтан, квіткові клумби, лавочки для відпочинку, скульптури казкових персонажів тощо.

Пам'ятник Богдану Хмельницькому на Софійській площі — один із символів Києва. Софійська площа розташована в центральній частині Києва й названа на честь Софійського собору, збудованого князем Ярославом Мудрим понад майже тисячу років тому.

Національний ботанічний сад імені М. М. Гришка — один із найбільших ботанічних садів Європи. Він створений для проведення досліджень у галузі охорони природи. Тут можна побачити колекції живих рослин з різних куточків світу. Візитівкою ботанічного саду є Сад бузків (сирингарій), у якому ростуть понад 1000 кущів бузку різних кольорів. Під час цвітіння бузку, зазвичай у травні, сад відвідують тисячі людей, щоб помилуватися красою.

Отже, Київ — столиця України. Це велике, красиве, старовинне та, водночас, сучасне місто.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 22.

— Що пропонується зробити? (*Розгадати кросворд «Україна».*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 22.

— Що пропонується зробити? (*Підписати назви пам'яток Києва.*)

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— З якими новими словами ви сьогодні ознайомилися?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 38–39.

Провести запропоноване після статті дослідження.

Підготувати розповідь про одне із пам'ятних місць Києва.

Тема уроку. Подорожуємо Україною. Найбільші міста України.

Мета: формувати уявлення про великі міста України, їх визначні місця та пам'ятки, вміння спостерігати і формулювати висновки, порівнювати, працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження, складати розповіді за ілюстраціями; розвивати мислення, спостережливість; виховувати бажання пізнавати свою Батьківщину, патріотичні почуття.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації, відео-матеріали про великі міста України.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

— Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

— Що ви вивчали на попередньому уроці?

— Що вам відомо про заснування Києва?

— Чим славиться Київ?

— Які пам'ятки та визначні місця є в Києві?

— Презентуйте повідомлення про одне з пам'ятних місць Києва.

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Яку назву має місто (село), де ви живете? (*Відповіді учнів.*)

— У яких містах України вам доводилося бувати?

Україна — це країна, у якій багато великих і малих міст, сіл і селищ.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які великі міста є в Україні, чим вони славляться та які визначні місця та пам'ятки там є.

Тема сьогоднішнього уроку: «Подорожуємо Україною. Найбільші міста України».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з елементами бесіди з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про великі міста України.

Найбільшим містом України є його столиця — місто Київ. Великими містами є також Харків, Одеса, Дніпро, Донецьк, Луганськ, Запоріжжя, Львів, Миколаїв, Вінниця, Сімферополь, Херсон, Полтава.

Великі міста — це наукові, культурні та промислові центри нашої країни, де багато наукових установ, університетів, музеїв, парків, театрів, історичних і культурних пам'яток. На заводах і фабриках великих міст виробляють літаки, військову техніку, трактори, кораблі, електровози, вагони, космічні апарати.

Одеса та Херсон мають морські порти. У Миколаєві, Запоріжжі та Дніпрі діють річкові порти.

Харків — друге за величиною місто в Україні, один із найбільших промислових центрів. У Харкові багато машинобудівних заводів, на яких виробляють трактори, танки, верстати, інструменти, двигуни для різноманітних транспортних засобів тощо. На хімічних підприємствах виготовляють лаки та фарби, пластмаси, медичні препарати, косметику тощо.

Одеса — морський порт, місто на узбережжі Чорного моря. В Одесі виробляють добрива, верстати, сільськогосподарську техніку, будівельні матеріали, одяг, взуття, тканини. Це і туристичний центр України, курортне місто. На узбережжі Чорного моря працює багато будинків відпочинку, дитячих оздоровчих таборів.

Львів — одне з найдавніших міст нашої країни. Його називають культурною столицею України, тому що тут розташована найбільша кількість пам'яток старовини. У самому центрі міста розкинулася площа Ринок, вік будівель на якій сягає понад 400 років. Кожний будинок на площі Ринок має свій неповторний вигляд. У Львові виробляють електроприлади, трамваї, тролейбуси, автобуси, кондитерські вироби, різноманітні напої, майонез тощо.

Запоріжжя — великий промисловий центр на річці Дніпро. Тут працюють металургійні підприємства, на яких виплавляють сталь, чавун та інші метали. На машинобудівних підприємствах з металів виготовляють літаки, вертольоти, верстати, легкові автомобілі, інструменти, підйомні крани.

2. Розповідь з елементами бесіди та практичної роботи з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про пам'ятки та визначні місця великих міст України.

— Розгляньте світлини на с. 40–41 у підручнику та дайте відповідь на запитання.

— Які пам'ятки та визначні місця є в найбільших містах України? (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів і доповнює їх.*)

Потьомкінські сходи в Одесі поєднують центр міста з Морським вокзалом на березі Чорного моря. Сходи, збудовані понад 150 років тому, налічують 192 сходинки.

Андріївська церква — пам'ятка архітектури та живопису, збудована 260 років тому на крутому березі Дніпра. Навколо церкви є тераса, з якої можна побачити старовинну частину міста та Дніпро.

Будинок державної промисловості в Харкові розташовується на центральній площі Свободи. Збудований майже 100 років тому, коли Харків був столицею України. Це був перший 13-ти поверховий хмарочос. Зараз у будинку державної промисловості розміщені органи влади та офісні приміщення.

Набережна в Дніпрі — найдовша в Європі набережна вздовж річки, яка є візитівкою міста і улюбленим місцем для прогулянок. Простягається майже на 30 км із зеленим бульваром посередині. Тут багато квітів, газонів, дерев і фонтанів. Від набережної прямують 5 мостів, які з'єднують правий і лівий береги Дніпра.

Кругла площа в Полтаві — символ міста. Вона справді кругла, її перетинають 8 алей. У центрі площі височіє пам'ятник — монумент Слави, навколо якого простягається парк, у якому багато різноманітних дерев, кущів, квіткових клумб. По колу площі розташовані 8 будинків.

Парк «Високий замок» у Львові розташований на Замковій горі. Парк має нижню та верхню тераси. Тут ростуть каштани, клени, явори, ясени, липи, берези, тополі та інші дерева. Окрасою парку є ясенева та каштанова алеї на нижній терасі. На верхній терасі є оглядовий майданчик, з якого видно краєвиди Львова.

Херсонська фортеця — фортеця в місті Херсон. До наших днів збереглися дві кам'яні брами, будівлі Адміралтейського арсеналу та Катерининського собору. Зараз на території колишньої фортеці розташований парк і кіноконцертний зал.

Фонтан «Рошен» у Вінниці збудований на річці Південний Буг. Це найбільший в Україні плавучий фонтан, висота струменя якого сягає 60 м. Фонтан обладнаний лазерним проектором і величезним водним екраном, на якому демонструють лазерне музичне та танцювальне шоу.

Острів Хортиця в Запоріжжі — найбільший острів на Дніпрі, одне із семи чудес України. Понад 400 років тому на острові були укріплення запорізьких козаків «Запорозька Січ». Зараз на території острова відтворено козацькі курені, оборонні вежі, огорожу, дерев'яну церкву, січовий майдан та інші споруди, які колись були на території Запорозької Січі.

Отже, великі міста України — це наукові, культурні та промислові центри. У них є багато різноманітних пам'яток та визначних місць.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 23.

— Що пропонується зробити? (*З'єднати лініями назви пам'яток і визначних місць із назвами міст, де вони розташовані.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 23.

— Що пропонується зробити? (*Підкреслити назви великих міст України, у яких вам довелося побувати.*)

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 40–41.

Підготувати розповідь про одне з великих міст України, його пам'ятки та визначні місця.

Тема уроку. Природні багатства України.

Мета: формувати уявлення про природні багатства України та їх використання, вміння спостерігати і формулювати висновки, порівнювати, працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження, складати розповіді за ілюстраціями; розвивати мислення, спостережливість; виховувати бажання пізнавати свою Батьківщину, патріотичні почуття.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації, відео-матеріали про природні багатства України.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

- Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?
- Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
  - Які великі міста є в Україні?
  - Чим славляться великі міста в Україні?
  - Які пам'ятки та визначні місця є у великих містах України?
  - Презентуйте повідомлення про одне з великих міст України, про його пам'ятки й визначні місця.
-
-

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- У яких куточках України вам доводилося бути? Що вам запам'яталося? (Відповіді учнів.)
Україна — це країна з різноманітними природними багатствами.
Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які природні багатства є в нашій країні та як їх використовують люди.
Тема сьогоднішнього уроку: «Природні багатства України».
-
-

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з елементами бесіди та практичної роботи з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про природні багатства України та їх використання.

- Розгляньте світлини на с. 42 у підручнику та дайте відповіді на запитання.
- Які природні багатства є в Україні? Як використовують природні багатства країни? (Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів і доповнює їх.)

Гори Карпати — найвищі гори України, які простягаються кількома гірськими хребтами. Найвища гора Карпат, Говерла, має висоту 2061 м. У Карпатах протікають річки Дністер, Тиса, Прут. Тут розташоване мальовниче високогірне озеро Синевир. Біля підніжжя Карпат ростуть листяні ліси із дуба, граба, липи, клена, бука, а схили вкриті хвойними лісами із ялини, ялиці, модрина. На верхів'ях розкинулися полонини, укриті трав'янистою рослинністю. У лісах живе багато різноманітних тварин. У Карпатах є нафта, природний газ, сірка, мінеральні лікувальні води.

Головне багатство Карпат — ліси. Деревину, які заготовляють у горах, використовують у будівництві, для виготовлення меблів, паперу. Карпати — чудове місце відпочинку.

Мішаний ліс займає значну частину території України, яку називають Українським Поліссям. Тут випадає багато опадів, протікають великі річки, багато боліт та озер. У мішаному лісі ростуть сосна, дуб, граб, береза, ясен, липа, вільха. З куців — ожина, шипшина, малина, ліщина, чорниця. Багато трав'янистих рослин і грибів. Мішані ліси — місце проживання різноманітних тварин. Деревину цих лісів використовують для виготовлення паперу, меблів, будівельних матеріалів.

Чорнозем — найродючіший ґрунт, займає більше половини території України. На чорноземах вирощують різноманітні культурні рослини.

Річка Дністер — одна з великих річок України (третя за величиною після Дніпра та Південного Бугу). Свій початок Дністер бере в Карпатах і впадає в Чорне море. У його водах живе багато різноманітної риби, на берегах селяться водоплавні птахи. На берегах Дністра розкинулося багато міст і сіл.

На Дністрі багато ставків, які використовують для розведення риби. На річці побудовано три гідроелектростанції, на яких виробляють електроенергію. Дністер — місце відпочинку.

Озеро Світязь — найглибше озеро в Україні. Його найбільша глибина сягає 60 м. Озеро багате рибою. На березі, де сосни, берези й дуби подекуди підступають до самої води, побудовано багато баз відпочинку. Озеро приваблює туристів чистою водою, повітрям і пляжами.

Чорне море — найбільше море України. Його найбільша глибина сягає понад 2000 м. У Чорному морі живе багато різноманітної риби та дельфіни. Тут виловлюють сардину, скумбрію, камбалу, судака та іншу цінну рибу. На узбережжі Чорного моря побудовані порти (Одеса, Херсон, Миколаїв), із яких курсують вантажні та пасажирські пароплави.

Хороша погода, тепла морська вода, піщані пляжі зробили узбережжя Чорного моря улюбленим місцем відпочинку. Тут багато курортів, баз відпочинку, дитячих оздоровчих таборів.

2. Розповідь з елементами бесіди і практичної роботи з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про гірські породи, які видобувають в Україні, та їх використання.

— Пригадайте, що таке гірські породи.

Гірські породи — це тіла неживої природи, які містяться в надрах Землі та на її поверхні. Наша країна багата на різноманітні гірські породи.

— Розгляньте світлини на с. 43 в підручнику та дайте відповіді на запитання.

— Які гірські породи видобувають в Україні? Для чого їх використовують? (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів і доповнює їх.*)

Кам'яне вугілля — горюча гірська порода, яку використовують як паливо та сировину для виробництва пластмас, фарб, лаків, добрив тощо. У нашій країні пласти кам'яного вугілля залягають на значній глибині, тому його видобувають у шахтах.

Залізна руда — гірська порода, до складу якої входить залізо. В Україні є великі поклади залізної руди, яка залягає близько до земної поверхні, тому добувають її в кар'єрах. Із залізної руди виплавляють чавун і сталь, із яких виробляють машини, верстати, інструменти, посуд, батареї опалення тощо.

Граніт — дуже тверда й міцна гірська порода. Добувають граніт у кар'єрах. Використовують як будівельний матеріал. Граніт можна полірувати, тоді його поверхня стає гладкою і красивою. Такий граніт використовують для виготовлення пам'ятників, як облицювальний матеріал.

Кухонна сіль — солонка на смак гірська порода. Залягає сіль на значній глибині, тому добувають її у соляних шахтах. Використовують кухонну сіль у харчовій промисловості. Її додають у їжу, консервують продукти. У соляних шахтах влаштовують оздоровчі кімнати, у яких лікують захворювання органів дихання.

Серед природних багатств України є місця, які вражають своєю красою. Таких куточків не знайдеш ніде у світі — їх назвали природними дивами України. Це найвизначніші природні пам'ятки нашої країни.

Отже, на території України є різноманітні природні багатства: гори, ліси, річки, озера, моря, родючі ґрунти, гірські породи. Природні багатства країни потрібно берегти.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 24.

— Що пропонується зробити? (*Дописати речення.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 24.

— Що пропонується зробити? (*Намалювати куточок природи свого рідного краю, який вам подобається, або приклеїти фото із його зображенням.*)

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 42–43.

Підготувати розповідь про місця України, які вважаються природними дивами.

Тема уроку. Видатні історичні постаті України.

Мета: формувати уявлення про видатні історичні постаті України, які примножили славу та велич держави, вміння спостерігати і формулювати висновки, порівнювати, працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження, складати розповіді за ілюстраціями; розвивати мислення, спостережливість; виховувати бажання пізнавати свою Батьківщину, патріотичні почуття.

Обладнання: підручник, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації, відеоматеріали про видатних історичних постатей України.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

- Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?
- Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Які природні багатства є в Україні? Як їх використовують?
- Які гірські породи видобувають в Україні? Для чого їх використовують?
- Презентуйте повідомлення про місця України, які вважають природними дивами.

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Яким видатним українцем установлені пам'ятники в нашому місті (селі)? (Відповіді учнів.)
У тисячолітній історії України були люди, діяльність яких примножила славу та велич держави. Таких людей називають видатними історичними постатями.
Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які видатні історичні постаті України примножили славу та велич держави.
Тема сьогоднішнього уроку: «Видатні історичні постаті України».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з елементами бесіди та практичної роботи в парі (групі) з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про видатних кийвських князів.

Видатні історичні постаті України розвивали культуру, освіту, господарство, будували нові міста та села. За це їх пам'ятають і шанують.

Значний внесок у створення і розбудову нашої стародавньої держави зробили князі Київської Русі, які були її правителями.

- Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 46 у підручнику. Розгляньте зображення найвидатніших кийвських князів.

Володимир Великий — кийвський князь, який понад тисячу років тому був правителем Київської Русі. За часів його правління Київська Русь стала могутньою державою. За це князя назвали Великим. Він заснував нові міста, почав карбувати монети, на яких був зображений тризуб, що згодом став гербом України.

Князь Ярослав — син Володимира Великого. Князь Ярослав розбудував Київ, спорудивши Золоті ворота та Софійський собор. Він заснував першу бібліотеку та доклав багато зусиль для розвитку освіти в державі, за що його назвали Мудрим.

2. Розповідь з елементами бесіди та практичної роботи в парі (групі) з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про видатних гетьманів України.

Значний внесок у боротьбу за незалежність нашої країни зробили гетьмани України. Гетьмани були керівниками українського козацького війська. Їх обирали козаки.

- Виконайте перше завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 47 у підручнику. Розгляньте зображення видатних гетьманів України.

Дмитро Вишневецький — перший організатор козацьких військ, які боронили рідні землі від нападів ворогів. У 1553 році за кошти Дмитра Вишневецького була збудована фортеця на острові Мала Хортиця, що на Дніпрі, куди збиралися козаки.

Петро Конашевич-Сагайдачний — гетьман Війська Запорозького. Під його проводом запорізькі козаки воювали із загарбниками, які нападали на українські землі. Петро Конашевич-Сагайдачний був поборником незалежності українського народу.

Богдан Хмельницький — гетьман Війська Запорозького, творець Української козацької держави та її перший гетьман, видатний військовий полководець. Під його керівництво запорозьке військо воювало за звільнення українського народу від поневолення та створення незалежної української держави.

3. Розповідь з елементами бесіди та практичної роботи в парі (групі) з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про видатних діячів культури України.

Україна дала світові багато видатних діячів культури. Видатні поети та письменники залишили Україні значну творчу спадщину, яка відома в усьому світі.

— Твори яких українських письменників і поетів ви читали? (Відповіді учнів.)

— Виконайте друге завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 47 у підручнику. Розгляньте зображення видатних діячів культури України.

Григорій Сковорода — учитель, музикант, поет, автор байок, віршів, пісень та інших творів. Григорій Сковорода постійно мандрував, навчався й навчав інших. Мандруючи Україною та за її межами, поет цікавився життям, звичаями, мистецтвом. Про побачене й почуте він писав у своїх творах.

Тарас Шевченко, відомий як Кобзар, — письменник, поет, художник. За життя Шевченка було надруковано лише незначну частину його творів. Перша книга поезій Т. Шевченка мала назву «Кобзар», до якого ввійшло лише 8 творів. Пізніші видання «Кобзаря» поповнювалися новими творами. Поезія Шевченка будила прагнення до волі, національну гідність українців. Зараз немає української родини, в якій не було б «Кобзаря» Тараса Шевченка. Його твори перекладено понад 100 мовами й відомі в усьому світі.

— Які вірші Т. Шевченка ви знаєте? (Відповіді учнів.)

Леся Українка — письменниця та поетеса, авторка віршів, казок, оповідань, у яких оспівувала красу природи, любов до рідного краю.

— Які вірші Лесі Українки ви знаєте? (Відповіді учнів.)

Отже, видатні історичні постаті України — це люди, які примножили славу та велич держави.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

— Доповніть речення.

- Видатним київським князем, який почав карбувати монети з тризубом, був... (*Володимир Великий*).
- Видатним київським князем, який заснував першу бібліотеку, був... (*Ярослав Мудрий*).
- Творцем і першим гетьманом Української козацької держави був... (*Богдан Хмельницький*).
- Першим організатором козацьких військ був... (*Дмитро Вишневецький*).
- Гетьманом Війська Запорозького, під проводом якого запорізькі козаки воювали із загарбниками, був... (*Петро Конашевич-Сагайдачний*).
- Видатними діячами культури України є... (*Г. Сковорода, Т. Шевченко, Л. Українка*).

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 46–47.

Провести запропоноване після статті дослідження.

Тема уроку. Внесок українців у світові досягнення.

Мета: формувати уявлення про внесок українців у світові досягнення, вміння спостерігати і формулювати висновки, порівнювати, працювати з підручником, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати судження, складати розповіді за ілюстраціями; розвивати мислення, спостережливість; виховувати бажання пізнавати свою Батьківщину, патріотичні почуття.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації, відео-матеріали про видатних історичних постатей України.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

- Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?
- Запишіть у таблиці календаря спостережень відповідні умовні знаки.

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Яких найвидатніших київських князів ви знаєте? Який їхній внесок у розвиток української держави?
- Яких видатних гетьманів України ви знаєте? Який їхній внесок у розвиток української держави?
- Яких видатних діячів культури України ви знаєте? Який їхній внесок у культурну спадщину?
- Яким видатним історичним постатям установлені пам'ятники у нашому місті (селі)?
- На честь яких історичних постатей названо вулиці у нашому місті (селі)?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Яких видатних спортсменів, письменників ви знаєте? (*Відповіді учнів.*)
В Україні багато людей, відомих у всьому світі своїми досягненнями, які мали значний вплив на розвиток людства.
Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які українці зробили значний внесок у світові досягнення.
Тема сьогоднішнього уроку: «Внесок українців у світові досягнення».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з елементами бесіди та практичної роботи в парі (групі) з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про *всесвітньо відомих учених України.*

Україна дала світові багато відомих людей, які зробили значний внесок у розвиток науки, техніки, культури, спорту. Таких людей знають, їх пам'ятають і вшановують.

- Виконайте перше завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 48 у підручнику. Розгляньте зображення *всесвітньо відомих учених з України.*

І. Сікорський — авіаконструктор, який сконструював багатомоторні літаки та гелікоптери. Перший гелікоптер І. Сікорського піднявся в небо в 1939 році. Всього ученим було створено 17 типів літаків та 18 — гелікоптерів. Гелікоптери, сконструйовані І. Сікорським, виробляють і донині.

М. Амосов — визнаний у світі лікар-хірург, науковець, письменник. Завдяки йому стало можливим робити операції на серці, замінюючи хворі частини на штучні. За роки своєї роботи М. Амосов зробив тисячі операцій на серці, врятувавши тим самим життя людей.

С. Корольов — конструктор космічних супутників і ракет, які забезпечили дослідження космічного простору. Під його керівництвом був створений перший штучний супутник Землі, який дав початок дослідженням космосу. Наступним досягненням був запуск супутника до Місяця, з якого був сфотографований зворотний бік Місяця. Завдяки його винаходам людина полетіла в космос у 1961 році на борту космічного корабля «Восток», а в 1965 році здійснила перший вихід у відкритий космічний простір.

2. Розповідь з елементами бесіди та практичної роботи в парі (групі) з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про *всесвітньо відомих діячів мистецтва України.*

Україна дала світові багато видатних діячів мистецтва: художників, композиторів, співаків, які залишили світові значну творчу спадщину.

— Виконайте друге завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 48 у підручнику. Розгляньте зображення всесвітньо відомих діячів мистецтва України.

С. Крушельницька — співачка, голос якої лунав у багатьох оперних театрах світу. За життя її визнали найвидатнішою співачкою світу. С. Крушельницька працювала викладачем у Львівській консерваторії.

М. Леонтович — композитор, диригент, піаніст, автор пісень. Увесь світ на різних мовах співає на Різдво його «Щедрик», відомий як «Колядка дзвоників».

К. Білокур — народна художниця-самоучка. Вона не ходила до школи, самотужки навчилася читати, писати й малювати. З раннього дитинства малювала вугіллям на полотні. Її яскраві та світлі картини із зображенням квітів зачарували весь світ. Картини К. Білокур експонують на виставках як в Україні, так і в багатьох містах світу.

3. Розповідь з елементами бесіди та практичної роботи в парі (групі) з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про всесвітньо відомих спортсменів України.

Україна дала світові багато всесвітньо відомих спортсменів: боксерів, футболістів, плавців, легкоатлетів, біатлоністів тощо.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 49 у підручнику. Розгляньте зображення всесвітньо відомих спортсменів України.

Олександр Усик — олімпійський чемпіон, абсолютний чемпіон світу з боксу в першій важкій вазі. Щоб здобути титул чемпіона світу, О. Усик переміг сімох бійців. У 2018 році став першим українцем, який завоював титул чемпіона світу чотирьох найавторитетніших боксерських організацій у першій важкій вазі.

Олена Підгрушна — олімпійська чемпіонка, чемпіонка світу, п'ятиразова чемпіонка Європи з біатлону.

Олег Верняєв — олімпійський чемпіон, чемпіон світу зі спортивної гімнастики.

Отже, видатні українці зробили значний внесок у світові досягнення в розвитку різних галузей: у науці, техніці, мистецтві, спорті.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 25.

— Що пропонується зробити? (З'єднати лініями імена та прізвища видатних українців з описом їхнього внеску у світові досягнення.)

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 48–49.

Провести запропоноване після статті дослідження.

Підготувати навчальний проєкт «Відомі люди рідного краю».

Тема уроку. Весна в природі. Весняні місяці.

Мета: формувати уявлення про ознаки весни в природі в цілому та весняних місяців зокрема, вміння пояснювати народні вислови про весняні місяці; розвивати уяву та фантазію, вміння спостерігати та зіставляти, складати розповідь; виховувати бажання пізнавати світ природи, бережно ставитися до неї.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображенням весняних явищ у природі.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Відгадайте загадку.

Тане сніжок, квітне лужок,
день прибуває. Коли це буває? (*Навесні*)

— Назвіть весняні місяці. Який весняний місяць зараз триває?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтесь про прикмети весни. Ви також довідаєтесь, як змінюється природа впродовж весняних місяців, чому весняні місяці отримали такі назви.

Тема сьогоднішнього уроку: «Весна в природі. Весняні місяці».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. *Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з метою формування уявлення про зміни, які відбуваються навесні в природі.*

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 52 в підручнику. Користуючись малюнком (форзац 1), назвіть ознаки весни в природі.

Якщо взимку Сонце світило та не гріло, то навесні воно світить яскравіше і гріє сильніше. День стає довшим, а ніч коротшою.

Із приходом весни змінюється природа. Сонце піднімається на небосхилі вище, ніж взимку, тому його промені сильніше нагрівають земну поверхню. Температура повітря підвищується, теплішає. Небо стає ясным, блакитним, звільняються від криги водойми, тане сніг, течуть струмки. Прилітають із теплих країв птахи. З приходом весни пробуджується від зимового сну природа. Там, де від снігу звільнився клаптик землі, зеленіє трава, з'являються перші весняні квіти.

2. *Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про зміни, які відбуваються в природі у березні.*

У природі можна спостерігати три весни: весна води, весна світла та весна тепла.

— Розгляньте світліни на с. 52 у підручнику та дайте відповідь на запитання.

— Чому весняні місяці отримали такі назви?

— Відгадайте, про який весняний місяць йдеться в загадці.

Повіває теплий вітер,
сонце яскравіше світить,
тане сніг, біжать струмочки...
Хто назве цей місяць точно? (*Березень*)

— Які підказки допомогли вам відгадати загадку?

Весна починається із березня.

— Які ознаки березня видно на світліні?

Ранньої весни, у березні, природа ще спить. Ще може падати сніг, а морози та крижані вітри нагадувати про зиму. Та снігові замети поступово тануть під слабкими сонячними променями. Температура повітря повільно, але підвищується. Небо яснішає, блакитнішає, на ньому з'являються білосніжні купчасті хмари. З кожним днем яскраве березнєве сонце сильніше нагріває земну поверхню. Розпускаються бруньки на деревах і кущах, цвітуть ранньоквітучі рослини.

— Поміркуйте, чому перший місяць весни отримав таку назву.

Перший місяць весни отримав свою назву від красуні берези. У берези, найпершої серед дерев, розпочинається сокорух.

3. *Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про зміни, які відбуваються в природі у квітні.*

— Відгадайте, про який весняний місяць йдеться в загадці.

Йде по річці льодохід,
несе кригу, несе лід.

Перелітний птах вернувся,
у бору ведмідь проснувся.
В небі жайворон співає,
холодів уже немає!
Ось і пролісок привітний.
Як цей місяць зветься? (*Квітень*)

— Які підказки допомогли вам відгадати загадку?

Квітень — другий місяць весни.

— Які ознаки квітня видно на світліні?

У квітні переважають ясні сонячні дні. На початку квітня повністю сходить сніг і струмки, що утворюються під час його танення, стікають із пагорбів до водойм, допомагаючи їм скресати.

На річках лід тріскає і ламається, за течією пливуть крижини, які поступово тануть. На озерах і ставках лід посинів, бо став тонким і крихким. На поверхні льоду з'являється вода.

У квітні починає рости трава, розпускаються бруньки на деревах і кущах, цвітуть ранньоквітучі трав'янисті рослини, деякі дерева й кущі.

4. Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про зміни, які відбуваються в природі у травні.

— Відгадайте, про який весняний місяць йдеться в загадці.

В білий цвіт убрався сад,
бджілки радо тут летять.
Перший грім гримить-гуркоче,
тепло з ранку і до ночі!
В лузі виросли отави.
Це прийшов зелений... (*травень*).

— Які підказки допомогли вам відгадати загадку?

Травень — третій місяць весни.

— Які ознаки травня видно на світліні?

У травні земля і повітря прогріваються ще більше, тому тепло. Йдуть перші грозові дощі. На початку травня можуть повертатися холоди. Та все одно приходить тепло, зеленіє трава, листям укриваються дерева і кущі. З'являються усі передвісники літа: тепло, зливи з грозами, ясне небо з білими купчастими хмарами у вишині, зелена трава, укриті листям дерева й кущі.

Отже, у прекрасної царівни Весни є троє братів: Березень, Квітень, Травень.

Березень — якийсь дивний. То веселий і теплий, із сонечком дружить, відлігу до себе в гості запрошує, то, бува, насупиться і з завірхою заприятелює.

Брат Квітень перші квіти людям дарує: синьоокі проліски, золоті кульбабки. Абрикоси стоять завітчані, мов рожеві хмаринки. Дружить Квітень із сонечком, легеньким вітерцем, теплим дощиком і з веселими ставками.

А третій брат Травень — зеленню буяє, оксамитові килими розстеляє, шовкові, смарагдові трави розчісує. Все навкруги напоєне пахощами квітів і трав.

V. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 26.

— Що пропонується зробити? (*Дописати речення.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 26.

— Що пропонується зробити? (*Намалювати весну в природі, яка вам подобається.*)

2. Завдання на застосування знань.

— Які ознаки зими ще можна спостерігати в березні? Які ознаки літа вже з'являються у травні?

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі). Поділіться своїми спостереженнями під час весняних прогулянок у ліс чи парк.

VI. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 52.

Тема уроку. Спостереження за змінами в природі навесні (урок-екскурсія).

Мета: розширити й узагальнити уявлення про неживу та живу природу і те, що до неї належить; продовжувати формувати уявлення про значення Сонця для всього живого, про зміни, які відбуваються під впливом сонячного світла й тепла; з'ясувати зміни, які відбулися в природі з приходом весни; формувати вміння спостерігати за об'єктами природи, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки в природі, формулювати висновки, висловлювати судження; розвивати спостережливість, увагу, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати любов до природи та бережне ставлення до неї.

Місце проведення: ліс, парк, сквер, шкільне подвір'я.

Орієнтовний час проведення: кінець березня — початок квітня.

Хід екскурсії

I. Організація класу до проведення екскурсії.

II. Мотивація діяльності учнів. Повідомлення теми і завдань екскурсії.

Сьогодні ми вирушаємо на екскурсію в природу. Під час екскурсії будемо спостерігати за неживою та живою природою, визначимо, які зміни відбулися в природі з настанням весни.

— Пригадайте правила поведінки під час екскурсії.

III. Проведення екскурсії.

1. Спостереження за об'єктами неживої природи і підсумовування спостережень з метою розширення й узагальнення уявлення про неживу природу та зміни, що в ній відбулися із приходом весни.

— Послухайте загадку і скажіть, про яку пору року в ній ідеться.

— Привітанням журавля я пробуджую поля,
небеса і ручаї, та заквітчую гаї.

Відгадали, хто вона, ця красуня чарівна? (*Весна*)

— Назвіть весняні місяці. Який місяць весни триває?

— Як гріє і світить навесні Сонце? Тепліше чи холодніше стало навесні порівняно із зимою?

— Що сталося зі снігом?

— Чому взимку сніг не танув? Чому навесні сніг тоне?

— Що сталося з льодом на ставку (річці)? Чому?

— Якого кольору небо? Як змінився колір неба з настанням весни?

— Чи є на небі хмари? Якого кольору хмари?

— Як змінився колір хмар із настанням весни?

— Чи є вітер? Які дмуть вітри? Які зміни відбулися з вітрами з настанням весни?

— Які бувають опади навесні?

— Як шумить весняний дощ?

— Чи були вже грози із громом і блискавкою?

— Якими словами можна описати сьогоднішній весняний день?

— Які ознаки весни ви побачили в неживій природі?

Узагальнюючи свої спостереження, діти називають ознаки весни в неживій природі:

- Сонце яскраво світить і дає більше тепла, ніж взимку;
- стало тепліше, переважають теплі сонячні дні;
- тануть сніг і лід на водоймах;
- дмуть тепліші вітри;
- падають дощі, часом бувають грози із громом і блискавкою;
- після дощу інколи можна спостерігати веселку;
- небо блакитного кольору з білими хмарами.

— Відгадайте загадки про весняні явища в природі.

Коли мене нема — чекають,
коли прийду — то всі тікають. (*Дощ*)

І гарна, і сива,
весела й плаксива,
летить, а не птиця,
ще й вітру боїться. (*Хмара*)

Не дід, а сивий,

Рукавом махнув,
дерево зігнув. (*Вітер*)

Тільки дощик прошумів
над лужком, над лісом,
хтось у небі рушничок
вишитий розвісив. (*Веселка*)

Два брати рідні:

не спить, а стелиться.
Вкриває землю й океан,
а зовуть його ... (туман).

одного всі бачать, але не чують.
Другого всяк чує,
але не бачить. (Грім і блискавка)

2. Спостереження за об'єктами живої природи і підсумовування спостережень з метою розширення й узагальнення уявлень про живу природу та зміни, що в ній відбулися із настанням весни.

- Які кольори переважають у природі навесні?
- Які рослини ви бачите довкола?
- Як змінився зовнішній вигляд дерев?
- Які дерева цвітуть?
- Як змінився зовнішній вигляд кущів?
- Які кущі цвітуть?
- Як відрізняється колір листя різних дерев?
- Яких тварин ви бачите довкола?
- Як змінилося життя тварин?
- Прислухайтесь довкола. Які звуки ви чуєте?
- Яких птахів можна побачити?
- Яких комах можна побачити?

Узагальнюючи свої спостереження, діти називають ознаки весни в живій природі:

- на одних деревах і кущах набубнявіли бруньки, а на деяких вже розпустилися листочки, забарвлені у різні відтінки зеленого кольору;
- зазеленіла трава;
- цвітуть ранньоквітучі рослини (вільха, ліщина, верба, мати-й-мачуха);
- пробуджуються комахи (лимонниця, кропив'янки, мухи, мурашки, джмелі);
- прилітають із теплих країв птахи (шпаки, лелеки, зяблики, жайворонки);
- змінилася поведінка птахів, чути їхнє щебетання, вони зайняті будівництвом гнізд, а деякі вже насиджують у гніздах яйця.

- Чому відбулися зміни в житті рослин і тварин з настанням весни?

Зміни в житті рослин і тварин відбулися тому, що Сонце стало більше нагрівати землю. Як тільки пригріло весняне сонечко, почали пробуджуватися рослини і тварини, повертатися з теплих країв птахи.

3. Спостереження за об'єктами природи й бесіда з метою виховання бережного ставлення до природи.

- Як потрібно ставитися до природи? (Не нищити рослини і тварин, не забруднювати довкілля.)
- Чому природу потрібно любити й оберігати? (Життя людини неможливе без природи.)
- Які роботи проводять люди навесні з метою збереження і примноження природних багатств? (Насаджують нові ліси, очищають землю від опалого листя в парках, скверах і садах, розчищають джерела, очищають водойми від сміття, обробляють і підживлюють ґрунт, висівають рослини.)
- Який внесок у збереження рослинного світу ви можете зробити навесні? (Не рвати ранньоквітучі рослини, не витоптувати траву, не ламати гілки на деревах і кущах, не залишати після себе сміття під час відпочинку на природі, допомагати дорослим висаджувати нові рослини та доглядати за ними.)
- Який внесок у збереження тваринного світу ви можете зробити навесні? (Не руйнувати мурашники, гнізда птахів, не знищувати комах, не шуміти в лісі, вивішувати разом із дорослими шпаківні у садах і парках, не забирати додому тварин, яких зустріли в природі.)

4. Практична діяльність з метою формування вміння спостерігати за тваринами та розпізнавати рослини рідного краю.

- Учитель / учителька вибирає об'єкт для спостереження (комах, птахів тощо) і пропонує учням розглянути й описати зовнішній вигляд тварини, визначити, до якої групи вона належить, як поводить себе, які звуки видає.
- Учитель / учителька пропонує впізнати дерева та кущі, які є на території проведення екскурсії за зовнішнім виглядом, формою та розмірами листків, забарвленням квітів.
- Учитель / учителька пропонує впізнати ранньоквітучі трав'янисті рослини, які є на території проведення екскурсії за зовнішнім виглядом, формою та розмірами листків, забарвленням квітів.

IV. Підсумок екскурсії.

- Де ви побували сьогодні на екскурсії?
- За чим ви спостерігали сьогодні на екскурсії?
- Що вам найбільше запам'яталося? Вдома розкажіть про екскурсію.

Тема уроку. Ознаки весни в неживій природі.

Мета: формувати уявлення про ознаки весни в неживій природі, вміння розпізнавати й описувати весняні явища в неживій природі, розвивати уяву та фантазію, вміння спостерігати та зіставляти, складати розповідь; виховувати бажання пізнавати світ природи, бережно ставитися до неї.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображенням весняних пейзажів.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Яка температура повітря? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Які ознаки першого весняного місяця? Чому він отримав таку назву?
- Які ознаки другого весняного місяця? Чому він отримав таку назву?
- Які ознаки третього весняного місяця? Чому він отримав таку назву?
- Поясніть зміст народного вислову про березень: «Березень березовим віником зиму вимітає».
- Поясніть зміст народного вислову про квітень: «Квітень-переплітень, переплітає трохи зими, трохи літа».
- Поясніть зміст народного вислову про травень: «Травень ліс прибирає, літо в гості закликає».
- Розкажіть, чому ви любите весну.

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Чому на Землі відбувається зміна пір року? (Відповіді учнів.)
- Які явища в неживій природі вам доводилося спостерігати під час весняної екскурсії?
- Послухайте вірш «Все прокидається поволі» і вставте в ньому заключне слово.

Все прокидається поволі,
зі сну зимового встає.
Радіє гай, радіє поле,
земля поталу воду п'є.

Скресає і щезає крига,
бурульки падають з дахів,
і вітерець прозорокрилий
додому підганя птахів.

А в лісі на галяві теплій
поміж ялинок запашних
уперше спалахнув метелик —
тендітний вогничок... (весни). (А. Костецький)

- Які слова у вірші допомогли вам упізнати весну?
- Чому автор назвав вірш про весну «Все прокидається поволі»?
- Із приходом весни природа оживає, пробуджується від зимового сну. Холоди із заметілями пішли кудись далеко, все частіше виглядає тепленьке сонечко та тішить всіх своїм теплом. У повітрі пахне весною, радістю і ще чимось таким дивовижно ніжним і надзвичайним, що хочеться на вулицю, на природу. І недарма, адже на прогрітих пагорбах з'явилися перші підсніжники, ще несміливі, маленькі, тендітні, але вперто нагадують всім, що вже не за горами весна-красна.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтесь про стан неживої природи навесні. Ви навчитеся розпізнавати й описувати весняні явища в неживій природі.

Тема сьогоднішнього уроку: «Ознаки весни в неживій природі».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з метою формування уявлення про зміну висоти Сонця над земною поверхнею навесні й зміну тривалості дня і ночі.

На зміну морозній зимі прийшла з теплом весна.

- Розгляньте малюнки на с. 53 в підручнику та дайте відповідь на запитання.
- Як змінилася висота Сонця над земною поверхнею і шлях Сонця на небосхилі з настанням весни? (Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів і робить узагальнюючу розповідь.)
Півкуля, у якій ми живемо, нахилиється до Сонця. Сонце опівдні піднімається вище, ніж узимку. Воно більше освітлює і нагріває земну поверхню, тому навесні стає тепліше, ніж узимку.
Шлях Сонця на небосхилі стає довшим, тому збільшується тривалість дня.

— Як збільшення висоти Сонця на небосхилі впливає на неживу природу?

Що вище Сонце розташовується опівдні на небосхилі, то більше тепла і світла отримує земна поверхня. Від кількості сонячного світла і тепла залежить стан неживої природи.

Навесні земна поверхня отримує більше світла і тепла, ніж узимку, тому що Сонце розташовується опівдні вище на небосхилі. Подальше збільшення полудневої висоти Сонця, порівняно із зимою, впливає на зміну тривалості дня і ночі.

— Пригадайте, якою була тривалість дня і ночі взимку.

Узимку дні короткі, а ночі — довгі. Після 22 грудня тривалість дня поступово збільшувалася, а тривалість ночі — скорочувалася.

23 березня настає день весняного рівнодення, тривалість дня і ночі в цей час стає однаковою, по 12 годин. Після 23 березня та впродовж квітня і травня дні стають довшими, а ночі — коротшими.

Отже, навесні Сонце піднімається вище на небосхилі, ніж взимку, і посиляє на Землю більше світла й тепла. Шлях Сонця над земною поверхнею стає довшим, тому дні стають довшими, а ночі — коротшими.

2. Практична робота з метою формування вміння робити висновки на основі спостережень за погодою та уявлення про зміни, які відбуваються в неживій природі восени.

— Відкрийте календар погоди за березень місяць (с. 4 в робочому зошиті) і дайте відповіді на запитання.

— Як змінилася температура повітря навесні?

— Сонячні, хмарні чи похмурі дні переважають навесні?

— Які опади і як часто випадали навесні?

— Безвітряні чи вітряні дні переважали в період проведення спостережень?

— Скільки днів із ранковими туманами було навесні?

3. Бесіда з елементами розповіді й практичної роботи з метою формування уявлення про ознаки весни.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 53 в підручнику. Користуючись малюнком на форзаці 1 у підручнику та своїми спостереженнями за погодою та явищами природи, назвіть ознаки весни в неживій природі. (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів і робить узагальнюючу розповідь.*)

Навесні відбуваються такі зміни в неживій природі:

- день збільшується, а ніч зменшується;
- повіває теплий вітерець;
- небо ясне та блакитне;
- температура повітря поступово підвищується;
- тане сніг, настає відлига, яка зазвичай супроводжується туманами, а іноді — похмурою погодою;
- тане лід на водоймах.

Навесні, коли річки звільняються від льоду, починається повінь — розлиття річки та затоплення значних територій суходолу. Причиною повені є значне підвищення рівня води в річці внаслідок танення снігів. Тоді річка розливається і виходить із берегів.

Отже, навесні Сонце в полудень піднімається вище на небосхилі, ніж узимку. Воно більше освітлює та нагріває земну поверхню. Стає тепліше, довшає день.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 27.

— Що пропонується зробити? (*Відгадати загадку.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 27.

— Що пропонується зробити? (*Позначити «+» ознаки весни в неживій природі.*)

Виконаємо завдання 3 в зошиті на с. 28.

— Що пропонується зробити? (*Прочитати ознаки зими та записати ознаки весни.*)

Виконаємо завдання 4 в зошиті на с. 28.

— Що пропонується зробити? (*Намалювати весняне небо.*)

2. Завдання на застосування знань.

— Чому в народі кажуть: «Весна багата водою»?

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 53.

Тема уроку. Рослини навесні.

Мета: формувати уявлення про весняні явища в житті рослин, вміння описувати зміни, які відбуваються навесні в житті рослин, розпізнавати ранньоквітучі трав'янисті рослини, пояснювати прислів'я; розвивати мислення, спостережливість, вміння аналізувати та порівнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; виховувати бажання пізнавати світ природи, бережно ставитися до неї.

Обладнання: підручник, робочий зошит, кольорові олівці, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображенням дерев і кущів навесні.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Як змінюється полуднева висота Сонця на небосхилі навесні порівняно із зимою?
- Як змінюється тривалість дня і ночі навесні?
- Які зміни відбуваються в неживій природі навесні?
- Поміркуйте, чому в народі кажуть: «Весна настає, сонця додає».

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Відгадайте загадку.

У лісах струмки пустила,
землю травами встелила.
Перші квіти принесла
чарівна моя... (весна).

- Які підказки допомогли вам відгадати загадку?
- Які зміни в житті рослин вам довелося спостерігати під час весняної екскурсії в природу?
Навесні життя рослин залежить від змін у неживій природі. З настанням весни збільшується кількість сонячного тепла та світла, тому рослини виходять із стану спокою після холодної зими.
Сьогодні на уроці ви довідаєтеся про весняні явища в житті рослин, навчитеся описувати зміни, які відбуваються з деревами, кущами й трав'янистими рослинами навесні. Ви навчитеся розпізнавати й описувати ранньоквітучі трав'янисті рослини.
Тема сьогоднішнього уроку: «Рослини навесні».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з метою формування уявлення про ранньоквітучі трав'янисті рослини.

- Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 56 у підручнику. Користуючись малюнком на форзаці 1 у підручнику та своїми спостереженнями, розкажіть, які зміни відбуваються в житті рослин навесні. (Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів і робить узагальнюючу розповідь.)
Ще не розтанув увесь сніг, а на проталинах уже зелене молода травичка. Цвітуть перші трав'янисті рослини. Вони розвивалися взимку під снігом. Достатньо лиш пригріти Сонцю, як вони одразу розцвітають. Такі рослини називають ранньоквітучими. До ранньоквітучих трав'янистих рослин належать такі, що цвітуть до розпускання листя на березі та черемсі.
- Виконайте наступне завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 56 у підручнику.
  - 1-ша група описує підсніжник;
  - 2-га група — мати-й-мачуху;
  - 3-тя група — проліску;
  - 4-та група — ряст. (Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів і робить узагальнюючу розповідь.)

Зростають ранньоквітучі рослини здебільшого в лісі, тому вони поспішають рости, поки там достатньо сонячного світла. Коли розпустануться листки на деревах, ці рослини вже встигнуть відцвісти й утворити плоди з насінням.

Зростає підсніжник у листяних лісах і чагарниках. Підсніжник — це невисока багаторічна рослина з білосніжними поодинокими квітами. Коли бутон підсніжника розкривається, спочатку розходяться три зовнішні, довгі чисто-білі пелюстки, потім відкриваються три внутрішні, коротші.

Як тільки сходить сніг, по берегах річок, уздовж доріг з'являються дрібні жовтувато-золотистого кольору квіти мати-й-мачухи. Мати-й-мачуха — багаторічна трав'яниста рослина. Навесні спочатку з'являються квіти, а вже після їх відцвітання листки: зверху голі, а знизу — опушені.

Проліска зростає в листяних і мішаних лісах, у чагарниках. Проліска — це невисока багаторічна рослина з квітами, зібраними по 2–10 у рідкі китиці, які складаються із 6 блакитних пелюсток.

Ряст — багаторічна трав'яниста рослина, яка цвіте рано навесні білими, жовтими, червонуватими або фіолетовими квітами, зібраними в китиці. Найчастіше ряст можна побачити в дібровах, серед чагарників. Для свого розвитку ряст, як і всі ранньоквітучі трав'янисті рослини, потребує багато світла, тому з'являється, коли дерева ще безлисті.

— Які із ранньоквітучих трав'янистих рослин ростуть у нашій місцевості? Де ви їх бачили?

Не топчіть та не зривайте в лісі ранньоквітучих рослин, бо вони можуть зовсім зникнути!

2. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з метою формування уявлення про зміни, які відбуваються з деревами і кущами навесні.

Із приходом весни змінюється життя дерев і кущів. Починається весняний рух соків у дерев і кущів. Вода рухається до бруньок, вони бубнявіють і розпускаються. З'являються молоді яскраво-зелені листочки. Першими розпускаються бруньки на березі, потім — на липі, дубі, а ще пізніше — на акації, яблуні, груші. На ялині та сосні з'являються гілочки з молодою хвоєю. Деякі дерева та кущі зацвітають раніше, ніж на них з'являється листя.

— Розгляньте світлини на с. 57 у підручнику та дайте відповіді на запитання.

— Які дерева та кущі зацвітають першими навесні? Поміркуйте, на що схожі їхні квітки.

Першою у нас зацвітає вільха. Майже одночасно починає цвісти ліщина. Квітки вільхи непоказні, але сережки добре помітні навесні. Досить тільки доторкнутися до гілки вільхи з сережками, як вітер підхопить цілу хмарку жовтого пилку.

Ранньою весною привертає увагу цвітіння верби. Цвіт верби — пухнасті «котики». Над її пахучими квітами кружляє безліч бджіл та інших комах, щоб поласувати солодким нектаром.

На деревах і кущах розпускаються бруньки і з'являються молоді яскраво-зелені листочки. Першими розпускаються бруньки на березі, потім липа, дуб, вільха, децю пізніше — акація, яблуня, груша. У травні, одночасно з розгортанням листя, цвітуть більшість дерев і кущів: акація, каштан, черемха, яблуні, груші.

Коли завершується цвітіння горобини, бузку, калини — це означає, що весна готова передати владу літу.

Отже, цвітіння ранньоквітучих рослин, розпускання листя на деревах і кущах, поява трав'янистих рослин — це весняні явища в житті рослин.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 29.

— Що пропонується зробити? (*Позначити «+» весняні явища в житті рослин.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 29.

— Що пропонується зробити? (*Підкреслити назви рослин, які цвітуть навесні.*)

Виконаємо завдання 3 в зошиті на с. 30.

— Що пропонується зробити? (*Розгадати кросворд. У виділених клітинках прочитати, яка пора року дає нам ці рослини. Розфарбувати їх.*)

2. Завдання на застосування знань.

— Чому в народі кажуть: «Сонце гріє, сонце сяє — вся природа оживає»?

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 56–57.

Провести запропоноване після статті дослідження.

Тема уроку. Умови вирощування рослин.

Мета: формувати уявлення про умови, необхідні для вирощування рослин, вміння проводити досліди та робити висновки; розвивати вміння складати розповіді за ілюстраціями, спостерігати та зіставляти, виховувати бажання пізнавати світ природи, бережно ставитися до неї.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего».

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
  - Які зміни відбуваються у житті дерев і кущів весною?
  - Які дерева та кущі зацвітають першими навесні?
  - Які дерева та кущі цвітуть наприкінці весни?
  - Які зміни відбуваються в житті трав'янистих рослин навесні?
  - Як трав'яністі рослини належать до ранньоквітучих? Наведіть приклади.
  - Чому не можна зривати трав'яністі рослини, які цвітуть навесні?
-
-

2. Дидактична гра «Упізнай за описом».

Учень, який виходить до дошки, отримує ілюстрацію із зображенням трав'янистої рослини, що цвіте навесні. Не показуючи класу, що зображено на малюнку, він має описати рослину так, щоб можна було її впізнати. Коли діти впізнають рослину та назвуть її, учень демонструє ілюстрацію. Хто першим упізнав рослину, займає місце ведучого.

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Хто належить до організмів? (*Відповіді учнів.*)

— Пригадайте, які умови потрібні для життя організмів.

Організми — це рослини, тварини, люди. Для життя організмів потрібні світло, тепло, вода, повітря та поживні речовини.

Сьогодні на уроці ви довідаєтеся, які умови потрібні для вирощування рослин, у якій послідовності відбувається розвиток рослин з насінини. Ви навчитеся проводити досліди та робити висновки про умови, потрібні для вирощування рослин.

Тема сьогоднішнього уроку: «Умови вирощування рослин».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи в парі (групі) з метою формування уявлення про послідовність розвитку рослини з насінини.

— Пригадайте, які ознаки властиві організмам.

Рослини — це організми. Вони дихають, живляться, розмножуються, ростуть і розвиваються. Рослина виростає та розвивається з насінини.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 58 у підручнику. Розкажіть, у якій послідовності відбувається розвиток рослини з насінини.

— Які зміни відбулися в житті трав'янистих рослин навесні?

Рослина розвивається з насінини.

Коли насінини проростає, у неї спочатку з'являється корінь. Потім — стебло, яке виносить на поверхню ґрунту листя. Проросток росте й розвивається. З часом із нього формується доросла рослина, на якій утворюються квітки, а з них — плоди з насінням.

---

2. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з метою формування уявлення про умови, потрібні для вирощування рослин.

— Розгляньте схему на с. 58 у підручнику та дайте відповідь на запитання.

— Які умови потрібні для росту та розвитку рослини?

Для росту й розвитку рослин потрібні світло, тепло, вода, повітря та поживні речовини.

Переконатися в тому, які умови потрібні для вирощування рослин, вам допоможуть досліди.

— Прочитайте досліди, описані на с. 59 у підручнику.

1. У посудину зі змоченими водою ватними кульками помістіть 15 насінин квасолі.

2. Коли насіння проросте і з'являться перші листочки, пересадіть проростки в пронумеровані посудини.

3. Посудини 1, 2, 3 наповніть ґрунтом і посадіть у них по 2–3 проростки квасолі. Посудину 4 наповніть піском і посадіть у неї теж 2–3 проростки.

4. Посудини 1 і 4 помістіть у тепле, добре освітлене місце і поливайте.

5. Посудину 2 помістіть у тепле, добре освітлене місце і не поливайте.

6. Посудину 3 помістіть у холодильник і поливайте.

Таким чином:

- у 1-й посудині — усі необхідні умови для вирощування рослин;
- у 2-й посудині — відсутня вода;
- у 3-й посудині — відсутнє світло й тепло;
- у 4-й посудині — відсутні поживні речовини.

Виконайте вдома описаний у підручнику дослід. Спостерігайте за рослинами, вирощеними в різних умовах. Зробіть висновок про те, як розвиваються рослини.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 31.

— Що пропонується зробити? (*Пронумерувати, у якій послідовності відбувається розвиток рослини з насінини.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 31.

— Що пропонується зробити? (*Дописати речення.*)

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— З якими новими словами ви сьогодні ознайомилися?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 58–59.

Виконати вдома дослід, описаний на с. 59 у підручнику. Спостерігати за рослинами, вирощеними в різних умовах. Зробити висновок про те, як розвиваються рослини.

Тема уроку. Комахи навесні.

Мета: формувати уявлення про зміни, які відбуваються в житті комах із настанням весни, про зміни в природі навесні, які впливають на життя комах; продовжувати виробляти вміння розпізнавати комах рідного краю; розвивати мислення, спостережливість, вміння працювати з підручником, висловлювати міркування та доводити їх, узагальнювати, робити висновки; виховувати естетичне сприймання навколишнього світу, бажання охороняти природу.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображенням комах.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

— У якій послідовності відбувається розвиток рослини з насінини?
— Які умови потрібні для вирощування рослин?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Чи можна побачити комах узимку? Де вони перебували взимку?
— Яких комах можна було спостерігати під час весняної екскурсії в природу?
— Послухайте вірш і скажіть, чому навесні в траві гудуть щасливі бджілки та джмелі.

Весна, весна! Радійте, дітки!

А там, в садочках, — сонце, співи.

Ховайте швидше саночки!

В траві фіалки зацвіли...

Немов пташки, летіть із клітки —

Джмелі і бджілки загули,

з кімнати, з хати у садки.

і скрізь метелики щасливі. (Олександр Олесь)

Закінчилася зима, коли було холодно, усе довкола було вкрите снігом, стояли голими дерева й кущі. Не було тепла та їжі. Прийшла весна, потеплішало, розпустилося листя на деревах і кущах, зазеленіли трави. Потепління, розвиток рослинності сприяли змінам у житті тварин.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які зміни відбуваються навесні в житті комах, чому з приходом весни змінюється життя комах. Ви будете продовжувати вчитися розпізнавати комах рідного краю.

Тема сьогоднішнього уроку: «Комахи навесні».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з метою формування уявлення про зміни, що відбуваються навесні в житті комах.

Навесні Сонце піднімається на небосхилі вище, ніж узимку, тому з кожним днем стає все тепліше. З'являється пожива для комах: розпускається листя на деревах і кущах, зеленіють трави, з'являються перші квіти. Усе це впливає на життя комах. Пробудившись зі сну, вони займаються пошуками їжі та місця для відкладання яєць.

Весняні промені Сонця нагріли кору дерев і кущів, торішні стебла рослин, дахи будинків, і комахи, які восени туди поховалися, починають пробуджуватися. Їх можна побачити, коли тільки зійшов сніг.

— Розгляньте малюнки на с. 60 у підручнику та дайте відповіді на запитання.

— Які комахи одними з перших з'являються навесні? Чому саме їх можна побачити першими?

— Відгадайте, про яких комах йдеться в загадці.

На дорозі лежить квітка, пелюстки згортає.

Я хотів її підняти, а вона літає. (Метелик)

Як свято весни сприймаються в березні метелики, які живляться, збираючи нектар із весняних квітів.

— Чи доводилося вам спостерігати за поведінкою метеликів навесні? Розкажіть про свої спостереження.

Рано навесні можна зустріти лимонницю — метеликів, у яких лимонно-жовті крила, передня пара злегка вирізана з боків, на задній парі видно невеликі вирости. На крилах є 4 оранжево-червоні плями.

Незадовго після лимонниці можна побачити кропив'янку — яскравого метелика з оранжево-червоними, з чорним візерунком, крилами. Ці метелики відкладають яйця на кропиву, звідси й пішла їхня назва.

Метелик павине око має на кожному вишнево-коричневому крильці малюнок, що нагадує око павича.

Метелики павине око, адмірал, жалібниця, кропив'янка, лимонниця восени не загинули. Вони ховалися в дуплах, під корою дерев, на горищах, де перезимувували, згорнувши крильця в очікування тепла. Навесні, як тільки пригріє Сонце, вони вилітають зі своїх схованок, перелітають з квітки на квітку, живляться, збираючи нектар. Саме тому цих метеликів можна побачити першими серед комах навесні. Літатимуть вони доти, доки не зазеленіють рослини, на яких вони відкладають яйця.

Наприкінці весни можна буде побачити не тільки метеликів, які зимували, а й тих, що вийшли з лялечок: білана капустяного, білана жилкуватого, ріпницю.

— Відгадайте, про яку комаху йдеться в загадці.

Як дзижчу я в літній день, чує кожне вухо.

Залітаю в кожен дім. Знають всі мене, я — ... (*муха*).

— Чи доводилося вам спостерігати за поведінкою мух навесні? Розкажіть про свої спостереження.

Мух можна побачити ранньою весною. Вони зимували в господарських будівлях і їх розбудило перше тепло. Ще сонними вони виповзають зі своїх схованок і гріються на сонці.

— Відгадайте, про яку комаху йдеться в загадці.

Ця маленька трудівниця мед збирає як годиться:

все у вулик, все у соти, не цурається роботи! (*Бджола*)

— Чи доводилося вам спостерігати за поведінкою бджіл навесні? Розкажіть про свої спостереження.

Коли зацвітають медоносні рослини, бджоларі виставляють на пасіку із зимівників вулики, і бджоли вилітають на перші збори нектару.

— Відгадайте, про яких комах йдеться в наступній загадці.

Бадилинку силачі тягнуть, наче тягачі.

Працювати важко у траві... (*мурашка*).

— Чи доводилося вам спостерігати за поведінкою мурах навесні? Розкажіть про свої спостереження.

Мурахи зимували в підземній частині мурашника. Як тільки пригріє Сонце, вони прокидаються у своїх гніздах, лагодять після зими мурашник, займаються пошуками їжі. На початку травня в мурах з'являються перші личинки, з яких незабаром виростуть молоді мурашки. Дорослі мурахи турбуються про личинок, годують їх.

— Відгадайте, про яких комах йдеться в наступних загадках.

Я крилатий і пухнастий, золотистий і смугастий,

над лужком танок веду, дзвінко, весело гуду. (*Джміль*)

Фрукти, цукор полюбляє, де солодке відчуває.

В смужку в неї одежина, із комах уся родина. (*Оса*)

— Чи доводилося вам спостерігати за поведінкою джмелів та ос навесні? Розкажіть про свої спостереження.

Восени всі джмелині та осині сім'ї гинуть. Залишаються зимувати лише молоді самки. Вони вилазять із схованок, у яких зимували і, зігрівшись на сонці, летять у пошуках поживи. Потім облаштовують свої гнізда, у які відкладають яйця, та створюють нові сім'ї.

2. Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про причини змін, що відбуваються в житті комах із приходом весни.

— Взимку не було видно комах. Чому ж навесні все змінюється? Які зміни в природі вплинули на життя комах навесні?

Навесні Сонце піднімається на небосхилі вище, ніж узимку, тому гріє сильніше. З кожним днем стає все тепліше. З'являється пожива для комах: розпускається листя на деревах і кущах, зеленіють трави, розквітають перші квіти. Усе це впливає на життя комах. Вони пробуджуються зі сну і займаються пошуками їжі, місця для облаштування житла, розмноженням. Поява комах — це весняне явище в живій природі.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 32.

— Що пропонується зробити? (*Розгадати кросворд «Комахи» і дати відповідь на запитання.*)

2. Завдання на застосування знань.

— Поміркуйте, чому не можна знищувати джмелів та ос, особливо на початку весни.

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 60–61.

Тема уроку. Птахи навесні.

Мета: формувати уявлення про зміни, які відбуваються в житті птахів із настанням весни, про зміни в природі навесні, які впливають на життя птахів; продовжувати виробляти вміння розпізнавати птахів рідного краю; розвивати мислення, спостережливість, вміння працювати з підручником, висловлювати міркування та доводити їх, узагальнювати, робити висновки; виховувати естетичне сприймання навколишнього світу, бажання охороняти природу.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображенням перелітних птахів.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Чому навесні в житті комах відбуваються зміни?
- Як змінюється навесні життя метеликів?
- Які метелики першими з'являються навесні? Назвіть та опишіть їх.
- Як змінюється навесні життя мух?
- Як змінюється навесні життя мурах?
- Як змінюється навесні життя джмелів та ос?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Послухайте вірш і скажіть, про які весняні зміни в житті птахів у ньому розповідається.

Виглянуло сонечко,
щиро усміхнулось,
весна заспівала,
лелеки вернулись
до рідного дому,
до гніздечка свого.
Де ж холодну зиму
мандрували довго?

— В теплім краї, аж за морем, —
мовили лелеки, —
але жити нам найкраще,
де верби й смереки.
Тут веселка радо грає,
зорі з неба світять,
тут міцніють, підрастають
лелечата-діти. (Л. Яцура)

— За якими птахами можна було спостерігати під час весняної екскурсії в природу?

— Які зміни у житті птахів ви помітили з приходом весни?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які зміни відбуваються у житті птахів навесні, чому з приходом весни змінюється життя птахів. Ви будете продовжувати вчитися розпізнавати птахів рідного краю.

Тема сьогоднішнього уроку: «Птахи навесні».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про зміни, що відбуваються в житті птахів із приходом весни.

Тільки пригріло сонце, як птахи відчули весну. Ті, які зимували поблизу людських осель, повернулися в ліси, на поля, у парки. Прилетіли в рідні краї перелітні птахи.

Час прильоту птахів залежить від появи для них кормів.

— Відгадайте загадку і довідаєтеся, який птах першим прилітає навесні.

Перший я приніс весну, розбудив усіх від сну,
заспіваю під вікном, люди звать мене... (шпаком).

Раніше від усіх прилітають ті, які можуть знайти поживу на звільненому від снігу ґрунті: шпаки, жайворонки, лелеки, білі плиски.

— Розгляньте ілюстрацію, на якій зображено шпака. Чи доводилося вам спостерігати за поведінкою шпака навесні? Розкажіть про свої спостереження.

— Опишіть зовнішній вигляд шпака. Вкажіть, за якими ознаками його можна впізнати серед інших птахів.

Шпак — птах середніх розмірів. Хвіст короткий. Довгі ноги закінчуються пальцями з потужними кігтями, дзьоб вузький і довгий. Тіло шпака вкрите блискучо-чорним пір'ям із білими цяточками. За цією ознакою шпака легко розпізнати серед інших птахів. Прилітають шпаки в березні.

Живиться шпак різноманітними комахами (хрущами, довгоносиками та їх личинкам), черв'яками, гусеницями, павуками, слимаками, а також рослинами (зерном, насінням, ягодами), підбираючи їх із поверхні ґрунту.

Пізніше прилітають дрозди, крижні, лебеді, гуси.

— Відгадайте загадку і довідаєтеся, який птах прилітає навесні одним із останніх.

Швидко скрізь цей птах літає, безліч мошок поїдає,
за вікном гніздо будує, тільки в нас він не зимує. (*Ластівка*)

— Розгляньте ілюстрацію, на якій зображено ластівку. Чи доводилося вам спостерігати за поведінкою ластівки навесні? Розкажіть про свої спостереження.

У ластівки витягнутий тулуб, довгі вузькі крила, плеската голова і короткий дзьоб. За розміром вона трохи менша від горобця. Зверху пір'я чорне із синім відливом, черево, нижня частина крила і надхвістя — чисто-білі. Хвіст із невеликим вирізом. Ноги повністю вкриті білим пір'ям і пухом.

Живиться ластівка дрібними комахами, за якими полює в повітрі. Гнізда зазвичай будує під дахом чи вікном. Разом із ластівками пізно навесні прилітають соловейко, зозуля, серпокрилець, вивільга.

2. Бесіда з елементами розповіді та роботи в парі (групі) з метою формування уявлення про весняні турботи птахів.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 64 в підручнику. Складіть за світлинами розповідь про весняні турботи птахів. (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів і робить узагальнюючу розповідь.*)

Весна для птахів — гаряча пора. Вони будують гнізда та відкладають у них яйця. Для будівництва гнізд птахи використовують дуже різноманітні матеріали: гілки, кору дерев, суху траву, мох, очерет, глину. У середині гніздо вистеляють пухом, мохом, шерстю звірів, щоб було тепло і м'яко.

Більшість птахів насиджує яйця. Через певний час з яєць вилуплюються маленькі пташенята, яких дорослі птахи годують та обігривають.

Вигодовують пташенят переважно комахами та їхніми личинками. Щоб малята добре росли, батькам доводиться часто літати на полювання і здобувати їжу, яку вони тут же з'їдають. Наприклад, шпаки-батьки приносять пташеняттям комах близько 300 разів на день.

Отже, приліт перелітних птахів, будівництво гнізд, відкладання та насиджування яєць, вигодовування пташенят — це весняні явища в житті птахів.

3. Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про причини змін, що відбуваються у житті птахів з приходом весни.

— Чому, на вашу думку, перелітні птахи повертаються навесні додому, а не залишаються на чужині? Що змушує птахів повертатися навесні в рідні краї?

Перелітні птахи повертаються в рідні краї, щоб вивести і вигодувати потомство. Перелітні птахи живляться в основному комахами і комахами вигодовують своїх пташенят. Навесні та влітку тут достатньо їжі як для дорослих птахів, так і для пташенят.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 33.

— Що пропонується зробити? (*Пронумерувати, у якій послідовності відбуваються весняні явища в житті птахів.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 33.

— Що пропонується зробити? (*Розгадати кросворд «Весна».*)

Виконаємо завдання 3 в зошиті на с. 34.

— Що пропонується зробити? (*Позначити цифрами, де чис гніздо.*)

2. Завдання на застосування знань.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 64 в підручнику після статті. Користуючись малюнком (форзац 1), розкажіть про весняні зміни в житті птахів.

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався/дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 64.

Тема уроку. Звірі навесні.

Мета: формувати уявлення про зміни, які відбуваються в житті звірів із настанням весни, про зміни в природі навесні, які впливають на життя звірів; продовжувати виробляти вміння розпізнавати звірів рідного краю; розвивати мислення, спостережливість, вміння працювати з підручником, висловлювати міркування та доводити їх, узагальнювати, робити висновки, створювати ілюстрації на екологічну тематику; виховувати бажання берегти і примножувати тваринний світ.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображенням птахів і звірів рідного краю.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- З якими змінами в природі пов'язане повернення перелітних птахів?
- Які птахи прилітають навесні до нашого краю?
- Які птахи прилітають першими? Чому?
- Які птахи прилітають останніми? Чому?
- Які турботи у птахів навесні?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- До якої групи тварин належать їжак, заєць, білка, лисиця, миша, ведмідь?
- Пригадайте, як зимували звірі.

— За якими звірами можна було спостерігати під час весняної екскурсії в природу?

Весна принесла зміни і в життя звірів. Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які зміни відбуваються в житті звірів навесні, чому з приходом весни змінюється життя звірів. Ви будете продовжувати вчитися розпізнавати та описувати звірів рідного краю.

Тема сьогоднішнього уроку: «Звірі навесні».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про зміни, що відбуваються в житті звірів із приходом весни.

Усю зиму одні звірі перебували в зимовій сплячці, інші живилися зробленими восени запасами, а були й такі, які займалися пошуками поживи. Та вже на початку весни в житті звірів відбуваються зміни.

— Пригадайте, як називається зміна забарвлення і густоти хутра у звірів.

Навесні звірі линяють. Вони змінюють густе й тепле хутро на рідше й темніше.

Лисиці, білки, зайці, лосі, вовки та багато інших міняють густу й теплу шерсть на рідшу і темнішу. У білок шерсть стає рідкою, рудого кольору, непомітною поміж стовбурів ялин і сосен. Сніжно-білий колір своєї шерсті змінюють на бурий невеличкі хижі звірі — ласки.

У горностая шерсть взимку була чисто білою, лише кінчик хвоста залишався чорними. Навесні горностаю линяє, і шерсть стає рудувато-бурого кольору.

— Поміркуйте, чому звірі линяють навесні.

Рідка і легша шерсть запобігає перегріванню звірів, а темна шерсть робить тварин малопомітними серед рослин.

Із початком весни пробуджуються звірі, які перебували в зимовій сплячці.

— Пригадайте, які звірі взимку перебували в зимовій сплячці.

Пробуджуються їжаки, ведмеді, борсуки, ховрахи. Запасів жиру в них майже не залишилося. Вони одразу вирушають на пошуки поживи.

Ведмедиця разом із ведмежам, яке народилося взимку, усе частіше виходить із барлогу на пошуки їжі.

Навесні в лісі з'являються нові жителі. У звірів народжуються малята, яких матері вигодовують молоком.

2. Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про весняні явища в житті звірів.

— Щоб довідатися, про якого наступного звіра йтиметься, вам потрібно відгадати загадку.

Не ходжу я, а скакаю,
бо нерівні ноги маю.
Через поле навмання
перегнав би я коня. (Заєць)

На початку весни зайчихи народжують малят. Кубел для виведення малят зайці не влаштовують. Найчастіше приводять їх у звичайних денних лігвищах: у неглибокій ямці серед густої трави, заростей бур'яну.

Наївшись поживного молока, малюки можуть нерухомо сидіти без їжі 3–4 дні. Минає час, і зайченята починають відчувати голод. Зайчиха розшукує малюків, годує їх і знову залишає самих. І ось що цікаво — зайчиха годує молоком не лише своїх дітей, а й чужих. Зайченята ростуть дуже швидко. Через декілька днів починають їсти траву, кору, а через декілька тижнів — вести самостійне життя.

— Розгляньте на с. 65 у підручнику ілюстрацію, на якій зображені зайченята. Зверніть увагу, що зайченята народжуються зрячими, укриті теплим густим хутром, з перших годин можуть бігати й самі себе зігрівати. Зайченята схожі на маленькі сіренькі грудочки, тому вони майже непомітні серед торішньої трави в чагарнику.

— Щоб довідатися, про якого звіра йтиметься, вам потрібно відгадати наступну загадку.

Червонясту шубку має,
по гілках вона стрибає.
Хоч мала сама на зріст,
та великий має хвіст. (*Білка*)

Високо на дереві білка влаштовує гніздо з гілок, яке має форму кулі, з двома розташованими збоку входами. Всередині гніздо вистелене м'якими рослинами та пухом. В перші дні білка перебуває неподалік від гнізда та регулярно годує білченят. Через п'ять тижнів у дитинчат розплющуються очі та починає рости шерсть. У віці семи тижнів вони починають виходити з гнізда та приймати тверду їжу. Проте мати годує їх молоком ще приблизно три тижні. Через два місяці білченята покидають гніздо.

— Розгляньте на с. 65 у підручнику ілюстрацію, на якій зображені білченята. Зверніть увагу, що білченята народжуються безпомічними, сліпими й голими.

— Щоб довідатися, про якого наступного звіра йтиметься, вам потрібно відгадати загадку.

Він ікластий і сердитий,
дуже любить землю рити.
Жолуді весь час шукає
й малюків смугастих має. (*Дикий кабан*)

Наприкінці березня у диких кабанів народжується 3–4 дитинчат. Для цього свиня влаштовує спеціальне гніздо. Перший тиждень поросята лежать у гнізді, тісно притиснувшись одне до одного, а потім починають виходити з матір'ю на пошуки корму. Молоком поросят мати годує до осені.

— Розгляньте на с. 65 у підручнику ілюстрацію, на якій зображені поросята. Зверніть увагу на смугасте забарвлення поросят, яке робить їх малопомітними у траві й кущах.

Отже, пробудження від зимового сну, линяння, народження малят і вигодовування їх молоком — це весняні явища в житті звірів.

3. Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про причини змін, що відбуваються в житті звірів із приходом весни.

— Чому, на вашу думку, відбуваються зміни в житті звірів із приходом весни? Які зміни в природі вплинули на життя звірів навесні?

Навесні Сонце піднімається на небосхилі вище, ніж узимку, тому гріє сильніше. З кожним днем теплішає. З'являється пожива для звірів: комахи, листя на деревах і кущах, зелена трава. Усе це впливає на життя звірів.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 35.

— Що пропонується зробити? (*Дописати речення.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 35.

— Що пропонується зробити? (*Підписати назви звірів та їхніх малят. З'єднати лініями.*)

2. Завдання на застосування знань.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 65 у підручнику після статті. Користуючись малюнком (форзац 1), розкажіть про весняні зміни в житті звірів.

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 65.

Тема уроку. Взаємозв'язки в природі. Ланцюги живлення.

Мета: формувати уявлення про взаємозв'язки між неживою і живою природою, між рослинами і тваринами, про ланцюги живлення; продовжувати виробляти вміння розпізнавати рослини і тварин рідного краю; розвивати мислення, спостережливість, вміння працювати з підручником, висловлювати міркування та доводити їх, узагальнювати, застосовувати здобуті знання, робити висновки; виховувати бажання охороняти природу.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображенням рослин і тварин, металевий ланцюжок.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

— Що ви вивчали на попередньому уроці?

Дидактична гра «Упізнай за описом».

— Учень, який виходить до дошки, отримує ілюстрацію із зображенням звіра. Не показуючи класу, що зображено на малюнку, він має описати його зовнішній вигляд і розповісти про життя навесні так, щоб можна було впізнати. Коли діти впізнають звіра і назвуть його, учень демонструє ілюстрацію. Учень, який першим упізнав звіра, займає місце ведучого.

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Пригадайте, що належить до природи. (*Усе, що нас оточує і не зроблено руками людини.*)

— Якою буває природа? (*Неживою і живою.*)

— Що належить до неживої природи? (*Повітря, вода, Сонце, ґрунт, зорі, Місяць, каміння.*)

— Що належить до живої природи? (*Рослини, тварини, гриби, люди.*)

— Пригадайте, що потрібно організмам для життя. (*Світло, тепло, повітря, вода, ґрунт, поживні речовини.*)

— Що дає організмам для життя нежива природа? (*Світло, тепло, воду, повітря, ґрунт.*)

— Що дає організмам для життя жива природа? (*Поживні речовини.*)

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, що все в природі пов'язане між собою: нежива і жива природа, рослини і тварини, тварини між собою. Ви також довідаєтеся, що таке ланцюги живлення і з чого вони починаються. Ви будете вчитися складати ланцюги живлення.

Тема сьогоднішнього уроку «Взаємозв'язки в природі. Ланцюги живлення».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді і практичної роботи з метою формування уявлення про взаємозв'язки між рослинами й тваринами та між різними тваринами.

— Поміркуйте, чи зможуть тварини існувати без рослин. Чому?

Тварини не можуть існувати без рослин, тому що рослини є схованкою для тварин, матеріалом для будівництва житла. Багато тварин живиться рослинами, поїдаючи листя, стебла, корені, плоди й насіння.

— Поміркуйте, чи зможуть одні тварини існувати без інших. Чому?

Багато тварин не можуть існувати без інших тварин, тому що вони ними живляться.

— Розгляньте малюнки на с. 66 у підручнику та дайте відповіді на запитання.

— Які тварини живляться рослинами?

Рослинами живляться зайці, миші, козулі, лосі, білки, дикі кабани, шишкарі, сойки, дятли, жуки, метелики та їх личинки, залюбки ласують плодами рослин ведмеді й борсуки.

— Поміркуйте, чи зможуть рослини існувати без тварин. Чому?

Рослини також не можуть існувати без тварин, тому що тварини поширюють плоди з насінням, сприяючи розселенню рослин на значних територіях.

— Поміркуйте, чи зможуть тварини існувати без інших тварин. Чому?

Багато тварин не можуть існувати без інших тварин, тому що вони ними живляться.

— Які тварини живляться іншими тваринами?

Іншими тваринами живляться вовки, лисиці, куниці, їжаки, дятли, зозулі, яструби, сови, жук-сонечко, не відмовляються від них ведмеді й борсуки.

Отже, рослини і тварини тісно пов'язані між собою. Одне без одного вони не можуть існувати.

2. Бесіда з елементами розповіді та роботи в парі (групі) з метою формування уявлення про ланцюги живлення.

— Поміркуйте, чи зможуть існувати лисиці, якщо не стане мишей. Чому? (*Якщо зникнуть миші, лисиці не зможуть існувати, тому що вони живляться мишами.*)

— Поміркуйте, чи зможуть існувати миші, якщо не стане рослин. Чому? (*Миші не зможуть існувати, якщо зникнуть рослини, тому що вони живляться рослинами.*)

Отже, тварини живляться рослинами або іншими тваринами, тобто всі вони тісно пов'язані між собою. Тому кажуть, що живі організми з'єднані в ланцюги живлення.

— Як ви розумієте слово «ланцюг»? (*Учитель / учителька демонструє металевий ланцюжок.*)

Ланцюг — це ряд з'єднаних між собою ланок. Саме в такий ланцюг пов'язані між собою в природі рослини й тварини.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване в підручнику на с. 67.

1-ша група: розглядає першу схему ланцюга живлення і розказує, хто чим живиться. Пояснює, який організм є першим у ланцюгу живлення, який — другим, а який — третім.

2-га група: розглядає другу схему ланцюга живлення і розказує, хто чим живиться. Пояснює, який організм є першим у ланцюгу живлення, який — другим, а який — третім.

- Ланцюг живлення завжди починається з рослини.
- Другою ланкою в ланцюгу живлення завжди є тварина, яка живиться рослинами.
- Третьою ланкою в ланцюгу живлення завжди є тварина, яка живиться іншими тваринами.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 67 у підручнику після статті. Користуючись малюнком (форзац 1), утворіть ланцюги живлення, які склалися у весняному лісі.

Наприклад:

Осика ⇒ заєць ⇒ вовк.

Гراب ⇒ жук-коріод ⇒ дятел.

Дуб ⇒ миша ⇒ лисиця.

Кульбаба ⇒ метелик ⇒ шпак.

Отже, тварини поєднані між собою та з рослинами ланцюгами живлення.

Ланцюг живлення — це кормові зв'язки між рослинами й тваринами в природі.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 36.

— Що пропонується зробити? (*Позначити цифрами, хто з тварин чим живиться.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 37.

— Що пропонується зробити? (*Закреслити «зайву» тварину в ряду та доповнити речення.*)

Виконаємо завдання 3 в зошиті на с. 37.

— Що пропонується зробити? (*Скласти та записати ланцюги живлення.*)

Виконаємо завдання 4 в зошиті на с. 37.

— Що пропонується зробити? (*Дописати речення.*)

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 66–67.

Тема уроку. Як поводитися в природі навесні.

Мета: продовжувати формувати уявлення про правила поведінки серед природи навесні, необхідність охорони природи рідного краю; розвивати мислення, спостережливість, вміння поводитися серед природи навесні, працювати з підручником, висловлювати міркування та доводити їх, узагальнювати, робити висновки; виховувати естетичне сприймання навколишнього світу, бажання охороняти природу рідного краю.

Обладнання: підручник, робочий зошит, кольорові олівці, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображенням рослин і тварин рідного краю.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
  - Які тварини живляться рослинами? Наведіть приклади.
  - Які тварини живляться іншими тваринами? Наведіть приклади.
  - Що таке ланцюг живлення?
  - Який організм є першим у ланцюгу живлення, який — другим, а який — третім?
  - Складіть ланцюг живлення.
-
-

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Поміркуйте, що станеться, якщо в природі зникнуть рослини й тварини.

Важко уявити життя людини без рослин і тварин. Рослини і тварин потрібно берегти й робити все, щоб примножувати їхню кількість. І робити це будь-якої пори року, а особливо навесні, коли в житті рослин і тварин відбуваються такі важливі для них явища, як: цвітіння дерев, кущів і трав'янистих рослин, сокорух, насиджування яєць і вигодовування пташенят, народження малят у звірів і догляд за ними тощо.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, як потрібно поводитися серед природи навесні, щоб не завдати шкоди природі, як правильно збирати березовий сік. Ви будете вчитися поводитися серед природи у весняну пору.

Тема сьогоднішнього уроку: «Як поводитися в природі навесні».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про те, як поводитися серед природи, щоб не завдати шкоди рослинам.

Навесні цвіте багато трав'янистих рослин із красивими квітками. Вони є окрасою природи, дають нам можливість насолодитися прекрасним.

— Пригадайте відомі вам рослини, що цвітуть упродовж весни.

Крім відомих вам рослин, навесні цвітуть підсніжник, проліска, сон, ряст, конвалія травнева, горицвіт весняний, анемона, півонія тонколиста, шафран або крокус.

— Що загрожує квітучим рослинам навесні?

Рослинам із гарними квітками загрожує знищення. Їх нещадно зривають люди для букетів. Із зірваних квітів уже ніколи не утворяться плоди з насінням, а отже, не виростуть нові рослини. З часом ці рослини можуть зовсім зникнути. Окрім того, трав'янисті рослини мають дуже ніжні стебла, які швидко в'януть, якщо їх зірвати. Тому зірвані рослини переважно викидають на смітник, не донісши додому.

Загрожує рослинам ще й витоптування. Якщо в лісі чи на луках ходити навмання, а не стежками, то під ногами ламаються і гинуть тендітні соковиті стебла трав'янистих рослин, ущільнюється ґрунт, з якого важко буде прорости насінню. Тому в лісі потрібно ходити лише по дорозі чи по стежці.

Серед рослин, що цвітуть навесні, багато таких, яких залишилося мало в природі і вони занесені до Червоної книги України. Це — підсніжник, сон, горицвіт весняний, півонія тонколиста, шафран. Їх заборонено зривати.

2. Бесіда з елементами розповіді та роботи в парі (групі) з метою формування уявлення про те, як поводитися серед природи, щоб не завдавати шкоди тваринам.

Як уявити собі весну без дзвінкої пісні жайворонка, або хоч без завязаного по-весняному особливого цвірінкання горобців? Ліс оживає від різноголосого пташиного гомону.

— Як потрібно поводитися серед природи навесні, щоб не завдати шкоди птахам?

Не турбувати птахів навесні: не галасувати в лісі чи парку, не полахати птахів. Травень — це місяць тиші.

— Чому не можна турбувати птахів навесні? Чому травень — це місяць тиші?

У травні птахи відкладають і насиджують яйця. Якщо галасувати та полахати птахів, вони можуть покинути кладку яєць, і з них не вилупляться пташенята.

Не руйнуйте гнізд, не підходьте близько до них, не беріть яєць чи пташенят до рук. Не поспішайте підбирати в лісі пташенят.

— Чому не можна руйнувати гнізд, підходити близько до них, брати яйця чи пташенят до рук?

Якщо у вас є собака, не беріть його з собою в ліс навесні.

— Чому не можна брати до лісу навесні собаку?

Собака може ввіймати безпомічне пташеня або звірятко.

---

3. Робота в парі (групі) з метою формування уявлення про правила поведінки серед природи навесні.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 70 у підручнику. Доберіть назви зображеним знакам. Прочитайте й обговоріть правила поведінки в природі навесні. Поміркуйте, якими можуть бути наслідки, якщо не дотримуватися цих правил.

Правило 1. Не можна зривати квітучі рослини, щоб вони не зникли зовсім. У першу чергу це стосується рослин, які занесені до Червоної книги України.

Правило 2. У лісі потрібно ходити стежками, щоб не витоптувати трав'янисті рослини. Не можна також ламати гілки дерев і кущів.

Правило 3. Потрібно дотримуватися тиші, щоб не турбувати тварин. Не можна галасувати, вмикати голосно музику.

Правило 4. Не можна брати з собою в ліс навесні собаку, щоб не нашкодити тваринам.

Правило 5. Не можна руйнувати гнізд, підходити близько до них, брати яйця до рук, щоб птахи не покинули гніздо.

Правило 6. Не можна брати чи підбирати пташенят.

Правило 7. Не можна ловити чи підбирати маленьких тварин. Батьки можуть відмовитися від них і вони загинуть.

Правило 8. Не можна ловити метеликів та інших комах.

Не засмічуйте природу, щоб не загинули рослини і тварини. Сміття потрібно забирати з собою і викидати у смітник.

Якщо ви будете дотримуватися зазначених правил поведінки серед природи, рослини й тварини будуть вам вдячні та радуватимуть вас красою квітів і своїм щebetанням.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 38.

— Що пропонується зробити? (*Зафарбувати кружечки в зелений колір, якщо діти дотримуються правил поведінки в природі навесні, а в червоний — якщо ці. Поясніть, чому ви так вважаєте.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 39.

— Що пропонується зробити? (*Розкажіть, якими можуть бути наслідки недотримання правил поведінки в природі навесні.*)

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 70.

Тема уроку. Праця людей навесні.

Мета: формувати уявлення про роботи, які навесні виконують люди на городах, полях, у садах, із наведення порядку в містах і селах рідного краю, вміння розрізняти весняні роботи людей рідного краю в місті та селі; розвивати мислення, увагу і спостережливість, вміння аналізувати, працювати з підручником, висловлювати міркування та доводити їх, узагальнювати, робити висновки; виховувати бажання пізнавати рідний край, любов до рідного краю, повагу до праці хліборобів, бажання охороняти природу.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображенням весняних робіт на городах, полях, у садах, містах.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

— Що ви вивчали на попередньому уроці?

— Яких правил поведінки серед природи потрібно дотримуватися навесні, щоб не завдати шкоди рослинам і тваринам?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

На попередніх уроках ви дізналися про те, які зміни відбулися в неживій природі та в житті рослин навесні.

— Пригадайте, які зміни відбулися в неживій природі з приходом весни.

— Пригадайте, які зміни відбулися в живій природі з приходом весни.

— Поміркуйте, чи вплинули зміни, які відбулися в природі навесні, на життя людей.

Весна принесла зміни і в життя людей. Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які весняні роботи виконують люди на городах, полях і в садах у рідному краї, чому весняний день рік годує. Ви будете вчитися розпізнавати весняні роботи, які виконують на городах, полях і в садах у рідному краї.

Тема сьогоднішнього уроку: «Праця людей навесні».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з метою формування уявлення про роботу, яку навесні люди виконують на полях, городах і в садах.

Весна — це пора важливих робіт на полях, городах, у садах. Багато роботи в людей із догляду за своїми тваринами. Весна — один із найвідповідальніших періодів для хліборобів. Від своєчасності та правильності виконання найперших весняних робіт на полі, ділянці, в саду і на городі залежить, яким буде майбутній урожай. Не дарма в народі кажуть: «Весняний день рік годує».

— Розгляньте світлини на с. 71 у підручнику та дайте відповіді на запитання.

— Яку роботу виконують люди навесні? (Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів і робить узагальнюючу розповідь.)

Із настанням весни потрібно якомога швидше виконати польові роботи, поки в ґрунті багато вологи, що утворилася внаслідок танення снігу. Землю, що звільнилася від снігу, переорюють і боронують.

— Для чого, на вашу думку, навесні переорюють ґрунт?

Мета оранки полягає у перемішуванні шарів ґрунту, його розпушуванні, збагаченні повітрям, позбавленні від бур'янів і шкідників. У вологий розпушений ґрунт сівають сівалками, які причіпляють до тракторів, висівають насіння пшениці, жита, ячменю, кукурудзи, вівса, льону, цукрових буряків.

Можливо ви помітили, проїжджаючи поруч із полями, що окремі ділянки вкриті зеленою трав'янистою рослинністю. Це — озимина. Озимі культури (пшеницю, ячмінь, жито) висівають восени й одержують врожай зерна на наступний рік. Зростання озимини відбувається восени до настання морозів. Взимку ріст зупиняється, а навесні продовжується. Коли озимина звільняється від снігу, її підживлюють добривами.

— Пригадайте, що виготовляють із зерна пшениці, жита, з цукрового буряку, соняшнику, льону.

Праця людей, які працюють на полях, відповідальна і важка, тому потрібно з повагою ставитися до цих трудівників, шанувати їхню працю та продукцію, яку виробляють із вирощеного ними врожаю.

Із настанням весни вистачає роботи на городах.

— Які роботи люди виконують навесні на городах?

— Хто з вас допомагав дорослим виконувати весняні роботи на городі? Що саме ви робили?

Весняні роботи на городі починають із прибирання. З грядок збирають торішнє листя і видаляють молоді бур'яни. На городах саджають картоплю. Для посадки вибирають непошкоджені бульби середнього розміру. Щоб отримати ранній урожай картоплі, її пророщують у світлому приміщенні. Коли з'являться сходи картоплі, треба просапати міжряддя від бур'янів і розпушити ґрунт. Коли достатньо потепліє і не передбачаються заморозки, висаджують розсаду капусти, помідорів, перцю.

— Хто знає, що таке розсада і звідки вона береться?

Розсада — це молоді рослини (овочеві й декоративні), призначені для пересаджування на постійне місце. Для вирощування розсади використовують підвіконня або спеціальні етажерки біля вікон із сонячного боку, опалювані веранди, парники з обігрівом, а починаючи з травня — плівкові укриття у відкритому ґрунті.

Наприкінці березня або на початку квітня у відкритий ґрунт на грядках висівають насіння холодостійких рослин: цибулі, редиски, петрушки, моркви, кропу, салату, гороху. Наприкінці квітня сіють столові буряки, квасолі, а наприкінці травня — теплолюбні огірки.

Чимало роботи в людей у садах.

— Які роботи люди виконують навесні в садах?

— Хто з вас допомагав дорослим виконувати весняні роботи в саду? Що саме ви робили?

Багато навесні роботи і в садах. Потрібно багато зробити, щоб восени зібрати щедрий урожай фруктів і ягід. Весняні роботи в саду, як і на городі, починають із прибирання. Відразу після танення снігу збирають садове сміття, сухі торішні рослини і листя, поламані гілки. Садоводи оглядають дерева та кущі, обрізають, де треба, гілки. Обрізку дерев і кущів проводять, коли вдень уже немає морозів.

До розпускання листя дерева і кущі обприскують отруйними речовинами, білять вапном нижню частину стовбурів дерев, щоб знищити шкідників. Тракторами або вручну обробляють ґрунт у саду.

Весна — сприятлива пора для посадки саджанців плодових дерев.

2. *Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з метою формування уявлення про роботу, яку навесні люди виконують у містах.*

— Розгляньте світлини на с. 72 у підручнику та дайте відповідь на запитання.

— Яку роботу виконують люди навесні в містах? (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів і робить узагальнюючу розповідь.*)

Як тільки зійде сніг, на вулицях і дворах можна побачити різноманітне сміття: обгортки від продуктів, опале листя, зламані гілки.

— Що люди роблять для того, аби рідне місто (село) причепурилося навесні?

Навесні, як тільки вулиці й двори звільняться від снігу, люди в містах і селах виконують роботи з наведення чистоти і порядку: прибирають сміття, опале листя й гілки. Усе сміття вивозять на смітник. У жодному разі не можна спалювати сміття й опале листя. Дим, який утворюється під час спалювання, шкідливий для здоров'я.

У містах прибирають у скверах і парках та готують клумби для висаджування квітучих рослин.

— Розгляньте малюнки на с. 72 у підручнику та дайте відповідь на запитання.

— Які ранні овочі та зелень дарує людям весна? Чому їх корисно вживати в їжу?

Салат, капуста, кріп, петрушка, цибуля, редиска — ранні овочі, які містять багато корисних для здоров'я вітамінів.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 40.

— Що пропонується зробити? (*Позначити «+» правильні твердження.*)

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 71–72.

Щоб запам'ятати все, що дізналися про весну, створіть лепбук «Весна в природі».

Тема уроку. Рукотворні матеріали та їхні властивості.

Мета: формувати уявлення про рукотворні матеріали та їхні властивості, вміння розрізняти рукотворні матеріали та природні матеріали, з яких вони виготовлені; розвивати мислення, увагу і спостережливість, уміння аналізувати, працювати з підручником, висловлювати міркування та доводити їх, узагальнювати, робити висновки, визначати, з чого виготовлені предмети; виховувати бажання пізнавати навколишній світ, охороняти природу.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», зразки рукотворних матеріалів на кожну парту.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

— Що ви вивчали на попередньому уроці?

— Які роботи навесні люди виконують на полях, на городах, у містах і селах?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Які рукотворні тіла оточують вас у школі та вдома? Назвіть їх.

— З чого виготовлено рукотворні тіла, які оточують вас у школі та вдома?

Для виготовлення рукотворних тіл люди використовують різноманітні матеріали. Більшість цих матеріалів природного походження. Це — глина, пісок, деревина, вовна, шкіра, зерно, хутро, молоко, нафта, вапняк. Крім природних, є матеріали, які створили люди. Це — рукотворні матеріали, яких немає в природі.

Тема сьогоднішнього уроку: «Рукотворні матеріали та їхні властивості».

V. Вивчення нового матеріалу.

Розповідь з елементами роботи в парі (групі) та практичної роботи з метою формування уявлення про рукотворні матеріали та їхні властивості.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 75 у підручнику.

Рукотворні матеріали, такі як гума, поліетилен, пластмаси, поролон і багато інших, людина виробляє з таких природних матеріалів, як кам'яне вугілля, нафта, природний газ.

Рукотворні матеріали мають певні властивості, завдяки яким їх використовують люди.

— Розгляньте зразки пластмаси, гуми, поліетилену та поролону. Поміркуйте, які вони мають властивості. (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів і робить узагальнюючу розповідь.*)

Пластмаса — міцний, легкий матеріал, який добре фарбується, не пропускає воду та повітря, без запаху.

Гума — еластичний, пружний, стійкий до зношування матеріал, який не пропускає воду та повітря.

Поліетилен — пружний, гнучкий, пластичний матеріал, який не пропускає воду і повітря, не має запаху.

Поролон — м'який, еластичний матеріал, у порах якого міститься багато повітря.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 76 у підручнику.

Скло виробляють з піску та вапняку, а папір — із деревини.

— Розгляньте скло (на вікні) та папір (у підручнику чи зошиті). Поміркуйте, які вони мають властивості. (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів і робить узагальнюючу розповідь.*)

Скло — прозорий, твердий матеріал, який не пропускає воду та повітря.

Папір — непрозорий, м'який матеріал, який пропускає воду та повітря, добре ріжеться та згинається.

Отже, матеріали бувають природні та рукотворні. Рукотворні матеріали люди виробляють із природних матеріалів.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 41.

— Що пропонується зробити? (*Розгадати кросворд «Матеріали».*)

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 75–76.

Провести запропоноване після статті дослідження.

Тема уроку. Використання рукотворних матеріалів у побуті.

Мета: формувати уявлення про використання рукотворних матеріалів у побуті завдяки їхнім властивостям; розвивати мислення, увагу і спостережливість, вміння називати предмети, виготовлені з рукотворних матеріалів, які використовують у побуті, аналізувати, працювати з підручником, висловлювати міркування та доводити їх, узагальнювати, робити висновки, визначати, з чого виготовлені предмети; виховувати бажання пізнавати навколишній світ, охороняти природу.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего».

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- З чого люди виготовляють рукотворні матеріали? Наведіть приклади.
- Які властивості мають рукотворні матеріали?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— З яких рукотворних матеріалів виготовлено предмети, які оточують вас у школі? Які вони мають властивості? Наведіть приклади.
Рукотворні матеріали, завдяки їхнім властивостям, люди використовують для виготовлення необхідних речей, які використовують у побуті.
Тема сьогоднішнього уроку: «Використання рукотворних матеріалів у побуті».

V. Вивчення нового матеріалу.

Розповідь з елементами практичної роботи з метою формування уявлення про використання рукотворних матеріалів у побуті.

— Розгляньте малюнки на с. 77 у підручнику та дайте відповіді на запитання. (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів і робить узагальнюючу розповідь.*)

Завдяки тому, що пластмаса — міцний, легкий, пластичний матеріал, який добре фарбується, не пропускає воду та повітря, не має запаху, її використовують для виробництва посуду, пляшок, відер, мисок, кошків, іграшок.

Гума — еластичний, пружний, стійкий до зношування матеріал, який не пропускає воду та повітря, тому з неї виготовляють шини до автомобілів, шланги, гумове взуття, гумові рукавиці.

Поролон — м'який, еластичний матеріал, у порах якого міститься багато повітря, тому його використовують для виробництва матраців, губок для миття посуду та тіла, ущільнювачів для вікон і дверей.

— Розгляньте малюнки на с. 78 у підручнику та дайте відповіді на запитання. (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів і робить узагальнюючу розповідь.*)

Поліетилен — пружний, гнучкий, пластичний матеріал, який не пропускає воду та повітря, не має запаху, тому його використовують для виготовлення пакувальної плівки, дощовиків, пакетів і сумок.

Скло — прозорий, твердий матеріал, який не пропускає воду та повітря. Використовують скло для виготовлення посуду, електричних ламп, віконного скла.

Папір — непрозорий, м'який матеріал, який пропускає воду та повітря, добре ріжеться та згинається, тому його використовують для виготовлення коробок, книжок, зошитів, туалетного паперу.

Отже, завдяки властивостям, які мають рукотворні матеріали, люди використовують їх для виготовлення різноманітних побутових речей.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 42.

— Що пропонується зробити? (*З'єднати лініями назви рукотворних матеріалів і речей, які з них виготовляють.*)

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 77–78. Провести запропоноване після статті дослідження.

Тема уроку. Винаходи людства та їхній вплив на життєдіяльність людини.

Мета: формувати уявлення про винаходи людства та їхній вплив на життєдіяльність людини; розвивати мислення, увагу і спостережливість, вміння складати розповіді за ілюстраціями, аналізувати, працювати з підручником, висловлювати міркування та доводити їх, узагальнювати, робити висновки; виховувати бажання пізнавати навколишній світ.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего».

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

— Доповніть речення.

- З пластмаси люди виготовляють...
- З гуми люди виготовляють...
- З поролону люди виготовляють...
- З поліетилену люди виготовляють...
- Зі скла люди виготовляють...
- З паперу люди виготовляють...

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Якими винаходами людства ви користуєтесь в повсякденному житті? Наведіть приклади.

Ми оточені речами, якими повсякденно користуємося, не задумуючись над тим, хто їх винагадав і створив. Це зробили вчені-винахідники. Багато винаходів вплинули на життєдіяльність людей.

Тема сьогоднішнього уроку: «Винаходи людства та їхній вплив на життєдіяльність людини».

V. Вивчення нового матеріалу.

Розповідь з елементами роботи в парі (групі) і практичної роботи з метою формування уявлення про винаходи людства та їхній вплив на життєдіяльність людей.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 79–80 у підручнику. (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів і робить узагальнюючу розповідь.*)

Винаходи дали можливість людям робити те, що було раніше неможливим: друкувати книжки, освітлювати приміщення електричними лампами, спілкуватися та передавати інформацію на значні відстані.

Автомобілі, літаки, пароплави дозволили людям швидко переміщатися у будь-яку точку планети. Якщо перші транспортні засоби були примітивними й мали малу швидкість, то сучасні автомобілі здатні розвивати швидкість понад 200 км за годину.

Важко уявити життя сучасних людей без комп'ютера чи смартфона. Завдяки смартфону з доступом до інтернету можна дізнатися щось нове. Сьогодні в будь-якому смартфоні є камера, яка дозволяє знімати все, що заманеться, чи робити селфі. Швидко і просто.

За допомогою комп'ютерів люди проєктують будинки, заводи, машини, керують роботою фабрик і заводів, банків і магазинів.

Отже, винаходи дали можливість людям робити багато справ, які змінили їхнє життя на краще.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 43.

— Що пропонується зробити? (*Дописати речення.*)

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 79–80.

Виконати вдома навчальний проєкт «Досліджуємо найважливіші винаходи людства». Підготувати розповідь про історію одного з винаходів людства (на вибір).

Тема уроку. Україна у світі. Країни — сусіди України.

Мета: формувати уявлення про розташування України в світі, країн-сусідів; розвивати мислення, допитливість, увагу та спостережливість; формувати вміння складати розповіді за ілюстраціями, аналізувати, працювати з підручником, висловлювати міркування та доводити їх, узагальнювати, робити висновки; виховувати бажання пізнавати навколишній світ.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего».

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

— Що ви вивчали на попередньому уроці?

— Які винаходи змінили життєдіяльність людини? Наведіть приклади.

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Яку назву має країна, де ми живемо? Чому її називають Батьківщиною?

Ми живемо в країні, яка має назву Україна. Україна — наша Батьківщина. Тут ми народилися, живуть наші батьки, жили наші діди та прадіди. Тут звучить наша рідна мова — українська. Україна не є відокремленою, вона розташовується у світі поряд з іншими країнами.

Тема сьогоднішнього уроку: «Україна у світі. Країни — сусіди України».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з елементами роботи в парі (групі) та практичної роботи з метою формування уявлення про розташування України у світі.

Україна — одна з великих держав світу. За розмірами території вона посідає 46 місце серед майже 200 країн світу.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 84 у підручнику. (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів і робить узагальнюючу розповідь.*)

Україна — європейська держава. Її територія повністю розташована в Європі.

2. Розповідь з елементами роботи в парі (групі) та практичної роботи з метою формування уявлення про країни — сусіди України.

Кордони України мають велику протяжність як суходолом, так і Чорним морем. Україна має сім країн-сусідів, з якими вона межує на суходолі. Це Росія, Білорусь, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія та Молдова.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 85 у підручнику. (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів і робить узагальнюючу розповідь.*)

Україна — це найбільша за розмірами території європейська країна. Через неї проходять шосейні, залізничні, морські та річкові шляхи, які з'єднують з іншими країнами. Україна торгує з багатьма державами. Вона продає метали, літаки, автобуси, олію, цукор, пшеницю, а купує нафту, природний газ, бензин.

Отже, Україна — одна з великих за розмірами країн світу. Україна — європейська країна. Її сусідами є Росія, Білорусь, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія та Молдова.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 44.

— Що пропонується зробити? (*Записати назви країн — сусідів України.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 44.

— Що пропонується зробити? (*Позначити «+» правильні твердження.*)

2. Завдання на застосування знань.

— Чому в народі кажуть: «Погано жити, як з сусідами не дружить?»

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 84–85.

Провести запропоноване після статті дослідження.

Тема уроку. Різноманітність людей у світі.

Мета: формувати уявлення про різноманітність людей у світі; розвивати мислення, допитливість, увагу та спостережливість; виробляти вміння складати розповіді за ілюстраціями, аналізувати, працювати з підручником, висловлювати міркування та доводити їх, узагальнювати, робити висновки; виховувати почуття поваги, розуміння та доброзичливого ставлення до людей.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего».

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Розкажіть про розташування України у світі.
- Які країни є сусідами України?
- Розкажіть, які назви мають столиці країн — сусідів України.
- Що ви дізналися про прапори, герби та національні костюми країн-сусідів?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Чим відрізняються люди з різних куточків світу? Чим вони схожі?
Люди, які живуть у різних куточках світу, зовні відрізняються між собою. Важко знайти на Землі двох подібних у всьому людей.
Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, чим відрізняються люди між собою та що між ними спільного.
Тема сьогоднішнього уроку: «Різноманітність людей у світі».

V. Вивчення нового матеріалу.

Розповідь з елементами роботи в парі (групі) та практичної роботи з метою формування уявлення про різноманітність людей у світі, про риси відмінності й подібності між людьми.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 86 у підручнику. (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів і робить узагальнюючу розповідь.*)

Люди з різних куточків світу відрізняються зовнішніми ознаками: кольором шкіри, рисами обличчя, кольором і формою волосся. Відмінності між людьми виникли дуже давно, коли окремі групи людей жили далеко одна від одної в різних природних умовах.

Чорна чи смуглява шкіра та чорне волосся захищали жителів спекотних країн від сонячних опіків і перегрівання. Вузкий розріз очей сформувався як захист від сильного вітру, пилових і снігових буревіїв.

— Поміркуйте, що спільного між людьми на Землі.

Якими б різноманітними не були люди на Землі, вони відрізняються лише зовні.

У всьому іншому вони однакові. У всіх людей однакова зовнішня і внутрішня будова тіла, всі вони мають розумові здібності.

Отже, незалежно від зовнішніх відмінностей, усі люди на Землі рівні, заслуговують на повагу, розуміння та доброзичливе ставлення.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 45.

— Що пропонується зробити? (*Описати себе та друга / подругу чи сусіда / сусідку по парті. Усно визначити, за якими ознаками ви схожі, а за якими — відрізняєтеся.*)

2. Завдання на застосування знань.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 87 у підручнику.

— Чому в народі кажуть: «Як ми до людей, так і люди до нас»?

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю у підручнику на с. 86–87.

Тема уроку. Культура та звичаї різних країн світу.

Мета: формувати уявлення про різноманітність культури та звичаїв народів світу; розвивати мислення, допитливість, увагу та спостережливість; виробляти вміння складати розповіді за ілюстраціями, аналізувати, працювати з підручником, висловлювати міркування та доводити їх, узагальнювати, робити висновки; виховувати почуття поваги, розуміння і доброзичливого ставлення до культури та звичаїв різних країн світу.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего».

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Які відмінності існують між людьми, що живуть на Землі?
- Чому виникли відмінності в зовнішності між людьми, що населяють різні куточки Землі?
- Що спільного між усіма людьми, які живуть на Землі?
- Як мають ставитися один до одного всі люди на Землі?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Які свята відзначають у вашій родині?

У нашій країні відзначають багато свят — як народних, так і державних. Це День Незалежності України, День Конституції України, Новий рік, Великдень, Різдво Христове тощо. Є в нас також свої традиції та звичаї.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, якою є культура та звичаї в різних країнах світу.

Тема сьогоднішнього уроку: «Культура та звичаї різних країн світу».

V. Вивчення нового матеріалу.

Розповідь та практична робота з ілюстраціями з метою формування уявлення про свята, які відзначають у різних країнах світу.

У світі налічується понад 200 країн. Вони відрізняються розмірами території, кількістю населення, історією. Люди, які там живуть, мають свою мову та культуру. Культура — це поєднання освіти, мистецтва, звичаїв, свят, національного одягу, страв. Культура кожного народу особлива та неповторна, вона відрізняє його від інших.

Одним із елементів культури народу є свята, які він відзначає.

— Розгляньте світлини на с. 91 у підручнику і дайте відповіді на запитання.

У людей, що живуть у різних країнах світу є свої звичаї, тобто певні порядки чи правила, які існують у побуті й передаються від покоління до покоління. Наприклад, звичаї відзначати певним чином які-небудь події чи свята.

— Розгляньте світлини на с. 92 у підручнику і дайте відповідь на запитання.

Крім свят і звичаїв, у різних країнах світу є свої національні страви. В Італії — це піца, у Франції — круасан, у Японії — суші, у Грузії — хачапури, у Сполучених Штатах Америки — гамбургер.

— Які національні страви є в нашій країні? (*Борщ, вареники, голубці, холодець, деруни, сирники тощо.*)

Отже, у кожного народу є неповторна культура та звичаї. Шануйте й поважайте культуру та звичаї різних народів.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 46.

— Що пропонується зробити? (*З'єднати лініями зображення свят з їхніми назвами.*)

2. Завдання на застосування знань.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 92 у підручнику.

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 91–92. Провести запропоноване після статті дослідження.

Виконати навчальний проєкт «Подорожуємо країнами світу».

Тема уроку. Літо в природі. Літні місяці.

Мета: формувати уявлення про ознаки літа у природі в цілому та літніх місяців зокрема, вміння описувати літні явища в неживій природі, пояснювати народні вислови про літні місяці; розвивати уяву та фантазію, вміння спостерігати та зіставляти, складати розповідь; виховувати бажання пізнавати світ природи, бережно ставитися до неї.

Обладнання: підручник, робочий зошит, кольорові олівці, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображенням літніх явищ природи в різні місяці.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Холодно чи тепло надворі? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Відгадайте загадку.

Сонце пече,
липа цвіте,
вишня досягає.
Коли це буває? (Влітку)

— Яка зараз пора року? Який весняний місяць зараз триває?

— Яка пора року приходить після весни? Назвіть літні місяці.

— Які ознаки літа спостерігаються в травні?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтесь про ознаки літа в природі, про те, як змінюється жива природа впродовж літніх місяців, які природні явища відображені в назвах літніх місяців. Ви навчитеся пояснювати народні вислови про літо та літні місяці.

Тема сьогоднішнього уроку: «Літо в природі. Літні місяці».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. *Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з метою формування уявлення про зміни, які відбуваються влітку в природі.*

— Користуючись малюнком (форзац 2), назвіть ознаки літа в природі.

На зміну весні незабаром прийде літо — найтепліша пора року. Можуть бути зливи, грози. Зненацька налетить вітер, принесе дощові хмари. Пройде злива й одразу вигляне Сонце, висушить усе довкола — і дощу наче й не було.

Із приходом літа змінюється природа. Сонце піднімається на небосхилі найвище впродовж року, тому його промені найдужче нагрівають земну поверхню. Температура повітря висока, дуже тепло. Небо ясне, блакитне, на ньому час від часу з'являються білі хмари, подібні на великі шматки вати. Досить часто бувають зливи. Літні дощі, на відміну від осінніх, починаються бурхливо і тривають недовго. Інколи влітку випадає град. Під теплим сонячним промінням буйно квітне рослинність. Бурхливе життя спостерігається влітку і в тварин.

2. *Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про зміни, які відбуваються в природі в червні.*

— Розгляньте світлини на с. 96 у підручнику та дайте відповідь на запитання.

— Чому літні місяці отримали такі назви?

— Відгадайте, про який літній місяць йдеться в загадці.

Він у літа перший гість,
вишні пригорщами їсть,
а сунічки — жменьками
з дітками маленькими. (Червень)

— Які підказки допомогли вам відгадати загадку?

Літо починається із червня місяця.

— Які ознаки червня видно на світлині?

— Чим для вас особливий місяць червень?

У червні розпочинаються канікули, тому для всіх дітей літо — це найулюбленіша пора року. Небо в червні ясне, блакитне, час від часу на ньому з'являються білосніжні купчасті хмари. Часто падає дощ. Перед

цим небо вкривають низькі шаруваті сірі хмари. Інколи під час дощу на небі можна побачити веселку. Вона утворюється внаслідок заломлення сонячних променів у краплинках води.

Назву червню принесли плоди раннього літа, зокрема суниці, полуниці, вишні й черешні, які додають червоних барв зеленій рослинності і назві самого місяця. На думку садівників, назва місяця пов'язана з появою у червні безлічі гусені, яку в давнину називали червами.

— Яке пояснення походження назви місяця червня вам більше до вподоби?

3. *Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про зміни, які відбуваються в природі в липні.*

— Відгадайте, про який літній місяць йдеться в загадці.

Їде літо на коні
та й несе гарячі дні.
Зацвіли пахучі липи.
Як цей місяць зветься? (*Липень*)

— Які підказки допомогли вам відгадати загадку?

— Які ознаки липня видно на світлині?

Липень — найспекотніший місяць року. У липні стоять жаркі, безвітряні дні та дуже теплі, задущливі ночі. Вода у водоймах добре прогривається. Під палаючими променями Сонця вода сильно випаровується з озер, ставків і річок, тому рівень води в них знижується. Проте в липні трапляються зливи, грозові буревії. Зненацька налітає вітер, приносить дощові хмари. Прощумить злива і зненацька припиниться. Одразу вигляне Сонце і висушить все довкола.

Назва місяця походить від слова липець (липовий мед). На цей місяць припадає період основного медозбору після цвітіння у червні липи.

4. *Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про зміни, які відбуваються в природі в серпні.*

— Відгадайте, про який літній місяць йдеться в загадці.

У місяці спекотнім цім
жарко дуже нам усім.
Хочеться в саду побути,
смакувати свіжі фрукти. (*Серпень*)

— Які підказки допомогли вам відгадати загадку?

— Які ознаки серпня видно на світлині?

Серпень — пора жнив. У давнину пшеницю жали серпом. Звідси й пішла назва місяця.

Це третій місяць літа. У серпні Сонце піднімається на небосхилі нижче, ніж у липні, дні стають коротшими, а ночі — довшими. У другій половині серпня ночі вже часто холодні. Коли вдень земля добре прогривається, а вночі охолоджується, на рослинах, навколишніх предметах з'являється роса. Остигає вода в озерах, ставках і річках. Наприкінці серпня школярі починають готуватися до школи.

Отже, літо — це пора року між весною та осінню. Літні місяці — червень, липень, серпень.

V. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. *Робота в зошиті з друкованою основою.*

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 47.

— Що пропонується зробити? (*Дописати речення.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 47.

— Що пропонується зробити? (*Намалювати літо в природі, яке вам подобається.*)

2. *Завдання на застосування знань.*

— Чому в народі кажуть: «Бджоли раді цвіту, а люди — літу»?

VI. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 96.

Провести запропоноване після статті дослідження.

Тема уроку. Ознаки літа в неживій природі.

Мета: формувати уявлення про ознаки літа в неживій природі, вміння розпізнавати й описувати літні явища в неживій природі, розвивати мислення та уяву, вміння спостерігати та зіставляти, складати розповідь; виховувати бажання пізнавати світ природи, бережно ставитися до неї.

Обладнання: підручник, робочий зошит, кольорові олівці, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображенням літніх пейзажів.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Який стан неба? Яка температура повітря? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Які ознаки першого літнього місяця? Чому він отримав таку назву?
- Які ознаки другого літнього місяця? Чому він отримав таку назву?
- Які ознаки третього літнього місяця? Чому він отримав таку назву?
- Поясніть зміст народних висловів про червень: «У червні люди раді літу, а бджоли — цвіту».
- Поясніть зміст народних висловів про липень: «Липень — вершина літа та полудень року».
- Поясніть зміст народних висловів про серпень: «Серпень виймає серпа, а вересень його ховає».
- Розкажіть, чому ви любите літо.

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Чому на Землі відбувається зміна пір року? (*Відповіді учнів.*)

Що вище Сонце розташовується опівдні на небосхилі, то більше тепла і світла отримує земля поверхня. Від кількості сонячного світла і тепла залежить стан неживої природи.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, як змінюється влітку нежива природа, які явища природи характерні для літа. Ви навчитесь розповідати про зміни, що відбуваються у неживій природі влітку.

Тема сьогоднішнього уроку: «Ознаки літа в неживій природі».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з метою формування уявлення про зміну висоти Сонця над землею поверхнею восени, зміну тривалості дня і ночі.

На зміну прохолодній весні незабаром прийде спекотне літо.

— Розгляньте малюнки на с. 97 у підручнику та дайте відповідь на запитання.

— Як змінилася висота Сонця над землею поверхнею і шлях Сонця на небосхилі з настанням літа? (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів і робить узагальнюючу розповідь.*)

Улітку півкуля, на якій ми живемо, найбільше нахилена до Сонця. Сонце в полудень перебуває найвище. Його промені падають під великим кутом, тому добре освітлюють і сильно нагрівають земну поверхню. Шлях Сонця на небосхилі влітку найдовший, тому день довгий, а ніч коротка.

— Пригадайте, якою була тривалість дня і ночі весною.

На початку весни тривалість дня і ночі була приблизно однаковою — по 12 годин. Упродовж квітня і травня дні ставали довшими, а ночі — коротшими.

22 червня — день літнього сонцестояння. Сонце в цей день опівдні піднімається найвище над землею поверхнею. Шлях Сонця на небосхилі найдовший, тому в цей час найдовший день і найкоротша ніч у році. Після 22 червня тривалість дня поступово зменшується, а тривалість ночі — збільшується.

Отже, влітку Сонце розташовується найвище на небосхилі і посилає на Землю найбільше світла й тепла. Шлях Сонця над землею поверхнею найдовший, тому влітку дні найдовші, а ночі — найкоротші.

2. Робота в парі (групі) з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про зміни в неживій природі восени.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 97 у підручнику. Користуючись малюнком на форзаці 2 у підручнику та своїми спостереженнями за погодою та явищами природи, назвіть ознаки літа в неживій природі. (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів і робить узагальнюючу розповідь.*)

Літо — найтепліша пора року. Улітку відбуваються такі зміни в неживій природі:

- яскраво світить і сильно гріє Сонце;
- повіває теплий вітерець;
- небо голубе, на ньому з'являються білі купчасті хмари;
- бувають грози, які супроводжуються зливами, сильним вітром, градом;

- інколи під час дощу на небі можна побачити веселку;
- зранку на рослинах може з'являтися роса.

Яскраво світить і сильно гріє Сонце. Повіває теплий вітерець. Небо голубе, на ньому з'являються білі купчасті хмари. У дощові дні небо застилають низькі шаруваті хмари. Зранку на рослинах часто з'являється роса. Часто бувають короткочасні зливи, грози, може випадати град.

3. *Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з метою формування уявлення про літні явища в неживій природі.*

— Щоб дізнатися, які природні явища відбуваються влітку в неживій природі, відгадайте загадки.

Дощ пройшов, і міст з'явився,
сім у нього кольорів.
Навіть зайчик задивився,
диву-дивному зрадів! (*Веселка*)
Без рук, без ніг, а стукає. (*Грім*)
Він скрізь: у полі і в саду,
а в дім не попаде.
І я тоді лиш з дому йду,
коли він вже не йде. (*Дощ*)
Хмарка кульок наліпила,
розкидає по землі...
Кригою старанно вкрила
ці горошинки малі. (*Град*)
Що без леза та без зуба
розтина міцного дуба? (*Блискавка*)
Ввечері на землю лягає,
вночі на землі спочиває,
а вранці в небо злітає. (*Роса*)

Улітку в неживій природі відбуваються такі явища, як гроза, грім, блискавка, роса, злива, град, веселка.

Літні дощі, на відміну від осінніх, починаються бурхливо та тривають недовго. У жаркі дні дощові краплини особливо великі. Це пояснюється тим, що під впливом сильних висхідних повітряних течій дощові краплини в хмарах збільшуються, аж поки не подолають опору.

Інколи влітку випадає град. Основу градуни становить сніжна крупа. Під впливом сильних висхідних повітряних течій градина кілька разів переміщується в хмарі вгору, вниз, щоразу обростаючи новим льодяним чи сніжним шаром. Вона збільшується доти, поки не подолає висхідних течій повітря і не впаде на землю.

Роса — це дрібні краплинки води, що осідають влітку на поверхні Землі, рослинах і предметах із теплового вологого повітря внаслідок зниження температури вночі. Поява роси зранку — ознака гарної погоди вдень.

Веселка — природне явище, яке можна спостерігати в повітрі. Вона має вигляд різнокольорової дуги, що спостерігається на тлі хмари, якщо вона розташована проти Сонця. Червоний колір веселки ми бачимо з її зовнішнього боку, а фіолетовий — із внутрішнього.

Отже, улітку Сонце в полудень піднімається найвище на небосхилі, добре освітлює та сильно нагріває земну поверхню. Тому влітку дуже тепло і довгий день.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 48.

— Що пропонується зробити? (*Позначити «+» ознаки літа в неживій природі.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 48.

— Що пропонується зробити? (*На основі своїх спостережень за природою намалювати літнє небо.*)

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 97.

Підготувати розповідь про одне з літніх явищ у неживій природі.

Тема уроку. Рослини влітку.

Мета: формувати уявлення про літні явища в житті рослин, вміння описувати літні явища в житті рослин, розпізнавати рослини, які цвітуть влітку і в яких досягають плоди й насіння; розвивати мислення, уміння аналізувати, спостерігати та порівнювати; виховувати бажання пізнавати світ природи, бережно ставитися до неї.

Обладнання: підручник, робочий зошит, кольорові олівці, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображенням рослин, які цвітуть влітку і в яких досягають плоди та насіння.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Як змінюється полуднева висота Сонця на небосхилі влітку, порівняно з весною?
- Як змінюється тривалість дня і ночі влітку?
- Які ознаки літа в неживій природі?
- Які природні явища відбуваються влітку?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Відгадайте загадку.

Хто це лісом зараз ходить,
розмаїття ягід родить?
Тепло. Раді всі звірята.
А в пташок — вже пташенята. (*Літо*)

- Які підказки допомогли вам відгадати загадку?
- Які зміни в житті рослин відбулися влітку?

З приходом літа змінюється нежива природа: Сонце стоїть високо на небосхилі й сильно нагріває земну поверхню, стає дуже тепло. Зміни в неживій природі влітку впливають на живу природу.

Сьогодні на уроці ви довідаєтеся про літні явища в житті рослин, дізнаєтеся, які рослини цвітуть влітку та в яких рослин досягають плоди й насіння, навчитеся розпізнавати й описувати ці рослини.

Тема сьогоднішнього уроку: «Рослини влітку».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з метою формування уявлення про рослини, що цвітуть на початку літа.

Літо — пора, коли багато тепла, вологи та світла. Усе це сприяє пишному розвитку рослинності.

— Послухайте вірш «Розпал літа» і скажіть, про які літні явища в житті рослин у ньому розповідається.

Розпал літа — квітнуть квіти.
Липень в гості завітав.
Бавився і загубився
між м'яких шовкових трав.
Яблука червонобокі,
груші медом налились.
І маленькі пташенята
у повітря вже знялись.
Різнобарв'я... Різотрав'я
душу й серце веселить.
І завмер малий метелик
поміж квітами на мить. (*Л. Кир'яненко*)

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 98 у підручнику. Користуючись малюнком на форзаці 2 в підручнику та своїми спостереженнями за погодою та явищами природи, розкажіть, які зміни відбуваються в житті рослин влітку. (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів і робить узагальнюючу розповідь.*)

Наявність улітку достатньої кількості тепла, вологи й світла сприяє пишному розвитку рослин. У житті рослин літо — це період цвітіння, утворення і дозрівання плодів і насіння.

У лісі та на луках, у парках і скверах, у садах і на полях усе зеленіє. Багато рослин цвітуть.

- Розгляньте світлини у верхньому рядку на с. 98 у підручнику та дайте відповідь на запитання.
- Які дерева, кущі, трав'яні рослини цвітуть на початку літа?

Передвісниками літа є калина, шипшина, конюшина, які зацвітають наприкінці травня — на початку червня.

Калина наприкінці весни вбирається в білі букетики з квіток. Зовні в букетику квітки великі, зібрані у віночок, а всередині — дрібненькі, непоказні. Цікаво, що не з великих, а з маленьких квіток восени дозрівають плоди калини. Проте і великі квітки розцвітають даремно — своєю красою вони приваблюють комах. Плоди калини дуже корисні. Їх п'ють із медом, щоб вилікуватися від кашлю. Восени та взимку ними ласують лісові птахи і звірі. Калина здавна є символом нашого краю, символом України.

Шипшина — високий кущ із гілками, укритими міцними гачкуватими шипами. Квітки поодинокі, рожеві з приємним запахом, розташовані серед пірчастого листя. Наприкінці літа кущ прикрашається червоними плодами, які тримаються всю зиму. Шипшина є окрасою природи, медоносною і лікарською рослиною, бо плоди її містять багато вітамінів.

Квітки у конюшини дрібненькі, але їх багато, і вони зібрані в пишні голівки. Листки трійчасті: в одному листку з'єднані три овальні листочки. Росте конюшина там, де багато сонця й вологи. Конюшина дуже корисна рослина. Її їдять коні, корови, кози, кролі. На квітках конюшини джмелі збирають солодкий сік — нектар. Людям конюшина приносить користь як лікарська рослина.

2. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з метою формування уявлення про літні явища в житті рослин.

На більшості дерев улітку досягає, а у деяких і розповсюджується, насіння.

- Розгляньте наступні світлини на с. 98 у підручнику та дайте відповідь на запитання.

- На яких рослинах улітку досягають плоди?

Визрівають плоди на ліщині, чорниці, вишні, дубі, тополі. Багато хто з вас бачив легкі тополіні пушинки з маленьким насінням. Одне дерево тополі дає 20–30 млн насінин. Вітер підхоплює легеньке насіння з чубчиком і відносить за тисячі кілометрів від материнської рослини.

3. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з метою формування уявлення про рослини, що цвітуть влітку на луках, у лісі та на узліссях.

На початку літа луки й узлісся перетворюються на різнобарвні килими. Це розцвіли трав'яні рослини.

- Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 99 у підручнику.

- Розгляньте й опишіть трав'яні рослини, які цвітуть улітку. Поміркуйте, яка пора року найрізнобарвніша. Опишіть трав'яні рослини, які цвітуть улітку: 1-ша група — білу королицю; 2-га — дзвоники; 3-тя — жовтець.

Королицю називають так за її ніжну витончену красу. На стрункому зеленому стеблі гордо піднімається білосніжна красуня з ясным жовтим очком. Королиця — лікарська рослина.

У червні наші ліси прикрашають красиві фіолетово-блакитні дзвоники, які розгойдуються на високому стеблі. Жовтець виглядає із зеленої трави своїми яскравими жовтими квітками. Зелені листки вузенькі й довгасті. Жовтець — отруйна рослина.

У середині літа на полях досягає насіння культурних зернових рослин: жита, пшениці, ячменю, вівса. Розпочинається збирання врожаю — жнива.

Отже, літо — пора розквіту рослинності. Цвітіння, утворення плодів і насіння, досягання плодів і насіння на деяких рослинах — це літні явища в житті рослин.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 у зошиті на с. 49.

- Що пропонується зробити? (*Розгадати кросворд. У виділених клітинках прочитати, що міститься в овочах і фруктах. Розфарбувати свої улюблені овочі та фрукти.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 50.

- Що пропонується зробити? (*Підписати назви трав'янистих рослин, які цвітуть улітку. Розфарбувати їх у кольори літа.*)

2. Завдання на застосування знань.

- Чому в народі кажуть: «Літо зиму годує»?

VII. Підсумок уроку.

- Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

- За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 98–99.

Провести запропоноване після статті дослідження.

Тема уроку. Лікарські рослини.

Мета: формувати уявлення про лікарські та їх використання людиною, вміння висловлювати судження, описувати та розпізнавати лікарські рослини, розвивати мислення, спостережливість, уміння аналізувати, порівнювати, бажання пізнавати природу рідного краю; виховувати любов до рідного краю, бережне ставлення до лікарських рослин.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображенням лікарських рослин.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
  - Які зміни відбуваються влітку в житті рослин?
  - Цвітінням яких трав'янистих рослин розпочинається літо? Опишіть їх.
  - На яких деревах влітку визрівають плоди? Що вам відомо про них?
  - Які трав'янисті рослини цвітуть улітку? Опишіть їх.
  - Які рослини цвітуть біля вашого дому чи школи?
-
-
-

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Чи лікували вас лікарськими рослинами?
  - Якими саме та від яких захворювань їх застосовували?
- Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які рослини є лікарськими, як люди використовують лікарські рослини. Ви навчитеся описувати й розпізнавати лікарські рослини.
Тема сьогоднішнього уроку: «Лікарські рослини».
-
-
-

V. Вивчення нового матеріалу.

Бесіда з елементами розповіді та роботи в парі (групі) з метою формування уявлення про різноманітність лікарських рослин, їх використання та місця зростання.

З найдавніших часів життя людини пов'язане з лісом, лікарськими рослинами. Ще в сиву давнину люди помітили, що багато рослин мають цілющі властивості, і почали застосовувати їх для лікування різних захворювань. В Україні росте багато таких цілющих рослин.

Рослини, які мають здатність лікувати хвороби людей, називають лікарськими.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 103 в підручнику.

1-ша група, користуючись таблицею, розглядає й описує лікарські рослини, якими лікують кашель, зміцнюють організм.

2-га група, користуючись таблицею, розглядає й описує лікарські рослини, які сприяють загоєнню ран.

3-тя група, користуючись таблицею, розглядає й описує лікарські рослини, якими лікують хвороби шлунка та кишечника. (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів і робить узагальнюючу розповідь.*)

Для зняття жару, лікування кашлю та зміцнення організму використовують ягоди та гілки малини, цвіт липи, ягоди калини.

Малина — це кущ заввишки 1–2 метри. Росте малина в лісах, утворюючи там суцільні зарості. Малину вирощують як культурну рослину в садах. Ягоди досягають улітку, вони не тільки смачні, а й містять багато різних вітамінів. З ягід малини виготовляють сиропи, джеми, варення.

Липа — дерево, яке росте в лісах, парках, на міських і сільських вулицях. У червні – липні липа вкривається запашними блідо-жовтими квітами. Квіти липи збирають і висушують, пізніше заварюють з них чай.

Калина — високий гіллястий кущ заввишки 2–4 метри. Росте калина в лісах і на узліссях, її висаджують біля будинків і в садах. Восени досягають червоні ягоди калини, зібрані в китицю. Вони залишаються на

кущі навіть узимку. Ягоди калини використовують у свіжому та замороженому вигляді, з них роблять сік і настоянки.

Загоєнню ран сприяють деревій, подорожник, череда.

Деревій — багаторічна трав'яниста рослина. Цвіте деревій улітку та восени. Зростає на луках, галявинах, уздовж доріг. На високому стеблі розцвітає багато дрібних білих або рожевих квіток, зібраних на верхівці, наче в букетик. Листки деревію подібні до розпушених пір'їнок. З лікувальною метою застосовують квітки деревію, які висушують і роблять з них відвари. Свіжі молоді листочки розтирають і використовують як кровоспинний засіб при зовнішніх ранах і носових кровотечах.

Подорожник — багаторічна трав'яниста рослина з широкими листками, зібраними в прикореневу розетку. Цвіте подорожник з травня по липень. Квітки дрібні, зібрані в колос на стеблі. Ростає на галявинах, уздовж доріг, на пасовищах. Свіжі молоді листочки розтирають і використовують як кровоспинний засіб при зовнішніх ранах.

Череди — однорічна трав'яниста рослина заввишки 50–60 см. Ростає в лісах, по берегах водойм. Цвіте в серпні — вересні квітками, зібраними в жовті кошики із зеленими пелюстками довкола. Заготовляють череду до цвітіння, зрізуючи верхівки стебел, які потім висушують. Настоянка череди глибоко діє на мікроби.

Хвороби шлунка та кишечника лікують ромашкою, звіробоєм, кропивою.

Ромашка — однорічна трав'яниста рослина заввишки до 50 см. Ростає на полях, городах, садах, узліссях, уздовж доріг. Листки перисті. Квітки зібрані в жовті кошики з білими пелюстками довкола. Цвіте ромашка у травні — серпні. Висушені квітки ромашки використовують з лікувальною метою. З них роблять настоянки та чаї.

Звіробій — багаторічна трав'яниста рослина заввишки до 60 см. Ростає в лісах, на галявинах. Цвіте в червні — серпні. На високому стеблі звіробоєм, що розгалужується вгору, розцвітає багато яскравих жовтих квіток, подібних до маленьких зірочок. З висушених квіток звіробоєм виготовляють настоянки.

Кропива — багаторічна трав'яниста рослина. Ростає в садах і чагарниках. Цвіте в червні — вересні непомітними дрібними жовтувато-зеленими квітками, зібраними в пучечки. Для лікарських потреб використовують листки, які заготовляють на початку літа. З висушених листків кропиви виготовляють настоянки.

— Які ще лікарські рослини ви знаєте?

Лікувальні властивості мають суниця, кульбаба, полин, мати-й-мачуха, м'ята, меліса, обліпиха, календула та багато інших.

Отже, лікарські рослини мають здатність лікувати різноманітні хвороби людини. Збирають лікарські рослини в лісі, на луках, у садах. Рослини висушують і виготовляють з них настої, відвари, мазі. Із соковитих плодів роблять соки, варення.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 в зошиті на с. 51.

— Що пропонується зробити? (*Розгадати кросворд. У виділених клітинках прочитати, як називаються ці рослини.*)

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Може пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 103.

Провести запропоноване після статті дослідження.

Тема уроку. Отруйні рослини.

Мета: формувати уявлення про їстівні й отруйні лісові ягоди, отруйні трав'янисті рослини, вміння висловлювати судження, описувати та розпізнавати їстівні та отруйні ягоди й отруйні трав'янисті рослини; розвивати мислення, спостережливість, уміння аналізувати, порівнювати, бажання пізнавати рідний край; виховувати любов до рідного краю, бережне ставлення до рослин лісу.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображенням їстівних і неїстівних лісових ягід, отруйних трав'янистих рослин.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Які рослини називають лікарськими?
- Які рослини використовують для зняття жару, лікування кашлю, зміцнення організму?
- Які рослини використовують для загоєння ран?
- Які рослини використовують для лікування хвороб шлунка та кишечника?
- Де ростуть лікарські рослини?
- Як заготовляють лікарські рослини та як їх у подальшому використовують?

---

2. Дидактична гра «Упізнай за описом».

Учень, який виходить до дошки, отримує ілюстрацію із зображенням лікарської рослини. Не показуючи класу, що зображено на малюнку, він має описати її так, щоб можна було впізнати та розповісти, для чого використовують. Коли діти впізнають рослину та назвуть її, учень демонструє ілюстрацію. Хто першим упізнав рослину, займає місце ведучого.

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Щоб дізнатися, про що йтиметься сьогодні на уроці, вам потрібно відгадати загадку.

Є у кошику суниці, і ожина, і чорниці.

Спробуйте слівце дібрати, щоб разом усе назвати. (Ягоди)

— Які ягоди люди збирають у лісі? Які з них вам доводилося збирати та куштувати?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які лісові ягоди є їстівними, а які — отруйними, які трав'янисті рослини є отруйними та як вони виглядають. Ви навчитеся описувати та розпізнавати отруйні лісові ягоди й отруйні трав'янисті рослини.

Тема сьогоднішнього уроку: «Отруйні рослини».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами практичної роботи з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про їстівні лісові ягоди.

У лісі влітку досягає багато корисних їстівних ягід.

— Відгадайте загадки про їстівні лісові ягоди. Опишіть ці рослини.

Не лінуйся у лісочку зазирати під листочки.

Назбираєш у долоні стиглі ягідки червоні. (Суниця)

Суниці ростуть на сонячних лісових галявинах. У травні вони починають цвісти білими квітками. У червні досягають смачні й духмяні плоди суниць.

На кущах вона росте, руки гілками дере.

Червоніє, дозріває, лікувальну здібність має. (Малина)

Стебла малини прямі, укриті тонкими шипами. У липні досягають червоні соковиті ягоди. Росте малина в мішаних лісах, на галявинах, вирубках, часто утворює суцільні зарості.

Рвали ягоди малята, годі їх тепер впізнати.

Лиш блищать очиці, бо їли... (чорниці).

Навесні на кущиках чорниці розкриваються маленькі ніжні зеленувато-білі квіточки, схожі на дзвіночки. У липні досягають ягоди — дуже смачні та корисні.

Дуже схожа на малину, має чималу родину.

В лісі, на кущі зростає, темно-синій колір має. (Ожина)

Стебла ожини густо вкриті шипами. Листки трійчасті. Квітки досить великі, білі, зібрані в суцвіття. Ягоди тьмяно-чорні, укриті сизим нальотом.

2. *Бесіда з елементами роботи в парі (групі) з метою формування уявлення про отруйні лісові ягоди.*

Та не всі ягоди в лісі можна куштувати. Серед них є не лише їстівні, а й отруйні, які в жодному разі не можна зривати, а тим паче куштувати.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 104 в підручнику.

1-ша група розглядає й описує вовчі ягоди;

2-га — розглядає й описує вороняче око;

3-тя — розглядає й описує конвалію. (*Учитель / учителька вислуховує відповіді та робить узагальнюючу розповідь.*)

Вовчі ягоди — це невисокі кущики з дрібними шкірястими листками. У травні вони приваблюють пахучими рожевими квітками. У липні — серпні досягають яскраво-червоні овальні ягоди. Не зривайте та не нюхайте квіток, не вживайте ягід. Всі частини вовчих ягід дуже отруйні.

Вороняче око має чотири листки, розміщені хрест-навхрест на верхівці стебла. Кожна рослина утворює лише одну квітку на рік, яка довго цвіте, а пізніше визріває куляста синювато-чорна, із сизуватим нальотом ягода. Вона нагадує вороняче око, звідси і назва рослини.

Конвалія росте в лісі під деревами і кущами. У травні серед пишного зеленого листя піднімаються квіткові стрілки, а на них висять білі духмяні квітки. Улітку, коли квітки відцвітуть, визрівають плоди конвалії — червоні ягоди. Своім яскравим кольором вони наче подають сигнал: не чіпайте нас — ми отруйні.

Отруйними можуть бути не тільки ягоди, але й інші частини рослини. Отже, коли вам трапляться у лісі вовча ягода, вороняче око, конвалія, ніколи не торкайтеся до них та не куштуйте їхніх ягід.

3. *Робота в парі (групі) з елементами розповіді з метою формування уявлення про отруйні трав'янисті рослини.*

Серед трав'янистих рослин, які ростуть навколо нас, зустрічаються небезпечні для здоров'я. Простий контакт з деякими лісовими та польовими рослинами може обернутися важким отруєнням. Не все, що росте в природі, можна чіпати, нюхати і тим паче куштувати.

— Виконайте наступне завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 104 в підручнику.

1-ша група розглядає й описує отруйну рослину борщівник;

2-га група — отруйну рослину беладону;

3-тя група — отруйну рослину блекоту. (*Учитель / учителька вислуховує відповіді та робить узагальнюючу розповідь.*)

Борщівник — рослина заввишки 3–5 м з товстим стеблом і великими опушеними листками. Цвіте білими дрібними квітками, зібраними у великі зонтики. Росте вздовж доріг, річок, лісів, полів. Сік борщівника, потрапивши на шкіру, викликає сильні опіки. Ніколи не торкайтеся і не зривайте листя борщівника.

Беладона — рослина із розгалуженим стеблом заввишки понад 1 м. Росте в лісах, на узліссях. Цвіте фіолетовими квітками, подібними на дзвоники. Плоди — чорні круглі ягоди. Отруйними є всі органи рослини.

Блекота — опушена рослина з розгалуженим стеблом заввишки 20–60 см. Росте як бур'ян на пустирищах, пасовищах, поблизу будинків. Цвіте брудно-жовтими квітками з прожилками. Отруйними є всі органи рослини.

Отже, отруйні рослини спричиняють у людей захворювання, травми та навіть смерть.

Не зачіпати, не зривати та не куштувати — таке правило поведінки з отруйними рослинами.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 в зошиті на с. 52.

— Що пропонується зробити? (*З'єднати лініями.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 52.

— Що пропонується зробити? (*З'єднати лініями опис отруйної рослини з її назвою.*)

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 104.

Провести запропоноване після статті дослідження.

Тема уроку. Тварини влітку.

Мета: розширити й узагальнити уявлення про тварин; формувати уявлення про особливості життя тварин улітку, вміння висловлювати судження, описувати та розпізнавати тварин; розвивати спостережливість, бажання пізнавати природу рідного краю; виховувати любов до рідного краю, бережне ставлення до тварин лісу.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображенням отруйних лісових ягід та отруйних трав'янистих рослин, тварин рідного краю.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

— Що ви вивчали на попередньому уроці?

Дидактична гра «Упізнай за описом».

Учень, який виходить до дошки, отримує ілюстрацію із зображенням їстівних і отруйних лісових ягід та отруйних трав'янистих рослин. Не показуючи класу, що зображено на малюнку, він має описати зовнішній вигляд рослини так, щоб можна було її впізнати, повідомити, їстівна чи отруйна вона. Коли діти впізнають рослину і назвуть її, учень демонструє ілюстрацію. Хто першим упізнав рослину, займає місце ведучого.

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Щоб дізнатися, про що йтиметься сьогодні на уроці, вам потрібно відгадати загадки.

Між листям і гілками по лісових доріжках біжить клубок з голками на коротеньких ніжках. (<i>Іжак</i>)	Я сірий хижак лісовий, для звірів я дуже страшний. Живу я в глибокій норі, полюю і вию вночі. (<i>Вовк</i>)
Заповзята трудівниця, вона праці не боїться. Дуже сильна ця комаха називається... (<i>мураха</i>).	В нього крила, в нього вуса, трохи я його боюся. Як летить — так чути звук. Бронзовий великий... (<i>жук</i>).
Може скрізь вона літати, бо нема своєї хати. Яйця іншим підкидає, скільки кому жити — знає! (<i>Зозуля</i>)	Відкриваються щоночі величезні її очі. Землю темрява вкрива — полювать летить... (<i>сова</i>).

— Як одним словом можна назвати слова-відгадки? (*Тварини.*)

— У які групи можна об'єднати цих тварин? (*Комахи (мураха, жук), птахи (зозуля, сова) і звірі (іжак, вовк).*)

— Які зміни відбулися в житті комах, птахів і звірів навесні?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, як тваринам живеться влітку, якими є основні літні явища в житті тварин. Ви навчитеся описувати і розпізнавати тварин.

Тема сьогоднішнього уроку: «Тварини влітку».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. *Бесіда з елементами розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про життя комах улітку.*

Літо — це пора комах. Велика їх кількість пов'язана з розквітом та цвітінням багатьох рослин.

З усіх тварин улітку найбільше комах. Вони живуть у ґрунті, траві, на деревах і кущах. Серед комах є такі, які живляться рослинами, а є й такі, які поїдають інших комах.

Джмелі, бджоли, метелики, мухи кружляють над квітами, ласуючи нектаром.

— Розгляньте на світлині (с. 105 у підручнику) метелика перламутрівку, який живиться нектаром, перелітаючи з квітки на квітку.

Літо — це період масового розмноження комах. Із яєць, які відкладають комахи, влітку розвиваються їхні личинки — гусінь. Травною та листям дерев і кущів живиться гусінь метеликів, жуки-листоїди та їхні личинки.

— Розгляньте на світлині (с. 105 у підручнику) гусінь метеликів, яка живиться листям.

Під час масового розмноження гусінь у порівняно короткі терміни здатна розповсюджуватися на великі території і завдавати лісам значних пошкоджень, викликаючи втрату приросту, сильне ослаблення і загибель дерев.

2. *Бесіда з елементами розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про життя птахів улітку.*

— Яких птахів можна зустріти в нашому краї?

З птахів у нас можна зустріти зозулю, дятла, горобця, сороку, грака, голуба, сойку, ластівку, серпокрильця, вивільгу, сову, яструба, шишкарю, соловейка, чижа, припутня, дрозда, горлицю, синицю, зяблика та багато інших.

У житті птахів літо — напружена пора виведення й вигодовування пташенят. Влітку у птахів з яєць вилуплюються пташенята. Червень — місяць тиші в лісі. Птахам не до співів, потрібно вигодовувати пташенят.

У сойки, сови, ластівки, горобця, шпака, соловейка, дрозда пташенята вилуплюються голими, сліпими та безпорадними, тому потребують тривалого батьківського піклування. Такі пташенята довгий час перебувають у гнізді, батьки їх вигодовують та охороняють. Пташенята багато їдять і швидко ростуть. Більшість птахів вигодовують пташенят комахами та їхніми личинками. Щоб пташенята добре росли, батькам доводиться часто літати на польовання і здобувати їжу, яку прожогом з'їдають малюки. Наприклад, шпаки-батьки приносять пташеняткам їжу близько 300 разів на день. Вигодовуючи пташенят комахами, вони їх знищують у величезній кількості. Цим самим приносять велику користь лісам, полям, садам, городам.

— Розгляньте на світлині (с. 105 у підручнику) гніздо дрозда. Зверніть увагу на жовті дзьобики пташенят, за що їх називають жовторотиками. Завдяки такому забарвленню батькам легше бачити пташенят і годувати їх.

Коли пташенята підрастають, вони вилітають із гнізда та починають самостійно добувати корм.

У червні в багатьох дрібних птахів пташенята вже залишають гнізда. Розпочинається друга яйцекладка. Горобці, синиці за літо виводять потомство 2–3 рази за літо.

У лебедів, крижнів, гусей пташенята відразу після появи на світ можуть плавати, бігати та житися самостійно. Дорослі птахи їх навчають та оберігають від небезпеки.

— Розгляньте на світлині (с. 106 у підручнику) крижня з каченятами. Зверніть увагу на каченят, які вкриті густим пухом і вправно плавають за батьками.

3. *Бесіда з елементами розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про життя звірів улітку.*

У більшості звірів улітку підрастають малята та переходять до самостійного способу життя. Батьки піклуються про них, вигодовують молоком, привчають ховатися від ворогів і здобувати їжу.

— Розгляньте на світлині (с. 106 у підручнику) лисенят, які вже підросли й з великим інтересом уважно вивчають усе довкола.

За літо двічі виводять потомство зайці та білки.

У середині літа народжуються малята в їжаків. Їжачиха влаштовує гніздо в заростях кущів і піклується про дитинчат.

— Розгляньте на світлині (с. 106 у підручнику) новонароджених їжачат. Зверніть увагу, що їжачата народжуються сліпими й укритими м'якими білими голочками.

Отже, розмноження, вигодовування і виховання потомства — основні літні явища в житті тварин.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. *Робота в зошиті з друкованою основою.*

Виконаємо завдання 1 в зошиті на с. 53.

— Що пропонується зробити? (*Позначити «+» літні явища в житті тварин.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 53.

— Що пропонується зробити? (*Скласти та записати ланцюги живлення у лісі влітку.*)

2. *Завдання на застосування знань.*

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 106 у підручнику. Користуючись малюнком (форзац 2), розкажіть про літні зміни в житті тварин.

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Може пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 105–106.

Підготувати розповідь про життя влітку однієї з тварин, яка живе в лісі чи на луках у вашому рідному краї.

Тема уроку. Літні розваги. Правила поведінки на водоймах улітку.

Мета: формувати уявлення про корисні літні розваги та правила безпеки, яких потрібно дотримуватися під час літнього відпочинку; виробляти вміння висловлювати судження, складати розповідь за ілюстраціями; розвивати мислення, спостережливість, уміння аналізувати, порівнювати, обирати безпечний відпочинок улітку; виховувати бережне ставлення до свого здоров'я.

Обладнання: підручник, робочий зошит, кольорові олівці, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего».

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

— Що ви вивчали на попередньому уроці?

— Як живеться комахам улітку?

— Як живеться птахам улітку?

— Як живеться звірам улітку?

— Які основні літні явища в житті тварин?

— Презентуйте повідомлення про життя влітку однієї з тварин, яка живе в лісі чи на луках у рідному краї.

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Як ви проводите влітку свій вільний час? (*Відповіді учнів.*)

— У які ігри можна грати влітку на свіжому повітрі?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, як потрібно поводитися влітку, щоб розваги були корисними та безпечними для вашого здоров'я, яких правил безпечної поведінки потрібно дотримуватися на водоймах улітку. Ви навчитеся обирати безпечні місця для розваг і правильно вибирати одяг для літніх прогулянок.

Тема сьогоднішнього уроку: «Літні розваги. Правила поведінки на водоймах улітку».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами практичної роботи з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про правила безпечної поведінки під час літнього відпочинку на свіжому повітрі.

Літні канікули — чудова пора. Вам, як і всім дітям, подобається відпочивати на канікулах. Корисним для вашого здоров'я є безпечний відпочинок, який зміцнить здоров'я, щоб з новими силами сісти за шкільні парти.

Найкращий відпочинок під час літніх канікул — це ігри та розваги на свіжому повітрі. Для цього потрібно обирати безпечні місця і безпечні розваги.

— Які місця є безпечними для розваг улітку на свіжому повітрі?

Щоб відчувати всю радість літніх розваг та отримати користь від відпочинку на свіжому повітрі, потрібно знати й виконувати правила безпеки.

— Розгляньте малюнок на с. 109 у підручнику та дайте відповіді на запитання.

— Які літні розваги вибрали діти?

— Яких правил безпеки потрібно дотримуватися під час літнього відпочинку? (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів і робить узагальнюючу розповідь.*)

Корисні літні розваги на свіжому повітрі — це спортивні ігри (футбол, баскетбол, бадмінтон, волейбол), катання на самокаті, велосипеді, роликах, гойдалках тощо.

Подвір'я, дитячий чи спортивний майданчик — це місця, де ви можете гратися в рухливі ігри, кататися на велосипеді, скейтборді, роликах.

Будівельний майданчик, кар'єр, пустир, лісопосадка, вулиця, горище, підвал — це небезпечні місця для розваг. Проте навіть у безпечних місцях треба бути обачними й обережними, щоб не вдарилася гойдалка, не впасти на слизькій стежці, не стати жертвою кривдників.

Для прогулянок обирайте вільний одяг, який не заважає рухатися. Взуття, навпаки, повинно відповідати розміру стопи, надійно захищати ноги від пошкоджень. Незручне взуття може нанести шкоди здоров'ю.

Для прогулянок влітку найкращим є одяг із легких бавовняних чи лляних тканин, які добре вбирають вологу та пропускають повітря. Літнє взуття має бути легким (сандали, босоніжки). Не слід довго гуляти у спеку в кедах чи кросівках, бо пітніють ноги.

Улітку Сонце, вода, повітря загартовують організм. Проте сонячні промені можуть завдати шкоди вашому здоров'ю. Якщо у вас заболіла голова, почервоніло обличчя, ви відчуваєте слабкість і нудоту — це ознаки сонячного удару.

Якщо у вас почервоніла шкіра, яка болить, коли до неї доторкнутися, — це ознаки сонячного опіку.

Щоб уникнути сонячного удару, носіть у сонячну погоду головний убір і пийте багато води. У сильну спеку грайтеся в тіні дерев чи під навісом.

Щоб не отримати сонячних опіків, не засмагайте з 11 до 16 години.

Якщо під час літніх канікул ви відпочиваєте в селі чи на дачі, поблизу яких є ліс, то кращого місця для відпочинку годі знайти. Щоб відпочинок у лісі був корисним для вашого здоров'я, ви маєте знати правила безпечної поведінки в ньому.

- Ніколи не вирушайте до лісу без дорослих.
- Не відходьте далеко від дорослих, щоб не заблукати.
- Якщо в лісі вам трапляється дикі тварини, не робіть різких рухів, відійдіть убік і не чіпайте їх. Тримайтеся подалі від мурашників, бджолиних та осиних гнізд.
- Не збирайте й не куштуйте невідомі плоди та інші частини рослин. Пам'ятайте, що серед лісових рослин є отруйні.
- Не збирайте грибів, серед них є отруйні.
- Не завдавайте лісу шкоди. Не розпалюйте вогнище, не смітіть, не знищуйте рослин і тварин.

2. *Бесіда з елементами роботи в парі (групі) з метою формування уявлення про отруйні лісові ягоди.*

У спеку приємно скупатися у воді. Проте тих, хто не дотримується правил поведінки на воді, підстерігає небезпека.

— Які водойми є у нашому краї? Чи можна в них купатися?

— Розгляньте малюнок на с. 110 у підручнику та дайте відповідь на запитання.

— Яких правил безпеки потрібно дотримуватися під час відпочинку поблизу водойм? (*Учитель / учителька вислуховує відповіді учнів і робить узагальнюючу розповідь.*)

Щоб на воді не загрожувала безпека:

- купайтеся тільки під наглядом дорослих;
- не пустуйте у воді, не запливайте далеко від берега;
- не підпливайте близько до катерів, водних мотоциклів;
- не пірняйте в незнайомих місцях із мостів, причалів.

Отже, щоб розваги влітку були корисними для вашого здоров'я, дотримуйтеся правил безпечної поведінки.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 в зошиті на с. 54.

— Що пропонується зробити? (*Зафарбувати кружечки в зелений колір, якщо діти вибрали безпечне місце для літніх розваг, а в червоний — якщо ні. Пояснити, що загрожує дітям.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 55.

— Що пропонується зробити? (*Підписати за зразком, які правила безпечної поведінки на воді порушили діти.*)

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 109–110.

Провести запропоноване після статті дослідження.

Тема уроку. Безпека спілкування з дикими та бездомними тваринами.

Мета: формувати уявлення про те, як потрібно поводитися, щоб не загрожувала небезпека від диких і бездомних тварин; виробляти вміння висловлювати судження, складати розповідь за ілюстраціями; розвивати мислення, спостережливість, уміння аналізувати, порівнювати, вибирати безпечний відпочинок улітку; виховувати бережне ставлення до свого здоров'я.

Обладнання: підручник, робочий зошит, кольорові олівці, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего».

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Які місця для літніх ігор і розваг на свіжому повітрі є безпечними?
- Які розваги та ігри слід обирати влітку?
- Які ознаки сонячного удару?
- Що потрібно робити, щоб не стався сонячний удар?
- Які ознаки сонячного опіку?
- Що потрібно робити, щоб не стався сонячний опік?
- Яких правил поведінки потрібно дотримуватися під час відпочинку поблизу водойм?
- Які місця на вашому подвір'ї є безпечними для розваг?
- Як потрібно одягатися для літніх прогулянок?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Чи доводилося вам зустрічатися з дикими або бездомними тваринами? (Відповіді учнів.)
- Яку небезпеку вони становили для вас?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які тварини можуть становити небезпеку для людини, як поводитися з дикими та бездомними тваринами, щоб вам не загрожувала небезпека. Ви навчитеся розпізнавати небезпечних тварин.

Тема сьогоднішнього уроку: «Безпека спілкування з дикими та бездомними тваринами».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами роботи в парі (групі) з метою формування уявлення про диких тварин, які можуть становити небезпеку для людини, та правила безпечної поведінки під час зустрічі з ними.

- Яких тварин називають дикими? (Відповіді учнів.)

На подвір'ї, городі, вулиці, у парку чи лісі вам можуть трапитися дикі тварини. Зустріч із деякими з них може бути небезпечною для життя і здоров'я.

- Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 111 у підручнику.

1-ша група розглядає й описує осу;

2-га група — джмеля;

3-тя група — бджолу;

4-та група — гадюку. (Учитель / учителька вислуховує відповіді та робить узагальнюючу розповідь.)

Оса — комаха завдовжки до 2 см, забарвлена в чорно-жовті смужки. На голові є пара вусиків. На грудях розташовано дві пари прозорих перетинчастих крил і три пари ніг. На кінчику черевця є жало з отрутою, яке комаха використовує для самозахисту. При укусі оса проколює шкірні покриви ворога, випускає крапельку отрути та витягує жало назад. Так оса може жалити багато разів і без шкоди для себе.

Бджола — комаха завдовжки до 2 см. Має жовто-чорне забарвлення, вкрите волосинками. На голові є пара вусиків і довгий хоботок, за допомогою якого бджоли всмоктують нектар, який збирають з квіток. На грудях розташовано дві пари прозорих перетинчастих крил і три пари ніг. На кінчику черевця є жало з отрутою, яке комаха використовує для самозахисту. При укусі бджола проколює шкірні покриви ворога, випускає крапельку отрути. Жало залишається в тілі укушеного, а сама комаха гине.

Джміль — комаха, більша за осу та бджолу. Тіло товсте й волохате, чорне з жовтими чи помаранчевими смужками. На голові є пара вусиків і довгий хоботок, за допомогою якого джмелі всмоктують нектар, який збирають з квіток. На грудях розташовано дві пари прозорих перетинчастих крил і три пари ніг. На кінчику черевця є жало з отрутою, яке комаха використовує для самозахисту. При укусі джміль проколє шкірні покриви ворога, випускає крапельку отрути і витягує жало назад. Так джміль може жалити багато разів і без шкоди для себе.

Отже, джмелі, оси, бджоли, шершні — це комахи, які можуть ужалити. Самі комахи на людину не нападають, а жало випускають лише для захисту. Тому, якщо їх не турбувати, вони не нападуть. Якщо бджола, джміль чи оса залетіли в дім, відчиніть вікно, щоб комаха вилетіла.

Багато хто боїться змій, вважаючи, що всі вони отруйні. В Україні отруйних змій не багато. Найпоширенішою отруйною змією в Україні є гадюка звичайна, яка живе в лісах з густою травою. Довжина тіла може сягати до 1 м. Її легко впізнати по темній зигзагоподібній смугі на спині. Голова трикутна, чітко відмежована від тулуба. Зіниця ока у вигляді щілини.

Якщо раптом зустрінете на своєму шляху гадюку, відійдіть убік і дайте можливість тварині втекти. Гадюка може вкусити лише заради захисту, наприклад, якщо на неї наступити. Тому, щоб вберегтися від укусів гадюки, у лісі потрібно бути уважними та обережними, ходити лише стежками.

2. *Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про правила безпечної поведінки під час зустрічі з бездомними тваринами.*

Небезпечними для вас можуть бути зустрічі з бездомними собаками, особливо якщо їх ціла зграя. Намагайтеся обходити місця, де можлива зустріч із ними.

Якщо напад собак неминучий, не виказуйте страху та не тікайте. Якщо нема куди заховатися, намагайтеся стати спиною до стіни, щоб захиститися від нападу ззаду. Візьміть палицю чи камінь і бийте собаку по носі, голові, відбивайтеся руками та ногами, як зображено на малюнку в підручнику на с. 112.

Щоб вам не загрожувала небезпека від диких і бездомних тварин, дотримуйтеся таких правил:

- добирайте для прогулянок у природу одяг і взуття, які захистять ваше тіло від укусів гадюки та комах;
- уникайте місць, де збираються бездомні собаки, а в разі нападу — кличте на допомогу й захищайтеся;
- не наближайте до диких і бездомних тварин, не торкайтеся їх, щоб не заразитися небезпечними хворобами;
- якщо вкусила або подряпала дика чи бездомна тварина, обов'язково повідомте про це дорослих.

— Звідки беруться бездомні собаки та кішки?

Бездомні собаки та кішки, яких багато розвелось через недбалість людей, становлять небезпеку не лише тоді, коли нападають. Часто можна бачити, як діти, пожалівши бездомну тварину, гладять її чи граються з нею. Це дуже небезпечно. Ніколи не чіпайте бездомних собак і кішок. Від них можна заразитися різними небезпечними хворобами. Якщо ж ви все таки контактували з бездомними тваринами, одразу ретельно вимийте руки з милом.

Отже, щоб вам не загрожувала небезпека від диких і бездомних тварин, дотримуйтеся правил безпечної поведінки з ними.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 в зошиті на с. 56.

— Що пропонується зробити? (*З'єднати лініями та прочитати правила спілкування з дикими та бездомними тваринами.*)

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 111–112.

Підготувати розповідь про загрозу, яку становить спілкування з однією із диких чи бездомних тварин (на вибір).

Щоб запам'ятати все, що дізналися про літо, створіть, попрацювавши в парі (групі), лепбук «Літо в природі».

Тема уроку. У природі все взаємопов'язано.

Мета: продовжувати формувати уявлення про взаємозв'язки в неживій природі, між неживою і живою природою та між організмами в живій природі; виробляти вміння розпізнавати рослини і тварин рідного краю; розвивати мислення, спостережливість, вміння працювати з підручником, висловлювати міркування та доводити їх, узагальнювати, застосовувати здобуті знання, робити висновки; виховувати бажання охороняти природу.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображенням рослин і тварин.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
  - Які дикі тварини становлять небезпеку для людини? Чим вони небезпечні?
  - Як потрібно поводитися, щоб не напали комахи, які можуть ужалити?
  - Як потрібно поводитися, щоб не вкусила гадюка?
  - Як потрібно захищатися, якщо напали бездомні собаки?
  - Яких правил потрібно дотримуватися, щоб вам не загрожувала небезпека від диких і бездомних тварин?
-
-
-

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Пригадайте, що належить до природи. (*Усе, що нас оточує і не зроблено руками людини.*)
  - Якою буває природа? (*Неживою і живою.*)
  - Що належить до неживої природи? (*Повітря, вода, Сонце, ґрунт, зорі, Місяць, каміння.*)
  - Що належить до живої природи? (*Рослини, тварини, гриби, люди.*)
  - Пригадайте, що потрібно організмам для життя. (*Світло, тепло, повітря, вода, ґрунт, поживні речовини.*)
  - Що дає організмам для життя нежива природа? (*Світло, тепло, воду, повітря, ґрунт.*)
  - Що дає організмам для життя жива природа? (*Поживні речовини.*)
- Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, що все в природі пов'язане між собою: нежива і жива природа, рослини і тварини, тварини між собою. Ви будете вчитися складати розповіді за малюнками.
- Тема сьогоднішнього уроку: «У природі все взаємопов'язано».
-
-
-

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та роботи в парі (групі) з метою формування уявлення про взаємозв'язки в неживій природі.

У природі все взаємопов'язано. Зв'язки існують між тілами неживої природи, між неживою та живою природою і між організмами.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 115 у підручнику. Користуючись малюнком, розкажіть, як взаємопов'язані тіла неживої природи.

Під впливом сонячного тепла вода в океані нагрівається і перетворюється на невидиму водяну пару. Водяна пара легка, вона піднімається високо вгору, де з неї утворюються хмари. Із хмар випадають опади у вигляді дощу або снігу, які стікають в озера та річки.

Якби не було Сонця, не було б ні хмар, ні опадів. Вода з океану не змогла б потрапити на суходіл, тому не було б ні озер, ні річок.

Отже, між тілами неживої природи існують тісні взаємозв'язки.

2. *Бесіда з елементами розповіді та роботи в парі (групі) з метою формування уявлення про взаємозв'язки між неживою і живою природою.*

- Поміркуйте, чи зможуть організми існувати без неживої природи.
- Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 116 у підручнику. Користуючись малюнком, розкажіть, як взаємопов'язані тіла неживої та живої природи.
Рослинам, тваринам, грибам, людям для росту й розвитку потрібні сонячне світло і тепло, вода та повітря. Для рослин і тварин нежива природа є довкіллям, у якому вони живуть.
- Життя яких рослин і тварин тісно пов'язане з водою?
У воді живуть водорості, риби, раки, кити, дельфіни. Частина свого життя у воді проводять черепахи, пінгвіни, бобрі, тюлені, жаби тощо.
- Які тварини значну частину свого життя проводять у повітрі?
Літають у повітрі комахи, птахи, летючі миші.
- Для яких тварин домівкою є ґрунт?
У ґрунті живуть черви, деякі комахи, кроти, миші, ховрахи.
Отже, без неживої природи неможливим було б існування живих організмів.
- Чи впливають живі організми на неживу природу? Наведіть приклади.
Рослини очищають повітря, збагачуючи його киснем. Якби не було рослин, у повітрі не було б кисню, необхідного організмам для дихання.
Рослини і тварини беруть участь в утворенні ґрунту.
Отже, нежива і жива природа тісно пов'язані між собою. Жива природа не може існувати без неживої. У той же час жива природа впливає на неживу.

3. *Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про взаємозв'язки між рослинами і тваринами та між різними тваринами.*

- Поміркуйте, чи зможуть тварини існувати без рослин. Чому?
Тварини не можуть існувати без рослин, тому що рослини є схованкою для тварин, матеріалом для будівництва житла. Багато тварин живиться рослинами, поїдаючи листя, стебла, корені, плоди й насіння.
- Які тварини живляться рослинами?
Рослинами живляться зайці, миші, козулі, лосі, білки, дикі кабани, шишкарі, сойки, дятли, жуки, метелики та їхні личинки, залюбки ласують плодами рослин ведмеді й борсуки.
- Поміркуйте, чи зможуть рослини існувати без тварин. Чому?
Рослини також не можуть існувати без тварин, тому що тварини поширюють плоди з насінням, сприяючи розселенню рослин на значних територіях.
- Поміркуйте, чи зможуть тварини існувати без інших тварин. Чому?
Багато тварин не можуть існувати без інших тварин, тому що вони ними живляться.
- Які тварини живляться іншими тваринами?
Іншими тваринами живляться вовки, лисиці, куниці, їжаки, дятли, зозулі, яструби, сови, жук-сонечко, не відмовляються від них ведмеді й борсуки.
Отже, рослини і тварини тісно пов'язані між собою ланцюгами живлення. Одне без одного вони не можуть існувати.
Отже, природа — це єдине ціле. Взаємозв'язки існують у неживій природі, між неживою та живою природою та в живій природі.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. *Робота в зошиті з друкованою основою.*

- Виконаємо завдання 1 в зошиті на с. 57.
- Що пропонується зробити? (*Розгадати кросворд «Природа» і дати відповідь на запитання.*)

2. *Завдання на застосування знань.*

- Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване після статті на с. 116 у підручнику. Обговоріть, що може статися, якщо згасне Сонце; якщо на Землі зникнуть рослини та рослиноідні тварини.

VII. Підсумок уроку.

- Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».
- За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.
Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».
Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».
Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

- Опрацювати статтю в підручнику на с. 115–116.

Тема уроку. Значення природи для людей.

Мета: розширити й узагальнити уявлення про значення природи для людини; формувати вміння висловлювати судження, складати розповідь за ілюстраціями; розвивати мислення, спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати любов до природи, бажання берегти природу та примножувати її багатства.

Обладнання: підручник, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображенням краєвидів природи.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Які взаємозв'язки існують між тілами неживої природи?
- Які взаємозв'язки існують між тілами живої та неживої природи?
- Які взаємозв'язки існують між організмами?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Чи зможе людина існувати без природи? Чому ви так вважаєте?

Людина — частина природи, яка живе серед природи й отримує від неї все необхідне для свого життя. Життя людини неможливо уявити без рослин, тварин, води, повітря, ґрунту.

Сьогодні на уроці ви більше дізнаєтеся про те, яке значення має природа в житті людини. Ви будете обговорювати, що ви дізналися, спостерігаючи та досліджуючи природу навколо.

Тема сьогоднішнього уроку: «Значення природи для людей».

V. Вивчення нового матеріалу.

Бесіда з елементами розповіді з метою розширення й узагальнення уявлення про значення природи для людини.

— Розгляньте малюнок на с. 117 у підручнику та дайте відповідь на запитання.

— Що дає людям нежива і жива природа?

Люди не можуть існувати без природи. Природа є довкіллям, у якому вони живуть. Вона дає людям сонячне світло й тепло, воду, повітря, їжу. Для виготовлення рукотворних матеріалів і тіл, люди використовують природні матеріали: деревину, глину, пісок, вовну, льон, кам'яне вугілля, нафту, залізну руду.

Природа радує своєю красою. Ігри та прогулянки на свіжому повітрі корисні для здоров'я.

У природи багато цікавого та дивовижного. Спостерігаючи за природою та досліджуючи її, ви зможете зробити для себе багато цікавих відкриттів.

Отже, природа — це найважливіша умова існування людей. Від природи люди отримують усе необхідне для свого життя.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Завдання на застосування знань.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване після статті на с. 117 у підручнику. Обговоріть, що ви дізналися, спостерігаючи та досліджуючи природу навколо.

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 117.

Тема уроку. Охорона природи.

Мета: формувати уявлення про вплив людини на природу та зусилля, спрямовані на її охорону, вміння висловлювати судження, складати розповідь за ілюстраціями; розвивати мислення, спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати любов до природи, бажання берегти природу та примножувати її багатства.

Обладнання: підручник, робочий зошит, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображенням негативного впливу людини на природу.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Що дає людям нежива природа?
- Що дає людям жива природа?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Відгадайте загадку.

Що за книга — без букв, без сторінок,
а багато чого навчить? (*Книга природи*)

— Чи можуть люди існувати без природи? Чому?

Природа дає людині світло, тепло, повітря, воду, їжу. З природних матеріалів людина виготовляє предмети вжитку.

— Пригадайте, як потрібно поводитися серед природи, щоб не завдавати їй шкоди.

Потрібно не нищити рослини і тварин, не руйнувати пташиних гнізд, не лякати тварин, допомагати тваринам у скрутний для них час.

Люди не можуть існувати без природи. Добуваючи корисні копалини, будуючи фабрики і заводи, використовуючи ґрунти й водойми, полюючи на диких тварин, використовуючи дикорослі рослини, люди своєю діяльністю впливають на природу.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, якої шкоди завдає природі діяльність людей і що потрібно робити, щоб зберегти природу. Ви навчитеся висловлювати судження про поведінку дітей серед природи.

Тема сьогоднішнього уроку: «Охорона природи».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та роботи в парі (групі) з метою формування уявлення про негативний вплив людини на природу.

Природа — це спільний дім, у якому ми всі живемо. Природа дає людям усе необхідне для життя.

У давнину люди брали від природи набагато менше. У них не було ні фабрик, ні заводів, ні сучасного житла. Згодом з'явилися різні технічні можливості. І тоді людям здалося, що вони вже не залежать від природи, що вони сильніші за неї та можуть робити з нею все, що завгодно. Озброївшись могутньою технікою, вони вирішили приборкати природу.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 121 у підручнику.

1-ша група розглядає перший малюнок і, користуючись ним, розкажує, до чого призвело приборкання природи людиною;

2-га група розглядає другий малюнок і, користуючись ним, розкажує, до чого призвело приборкання природи людиною.

Унаслідок господарської діяльності виникають пожежі, забруднюються водойми, повітря, виснажуються та втрачають родючість ґрунти, зменшується кількість рослин і тварин, а деякі види безслідно зникають з лиця Землі.

— Поміркуйте, чим забруднюються вода, повітря, ґрунт, чому зникають рослини й тварини.

Вода забруднюється промисловими та сільськогосподарськими підприємствами, які скидають відходи виробництва у водойми; нафтою, яка потрапляє в океани внаслідок аварій танкерів, що її перевозять.

Повітря забруднюється димом фабрик, заводів, котелень, автомобілів, лісових пожеж. Унаслідок аварій на атомних електростанціях і хімічних заводах у повітря потрапляють шкідливі речовини.

Причиною зменшення кількості рослин і тварин стало забруднення людиною середовища, у якому вони живуть, вирубування лісів, осушення боліт, розорювання степів, хижацьке полювання. Вирубування лісів спричинило зникнення і зменшення кількості рослин. Зникли рослини, сутужно стало і тваринам. Вони не мають де жити, будувати житло, ховатись від ворогів, чим живитися.

2. *Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з метою формування уявлення про зусилля людей, спрямовані на охорону природи та примноження її багатств.*

Забруднення природи стало загрожувати життю на Землі. Люди зрозуміли: якщо вони знищать природу, то й самі перестануть існувати. Щоб не завдавати шкоди природі, потрібно її берегти, адже людина не зможе повноцінно жити серед забрудненої і знищеної природи.

Дихаючи забрудненим повітрям, вживаючи забруднену воду та продукти харчування, люди хворіють, зменшується тривалість їхнього життя. Зменшення кількості рослин і тварин спричинює зменшення кількості продуктів харчування, сировини для виробництва необхідних людині речей.

— Розгляньте світлини на с. 122 у підручнику та дайте відповідь на запитання.

— Яких заходів уживають люди, щоб не забруднювати природу?

Люди вживають різноманітних заходів для збереження природи:

- фабрики і заводи обладнують очисними спорудами, які зменшують викиди шкідливих речовин у довкілля;
- економно витрачають воду на промислових підприємствах і в побуті;
- висаджують молоді дерева на місцях вирубаних лісів;
- накладають заборону на вилов риби під час її нересту;
- накладають заборону на розведення вогнищ у лісах, особливо в суху жарку погоду;
- створюють заповідники з метою охорони та збереження природних ділянок;
- рослини і тварин, які перебувають на межі зникнення, заносять до Червоної книги і беруть під особливу опіку й охорону;
- дотримуються правил поведінки в природі.

Отже, щоб людина почувалася безпечно серед природи, отримувала від природи все необхідне для повноцінного і здорового життя, потрібно жити так, щоб не шкодити природі, робити все для її збереження та примноження її багатств. Люди тісно пов'язані з природою і залежать від неї. Якщо вони знищать природу, то й самі не зможуть жити, адже природа є їхнім середовищем існування.

3. *Робота в парі (групі) з метою формування уявлення про внесок школярів у справу охорони природи та поведінку серед природи без шкоди для довкілля.*

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване після статті на с. 122 в підручнику.

1-ша група обговорює внесок школярів у справу охорони природи;

2-га група обговорює правила поведінки школярів серед природи, щоб не завдавати їй шкоди.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 в зошиті на с. 58.

— Що пропонується зробити? (*З'єднати лініями.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 59.

— Що пропонується зробити? (*Позначити «+», якщо ви виконуєте зазначене правило поведінки в природі.*)

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався/дізналася, що...».

— З якими новими словами ви сьогодні ознайомилися?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень».

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 121–122.

Тема уроку. Червона книга України.

Мета: розширити й узагальнити уявлення про Червону книгу України, про рослини і тварин, які перебувають під охороною; формувати вміння висловлювати судження, описувати та розпізнавати рідкісні та зникаючі рослини і тварин; розвивати мислення, спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати любов до природи рідного краю, бережне ставлення до природи.

Обладнання: підручник, робочий зошит, кольорові олівці, сигнальні картки або різнокольорові кубики «Лего», ілюстрації із зображенням рослин і тварин, занесених до Червоної книги України.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Спостереження за змінами в природі.

— Який місяць триває? Яке сьогодні число? Яка температура повітря? Який стан неба? Чи є опади? Які саме? Чи є вітер?

III. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
  - Що людина отримує від природи?
  - Наведіть приклади негативного впливу господарської діяльності людини на природу.
  - Що люди повинні робити для збереження природи?
-
-

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Пригадайте, що вам відомо про Червону книгу України. (*Відповіді учнів.*)

Щоб зберегти рослини і тварин, які зникають, було створено Червону книгу України. До неї занесено рідкісні рослини і зникаючих тварин. Всі тварини і рослини, занесені до Червоної книги України, охороняються законом: їх не можна знищувати, використовувати для будь-яких потреб. «Червона книга» названа так тому, що червоний колір — це сигнал, який попереджає про небезпеку, що нависла над багатством природи — рослинами і тваринами. Ця книга закликає всіх людей допомогти зберегти рослини і тварин, кількість яких невпинно зменшується.

Сьогодні на уроці ви більше дізнаєтеся про рослини і тварин, які перебувають у небезпеці та потребують охорони. Ви навчитеся описувати й розпізнавати рідкісні рослини і тварини, занесені до Червоної книги України, щоб, коли зустрінете їх серед природи, не завдати їм шкоди.

Тема сьогоднішнього уроку «Червона книга України».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з метою розширення й узагальнення уявлення про Червону книгу України.

Багато рослин і тварин зникли з нашої планети через хижацьке винищення їх людьми. Уже ніколи ніхто не побачить предків свійських тварин — дикого бика тура, дикого коня тарпана.

— Розгляньте малюнки на с. 123 в підручнику і дайте відповідь на запитання.

— Які тварини зникли через хижацьке їх винищення людьми за останні 300 років?

У нашій країні Червону книгу вперше було видано в 1980 році. Це документ, що містить відомості про рослини і тварин, які перебувають під загрозою зникнення й перебувають під охороною — їх не можна знищувати. Не слід забувати, що серед зірваних квіток чи спійманих метеликів можуть бути представники, занесені до Червоної книги. Тож не спішіть простягати руку за кожною гарною рослиною та ловити кожного гарного метелика.

Ця книга незвичайна. Вона ніби звертається до людей зі словами: «Зупиніться! Подумайте, що ви робите і до чого це призведе!», ніби попереджає кожного, хто візьме її до рук, що необхідно звернути увагу на рослини і тварин, занесені до неї.

2. Бесіда з елементами практичної роботи в парі (групі) з метою формування вміння описувати та розпізнавати рослини, занесені до Червоної книги України.

— Пригадайте, про які рослини, занесені до Червоної книги України, ви дізналися у 1 класі. (*Лілія лісова, цибуля ведмежа, тюльпан Шренка, ковила пірчаста, півонія вузьколиста, білотка альпійська, підсніжник білосніжний.*)

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 124 в підручнику. Користуючись малюнками, розгляньте й опишіть рослини, занесені до Червоної книги України.

1-ша група — горицвіт весняний;

2-га група — любку дволисту;

3-тя група — зозулині черевички;

4-та група — сон великий.

Горицвіт весняний — багаторічна трав'яниста рослина заввишки 15–50 см. Листки розсічені на вузькі ниткоподібні частини. Квітки золотисто-жовті. Ростає на узліссі, на луках, у степу. Цвіте в березні — квітні.

Любка дволиста — багаторічна трав'яниста рослина заввишки до 60 см. Стебло пряmostояче. Біля його основи розташовані 2–3 великі листки. Квітки білі, зібрані в колос. Ростає в лісі. Цвіте в травні — червні.

Зозулинці черевички — багаторічна трав'яниста рослина заввишки до 35 см. Стебло пряmostояче, опушене, рівномірно вкрите овальними листками. Квітка велика: зовнішні та внутрішні пелюстки червонуваті, а інша жовта, значно збільшена, за формою нагадує черевичок. Ростає в лісі. Цвіте в червні — липні.

Сон великий — багаторічна трав'яниста рослина заввишки до 10–40 см з густим опушенням. Листки розсічені. Квітки поодинокі, фіолетові, подібні на дзвоники, які з часом розкриваються. Ростає на луках, узліссях, галявинах. Цвіте в квітні — травні.

3. *Бесіда з елементами практичної роботи в парі (групі) з метою формування уміння описувати та розпізнавати тварин, занесених до Червоної книги України.*

— Пригадайте, про яких тварин, занесених до Червоної книги України, ви дізналися у 1 класі. (*Лелека чорний, дрохва, тхір степовий, махаон, ропуха очеретяна, гадюка степова.*)

— Виконайте наступне завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 124 в підручнику. Користуючись малюнками, розгляньте й опишіть тварин, занесених до Червоної книги України.

1-ша група — жука-олень та їжачка вухатого;

2-га група — бражника мертва голова та дятла зеленого;

3-тя група — kota лісового та беркута.

Жук-олень — великий жук (до 7 см завдовжки). Забарвлення тіла коричневе. На голові розташовані роги — частина ротового апарату жука. Живе в лісах у дуплах старих дерев.

Їжак вухатий — на відміну від їжачка звичайного, має довгі вуха. Зустрічається на степових ділянках, переважно в заповідниках. Живе в норах. Веде нічний спосіб життя.

Дятел зелений — середнього розміру птах із яскравим зеленим забарвленням. На голові червона «шапочка», а довкола очей — чорна пляма з червоною серединою. Низ тіла білувато-сірий. Хвіст загострений. На краях крил є білі плями. Живе в лісах.

Бражник мертва голова — великий метелик (розмах крил до 12 см). Передні крила темно-бурі з нечітким малюнком у вигляді зубчастих жовтувато-бурих поперечних ліній. Задні крила жовті з двома чорними поперечними смугами. Груді чорні з брудно-жовтим візерунком, що трохи нагадує людський череп і перехрещені кістки. Зустрічається на полях і луках.

Беркут — великий орел. Розмах крил до 2 м, маса 6 кг. Він укритий темно-бурих пір'ям. Голова, шия та груді — світліші. Хвіст довгий, сірого кольору. Трапляється лише в Карпатах. Живе в гірських лісах і на скелях.

Кіт лісовий — дещо більший за свійського kota з коротким хвостом. Кінчик хвоста чорний. Забарвлення тіла сіре. Живе в лісах. В Україні трапляється в Карпатах.

Усі рослини й тварини стали рідкісними в нашій країні через вирубування лісів, розорювання степів, забруднення довкілля. Занесені до Червоної книги України, рослини і тварини перебувають під охороною. Знищувати їх суворо заборонено!

VI. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

Виконаємо завдання 1 в зошиті на с. 60.

— Що пропонується зробити? (*Підписати назви рослин. Розфарбувати ті, які занесено до Червоної книги України.*)

Виконаємо завдання 2 в зошиті на с. 61.

— Що пропонується зробити? (*Підписати назви тварин. Розфарбувати ті, які занесено до Червоної книги України.*)

VII. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

Картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим».

Картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень»;

Картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал!».

ЗМІСТ

Як побудований організм людини	2
Досліджуємо, як ми ростемо та розвиваємося	4
Твій характер. Твої захоплення	6
Здоров'я і хвороби. Що робити, щоб не захворіти?	8
Твоя гігієна. Догляд за зубами.....	10
Харчування і здоров'я	12
Фізичні вправи та здоров'я	14
Загартовування.....	16
Звички та здоров'я. Здорові та шкідливі звички	18
Явища природи	20
Земля та її форма. Глобус — модель Землі	22
Обертання Землі навколо своєї осі. Доба	24
Обертання Землі навколо Сонця. Пори року	26
Досліджуємо властивості повітря	28
Як виникає вітер	30
Водойми рідного краю	32
Досліджуємо властивості води	34
Термометр. Вимірюємо температуру повітря	36
Осінь у природі. Осінні місяці.....	38
Спостереження за змінами в природі восени (урок-екскурсія)	40
Ознаки осені в неживій природі	42
Рослини восени	44
Будова й різноманітність рослин.....	46
Досліджуємо, як поширюються плоди та насіння в природі	48
Дикі та свійські тварини.....	50
Комахи восени	52
Птахи восени	54
Звірі восени	56
Праця людей восени	58
Безпечні та небезпечні ситуації. Знаходимо правильні рішення	60
Безпека вдома.....	62
Безпека на вулиці	63
Досліджуємо ситуації можливої небезпеки в школі.....	64
Джерела допомоги в небезпечних ситуаціях	65
Форми земної поверхні	66
Гірські породи. Досліджуємо властивості гірських порід	68
Ґрунт та його значення. Досліджуємо властивості ґрунту.....	70
Зима в природі. Зимові місяці	72
Спостереження за змінами в природі взимку (урок-екскурсія).....	74
Ознаки зими в неживій природі	76
Як утворюється сніг і лід. Досліджуємо властивості снігу та льоду	78
Рослини взимку	80
Тварини взимку.....	82
Зимові розваги. Як одягатися взимку	84
Твої обов'язки вдома.....	86
Твої обов'язки в школі	87
Працелюбність та лінощі	88
Людяність, вдячність і співчуття.....	90
Спілкування. Умови взаєморозуміння.....	92
Твої друзі	94
Умови співпраці.....	96

Кого називають вихованою людиною	97
Охайність.....	98
Твоя країна — Україна. Символи держави	99
Твої права як члена суспільства	101
Твої обов'язки як члена суспільства	102
Київ — столиця України	103
Подорожуємо Україною. Найбільші міста України	105
Природні багатства України	107
Видатні історичні постаті України.....	109
Внесок українців у світові досягнення	111
Весна в природі. Весняні місяці	113
Спостереження за змінами в природі навесні (урок-екскурсія)	115
Ознаки весни в неживій природі	117
Рослини навесні	119
Умови вирощування рослин	121
Комахи навесні.....	123
Птахи навесні	125
Звірі навесні	127
Взаємозв'язки в природі. Ланцюги живлення.....	129
Як поводитися в природі навесні	131
Праця людей навесні	133
Рукотворні матеріали та їхні властивості	135
Використання рукотворних матеріалів у побуті	136
Винаходи людства та їхній вплив на життєдіяльність людини	137
Україна у світі. Країни — сусіди України.....	138
Різноманітність людей у світі	139
Культура та звичаї різних країн світу	140
Літо в природі. Літні місяці	141
Ознаки літа в неживій природі	143
Рослини влітку	145
Лікарські рослини	147
Отруйні рослини	149
Тварини влітку	151
Літні розваги. Правила поведінки на водоймах улітку	153
Безпека спілкування з дикими та бездомними тваринами.....	155
У природі все взаємопов'язано.....	157
Значення природи для людей	159
Охорона природи.....	160
Червона книга України.....	162

